

ISBN 978-1-4315-0113-7

XITSONGA HOME LANGUAGE
GRADE 5 – BOOK 2

TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0113-7

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

9th Edition

Ku dyondza hi Vumbiwa ra Riphabiliki ra Afrika-Dzonga (1996)

Vumbiwa ra Afrika-Dzonga (1996) ri na milawu ya le henbla ya tiko. Milawu ley yi le henbla ku tlula na puresidente, yi le henbla ku tlula tihuvo na ku tlula mfumo.

Yi hlamusela ndlela ley vanhu va tiko va faneleke ku khomana hiyona, timfanelo na vutihlamuleri bya vona eka vanhu van'wana. Vumbiwa ra Tiko ri kona leswaku ri kota ku sirhelela hinkwerhu ka hina sweswi na vana va hina eka minkarhi ley iaka.

Lemuka matimu ya hina.**Hi nga vuyeleti swihoxo swa nkarihi lowu nga hundza.****Vumbiwa ra hina ri hi pfuna ku anakanya no aka yumundzuku byo antswa bya vanhu hinkwavo.**

Hina, vanhu va Afrika-Dzonga,

Hi lemuka ku kala vululami ka nkarihi lowu hundzeke evuton'wini bya hina;

Hi xixima lava va xanisekeke hikwalaho ko hisekela vululami na ntshunxeko etikweni rerhu;

Hi hlonipha lava va tirheke ku aka no hluvukisa tiko ra hina; naswona Hi tshemba leswaku Afrika-Dzonga i ra hinkwavo lava tshamaka eka rona, hi hlanganile hi ku hambana-hambana ka hina.

Kutani, hi ku tirthisa vayimeri va hina lava hi tihlawuleleke vona hi ntshunxekile, hi amukela Vumbiwa leri tanahi nawu lowu kulukumba wa Riphabiliki ku endlela—

Ku lulamisa ku hambanisiwa ka nkarihi lowu hundzeke no vumba rixaka leri simekiweke ehenbla ka masungulo ya swipimelo swa xidemokhirasi, vululami exikarhi ka vanhu na timfanelo ta ximunhu ta masungulo;

Ku simeka masungulo ya rixaka ra xidemokhirasi leri vekaka swilo erivaleni laha eka rona mfumo wu simekiweke ehenbla ka ku navela ka vanhu naswona vaakatiko hinkwavo va sirheleriwile hi ku ringana hi nauw;

Ku antswisa xiyimo xa vutomi bya vaaka-tiko hinkwavo no humesela erivaleni vuswikoti bya munhu un'wana na un'wana na;

Ku aka Afrika-Dzonga leri vumbaneke ra xidemokhirasi leri ri kotaka ku teka vutshamo bya rona lebyi faneleke tanahi tiko leri tiyimeleke endyangwini wa tinjaka.

Lava timfanelo ta wena tanahi Muafrika-Dzonga u tlhela u va na vutihlamuleri byo sirhelela timfanelo ta vanhu van'wana.*Xikwembu a xi sirhelele vanhu va hina.**Nkosi Sikelel' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso.**God seën Suid-Afrika. God bless South Africa.**Mudzimu fhatutshedza Afurika. Hosi katekisa Afrika.*

Workbooks available in this series:

- Grade R (in all official Languages);
- Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);
- Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and
- Grades 1 to 6 English First Additional Language.

XITSONGA RIRIMI RA LE KAYA – Giredi ya 5 Buku ya 2

ISBN 978-1-4315-0113-7

Vito:**Tlilasi:****basic education**Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA**Giredi ya 5****XITSONGA RIRIMI
RA LE KAYA**Buku ya 2
Tikotara ta
3 & 4

Ndlela ya matsalele

Manana Angie Motshekga,
Holobye wa Dyondzo ya
Masungulo

Nkulukumba Enver Surty,
Xandla xa Holobye wa
Dyondzo ya Masungulo

Tibuku leti to tirhela ti endleriwe vana va Afrika-Dzonga ehansi ka vurhangeri bya Holobye wa Dyondzo ya Masungulo. Manana Angie Motshega na Xandla xa Holobye wa Dyondzo ya Masungulo. Nkulukumba Enver Surty.

Tibuku to tirhela ta Rainbow ti vumba xiyenge xin'wana xa ntlawa wa micingiriko ya Ndzwawulo ya Dyondzo ya Masungulo leyi kongomisiweke eka ku antswisa matirhelo ya vadyondzi va Vaafrika-Dzonga eka tigiredi ta ntsevu to sungula. Tanihi xin'wana xa swilo leswi nga swirhangana eka nkunguhato wa matirhelo ya mfumo, phurojeke leyi yi humelerile hi ku seketeriwa hi timali hi Nkwama wa Timali ta Tiko. Leswi swi endlile leswaku Ndzwawulo yi swi kota ku endla leswaku tibuku leti to tirhela, ti kumeka hi tindzimi hinkwato ta ximfumo handle ko hakeleriwa.

Hi tshemba leswaku tibuku leti ti ta pfuna vadyondzisi eka micingiriko ya vona yo dyondzisa ya masiku hinkwawo no tiyisisa leswaku vadyondzi va vona va kota ku heta kharikhulamu. Hi tiyisise leswaku hi letela mudyondzisi eka nghingiriko wun'wana na wun'wana hi ku katsa mifungho leyi kombisaka leswi mudyondzi a faneleke ku endla swona.

Hi ni ntshembo wa leswaku vana va ta tiphina no tsakela ku tirha micingiriko leyi nga ebukwini loko va ri karhi va ya emahlweni no dyondza, na leswaku wena, mudyondzisi, u ta tsaka swin'we na vona.

Hi mi navelela ku humeleta, wena na vadyondzi va wena eku tirhiseni tibuku leti to tirhela.

Kunguhata

Hlawula nhlokomhaka. Vulavula na ntlawa wa wena leswaku mi hlengeleta mianakanyo. Tirhisani mepe wa miehleketo ku veka erivaleni mianakanyo ya n'wina mayelana na kungu, swimunhuhatwa na mbangu.

Mpfapfarhuto

Tsala mpfapfarhuto wa wena wo sungula. Ehleketa hi vahlayi, xivumbeko na ndzimana yin'wana na yin'wana.

Pfuxeta

Hlaya mpfapfarhuto hi vuxopaxoperi kutani u kuma mavonele ya vadyondzi-kuloni na mudyondzisi.

Hlela

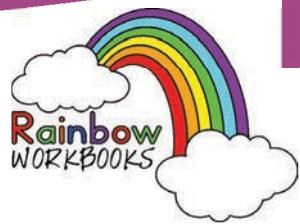
Hlela ku kambisia mapeletelo na mahikahatelo. Endla ndzulamiso eka mpfapfarhuto.

Andlala

Tsala mpfapfarhuto wa wena lowu hliereweke tanihi xitshuriwa xa wena xo heteleta.

Giredi
ya **5**

R i r i m i
r a i e k a y a

Buku leyi i ya:

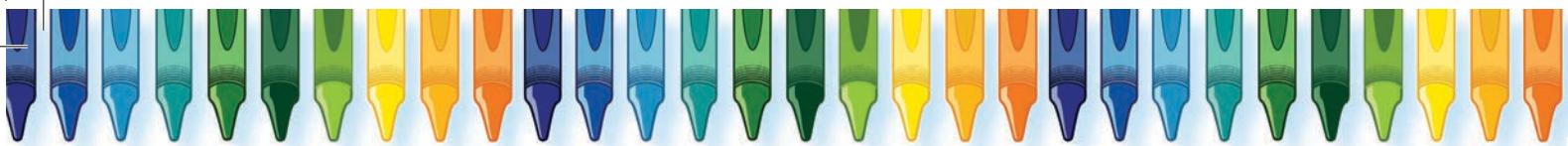

XITSONGA

Buku ya

2

SWILETELO SWO TIRHISA BUKU LEYI YO TIRHELA

Ha ku amukela eka Buku yo tirhela ya Ririm i ra le Kaya ra xiyimo xa le xikarhi. Xiyimo xa Ririm i ra le Kaya eka xiyimo xa le xikarhi xi kongomisiwe eka ku tumbuluxa vuswikoti bya vadyondzi bya ririm i eka vuswikoti bya mbulavurisano lebyi lavekaka eka tindhawu leti ku hlanganaka vanhu no hluvukisa vuswikoti bya akademiki lebyi lavekaka eka ku dyondza tidyondzo hinkwato ta kharikhulamu. Hi tshemba leswaku buku leyi yi ta pfuna vadyondzi va wena ku tumbuluxa no hluvukisa vuswikoti lebyi.

Tirhisa buku yo tirhela kun'we na switirhisiwa swin'wana swa wena. Hlaya XIPHOKHAMA xa xiyimo xa le xikarhi xa Ririm i ra le Kaya.

Buku yo tirhela yi lulamisiwe ku ya hi ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi ya XIPHOKHAMA. U ta kuma nkatsakanyo wa leswi nga ta dyondzisiwa eka ndzhendzeleko wun'wana na wun'wana wa mavhiki mambirhi eka tipheji ta 1, 35, 69 na 103 ta buku leyi yo tirhela. Ndzhendzeleko wun'wana na wun'wana wa 2 wa mavhiki wu katsa vuswikoti bya mune bya ririm i lebyi landzelaka:

A hi vulavuleni

1 Ku yingisela na ku vulavula (swanomo) - 2 wa tiawara eka ndzhendzeleko wa 2 wa mavhiki

Vadyondzi va fanele va nyikiwa nkarhi wo tala wo hluvukisa vuswikoti bya vona bya ku yingisela na ku vulavula ku endlela leswaku va swi kota ku hlengeleta vuxokoxoko, ku tshunxa swiphiqo no hlamusela mavonelo na miehleketo ya vona. Buku yo tirhela yi na micingiriko yo hlaya ya ku vulavula na ku yingisela leyi u nga engetelaka eka yona ku tiyisia leswaku vadyondzi va kuma minkarhi ya ntolovel oyo titoloveta swihlayahlaya.

A hi hlayeni

2 Ku hlaya na ku langutisa - 5 wa tiawara eka ndzhendzeleko wa 2 wa mavhiki

XIPHOKHAMA xi lava leswaku vadyondzi va hlaya va tlhela va vona switshuriwa swo karhi eka ndzhendzeleko wa 2 wa mavhiki. Leswi swi katsa ku hlaya: swirungulwana, mitsheketo, leswi munhu a hlanganeke na swona, mapapila, tiimeyili, leswi tsariweke eka dayari, ntlangu, tiatikili ta maphephahungu, tiatikili ta timagazini, tiinthavhiyu ta rhadiyo, switshuriwa swa nkucetelo, swinavetiso, swiletelo swa ndlela na maendlele. Ku engetela eka sweswo, XIPHOKHAMA xi lava leswaku vadyondzi va hlaya switshuriwa swo nyika vuxokoxoko leswi nga na swifaniso: mimepe, tichati, matafula, tidayigiramu, mimepe ya miehleketo, tichati ta maxelo, tiphositara, switiviso, swifaniso na tigirafu. U ta kuma tinxaka ta switshuriwa leswi hlawuriweke hi vukheta eka Buku yo tirhela. XIPHOKHAMA xi kombisa mahlayele lama vumbiwaka hi swiyimo swa ku lulamisela ku hlaya, ku hlaya na endzhaku ka ku hlaya.

U ta kuma nhlamuselo ya girafu ya mahlayele endzeni ka khavhara ya le mahlweni ya buku leyi.

A hi tsaleni

3 Ku tsala na ku andlala - 4 wa tiawara eka ndzhendzeleko wa 2 wa mavhiki

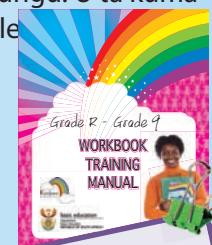
XIPHOKHAMA xi lava leswaku vadyondzi va kuma minkarhi yo tala yo titoloveta ku tsala eka mimbangu yo hambarahambana. Buku yo tirhela yi nyika tifureme to tala ta ku tsala na tipulani to andlala switshuriwa swo tsariwa, swifaniso na switshuriwa swa mahungu. U ta kuma nhlamuselo ya girafu ya matsalele endzeni ka khavhara ya le ndzhaku ya buku le.

RIRIMI

4 Swiaki na milawu ya swivumbeko swa ririm i - 1 awara eka ndzhendzeleko wa 2 wa mavhiki

XIPHOKHAMA xi nyika nxaxameto wa swiaki na milawu ya swivumbeko swa ririm i (swilo) leswi faneleke ku dyondzisiwa eka giredi yin'wana na yin'wana. Buku yo tirhela yi katsa switoloveto swo karhi swa mindzhendzeleko yin'wana na yin'wana ya 2 wa mavhiki. Ko tala micingiriko leyi yi katsa 'xitiviso' lexi hlamuselaka nawu wa ririm i.

Ku kuma vueteri byin'wana, hlaya buku yo letela ya Buku yo tirhela.

Nkongomelo wa 5: Tinxaka to hambana ta switshuriwa

Switori

Kotara ya 3: Mavhiki ya 1 - 2

65 Nkarhi wo hlaya

2

Ku vulavula hi novhele.
Ku boxa ximunhuhatwa, kungu na nkongomelo.
Ku hlaya xiyenge lexi humaka eka novhele.
Ku hlamula swivutiso leswi humaka eka novhele.
Ku vula swo karhi mayelana na nhlokomhaka leyi humaka eka novhele.
Ku boxa mavonele.

66 Vuxaka

4

Ku tsala ndzimana leyi nga na nhlokomhaka na swivulwa leswi seketelaka.
Ku tsala nkatsakanyo.
Ku yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona.
Ku tirhisa masivi-nene.
Ku boxa tinhlamuselo ta swihlambanyiso.

67 Ku nkambisira buku

6

Ku bula hi ximunhuhatwa, kungu na mbangu wa buku.
Ku hlaya nkambisiso wa buku.
Ku hlamula swivutiso swa mayelana na nkambisiso.
Ku yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona.
Ku tsala swivulwa ku tirhisiwa marito yo huma eka ndzimana.

68 Ku tsala nkambisiso wa buku

8

Ku tsala nkambisiso wa buku ku tirhisiwa fireme.
Ku boxa maendli lama nga eka nkarhi lowu nga hundza.
Ku cinca maendli ya nkarhi lowu nga hundza ku ya eka nkarhi wa sweswi.
Ku tsala swivulwa ku tirhisiwa switwananisi leswi faneleke.
Ku tlhantilha marito hi mapeletwana ya wona.

69 Ku tsala eka dayari

10

Ku vulavula hi dayari.
Ku hlaya leswi tsariweke eka dayari.
Ku hlamula swivutiso hi leswi tsariweke eka dayari.
Ku boxa ku hambana exikarhi ka novhele, tsalwa-vutomi na leswi tsariweke eka dayari.

70 A hi veni na vutumbuluxi

12

Ku tsala nkambisiso ku tirhisiwa fireme.
Ku tirhisa mabumabumeri, maengeteri na mahlanganisi ku vumba swivulwa.
Ku boxa maviti lama bumabumeriwaka.

71 Nelson Mandela - tsalwa-vutomi

14

Ku bula hi ku hambana exikarhi ka ntitsalwa-vutomi na tsalwa-vutomi.
Ku bula hi ku hambana exikarhi ka novhele, leswi tsariweke eka dayari na tsalwa-vutomi.
Ku hlaya xiyenge lexi humaka eka tsalwa-vutomi.
Ku hlamula swivutiso hi tsalwa-vutomi.
Ku boxa vamavizweni.
Ku boxa hungunkulu na mavonele lama seketelaka.
Ku boxa tinhlamuselo ta marito na swivulwahava.
Ku nyika mavonele.
Ku yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona.

72 Tsalwa-vutomi

16

Ku tsala tsalwa-vutomi ra munghana.
Ku longoloxa vuxokoxoko.
Ku tirhisa swihikahato.
Ku tirhisa swivuriso na swivulavulelo.

Switshuriwa swo nyika vuxokoxoko

Kotara ya 3: Mavhiki ya 3 - 4

73 Swinavetiso

18

Ku vulavula hi swiyenge swa ku navetisa.
Ku kanelia hi xinavetiso.
Ku hlaya xinavetiso xa mphikizano wo tumbuluxa xinavetiso.
Ku hlamula swivutiso swo huma eka xinavetiso.
Ku sikena xinavetiso.

74 Tumbuluxa xinavetiso

20

Ku pulana, ku tumbuluxa no hlela xinavetiso.
Ku boxa minkomiso.
Ku tsala mahlawuri lama siyanaka.
Ku hikahata swivulwa hi hefemulo na swirhatana.

75 Swakudya!

22

Ku vulavula na ntlawa hi rhesipi leyi rhandziwaka swinene.
Ku hlaya xinavetiso xa buranchi.
Ku hlamula swivutiso swo huma eka xinavetiso.
Ku tsala swivulwa hi marito ya munhu.

76 Xinavetiso xa nyoxi ya vulombe

24

Ku pulana xinavetiso xa vulombe.
Ku tumbuluxa xinavetiso ku tirhisiwa marito yo hlawuleka, swivulwahava kun'we na marito ya yena.
Ku tsala swivulwan'we.

77 Tiyetara ya vana

26

Ku vulavula hi ku hambana exikarhi ka filimi na leswi endliwaka emahlweni ka vanhu va ri karhi va hlalerile.
Ku hlamula swivutiso hi xinavetiso.
Ku hlamusela tinhlamuselo ta swivulwahava.

78 Tiyetara ya mina

28

Ku kunguhata xinavetiso xa ntlangu wa xikolo.
Ku tsala xinavetiso xa ntlangu wa xikolo.
Ku hlela xinavetiso.
Ku boxa maendli na maengeteri.

79 Mphikizano wa khomphyuta

30

Ku bula hi ku ngabenela mphikizano.
Ku vulavula hi nkoka wa tikhomphyuta.
Ku hlaya xinavetiso xo tumbuluxa khomphyuta leyintshwa leyi hambanaka na tin'wana.
Ku hlamula swivutiso hi xinavetiso.
Ku yelanisa swivulwahava na marito lama tirhisiweke eka xinavetiso.

80 Xitumbuluxiwa xa mina

32

Ku boxa tinhlamuselo ta swivulwahava leswi tirhisiweke eka xinavetiso.
Ku tsala nhlamuselo yo koma ya ku tumbuluxa khomphyuta.
Ku hetisa swivulwa ku tirhisiwa maendli lama faneleke.
Ku kunguhata, ku tumbuluxa no hlela xinavetiso xa mphikizano.

A hi vulavuleni

Byela tlilasi hi novhele ley u yi hlayaka. Tiyisisa leswaku u va byela vito ra novhele, leswaku swimunhuhatwa i vamani, leswi humevelaka eka novhele, nkongomelo wa novhele na leswaku hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku vadyondzi-kuloni va fanele ku yi hlaya.

A hi hlayeni

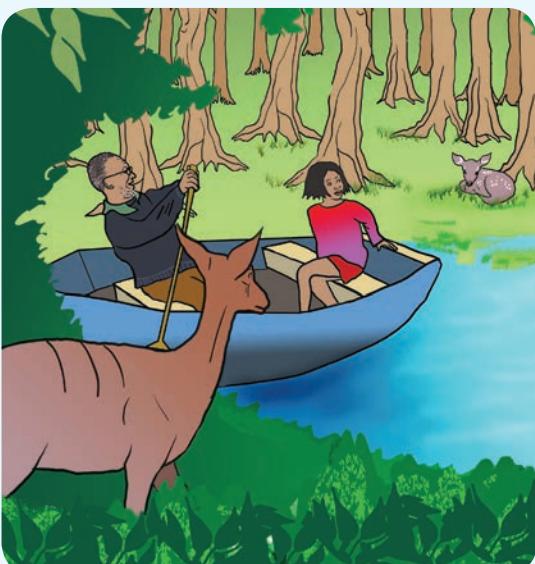
Nkavangaheti ya minkarhi hinkwayo

Sarah Layani

Kokwana u kokela switluto ebyatsweni loko hi ri karhi hi famba ematini lama vangamaka ku kondza hi fika eribuweni. Hinkwerhu a hi vekile tintiho emilon'wini, ku nga ri hi xikongomelo xo miyeta munhu, kambe a hi miyerile hikuva a hi anakanya swilo leswi fanaka. A ndzi swi tivi leswi kokwana a swi voneke kambe lexu ndzi tivaka xona hi leswaku ndza n'wi tshemba.

"Hannah, xana wa xi vona?" ku hlevetela kokwana.

Mindzhuti ya **minkhwati** a yi fambafambi emadyambyini ya xinsuku ya Ndzati naswona a ndzi voni nchumu ekhwatini ra mabyanyi na tinhlanga. Ndzi hlakahla nhloko ya mina.

"Pfula mahlo u languta," ku hlevetela kokwana.

Ndzi landzelela mahlo ya yena kambe swi ndzi tekile nkarhi ku vona ximhuntana lexu a xi songanile no va xi yimele swin'wana. Dzovo ra xona a ri nga hambanangi na ndhawu ley u xi ri eka yona. Ndzi vona ku **hatima** ka nhompu ya xona ya ntima kambe xa swi tiva leswaku a xi fanelangi ku endla xanchumu leswaku xi ta kota ku pona. Loko ndzi xi vona, a xi vonaka kahle swinene.

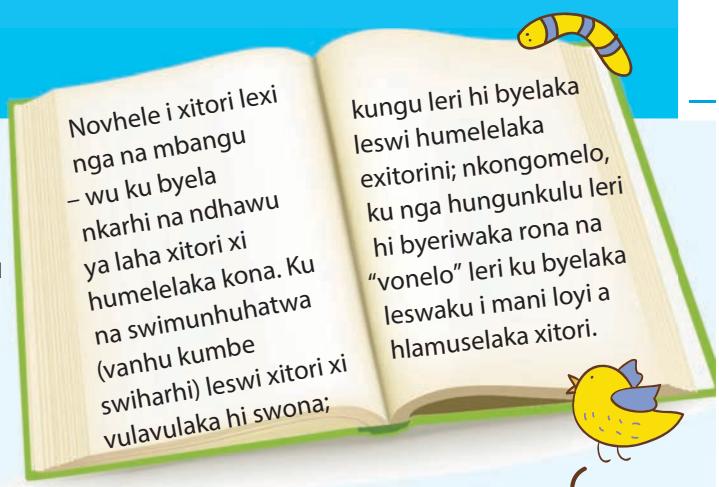
Ndzi hlevetela, "Kokwana, xana ximhuntana xi hlayisekile loko xi ri xoxe?"

A pfumela hi nhloko a kongomile njhikwa wun'wana wa ribuwa. Mhunti yi hi langutile hikuva a yi lavi leswaku ku langutiwa ximhuntana xa yona, lexu nga hambanisiwa na yona hi mugerho wa mati.

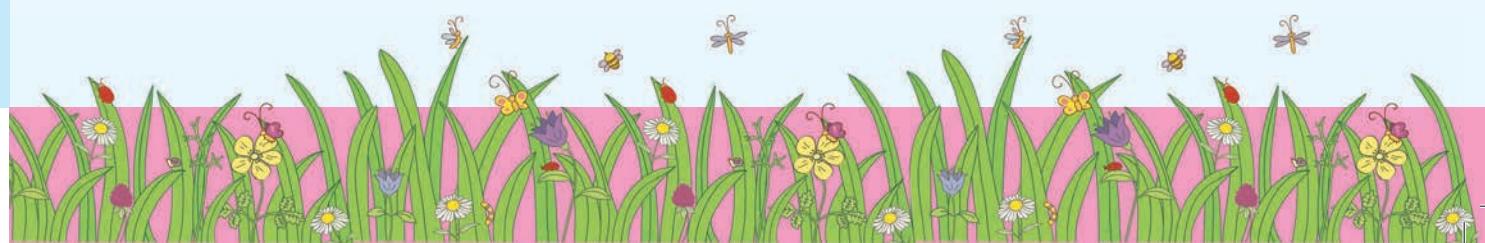
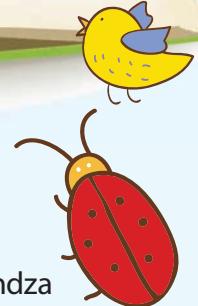
Kokwana a n'wayitela.

"U ta tshama kumbe u ta hlambela u ya eka tlhelo leriya?" A swi vula wonge yena na mhunti va na leswi va swi tivaka.

Hi miyela nkarhinyana ku fikela loko kokwana a tlhela a vulavula. "I nkarhi wa wena wo **tluta**". Mina na kokwana hi vile na tendzo to tala swinene ensongeni wa hlaluko. Laha hi fana na mathonsi, swivanhwana leswi hlaleleke lwandle leri cincaka. Ndzi tlakusa switluto kutani ndzi tluta byatso hi ndlela ley u xi ri eka yona. Switluto swi **tlhambukisa** mati tanahi wachi leyi fambaka hi ku nonoka.

Novhele i xitori lexu
nga na mbangu
- wu ku byela
nkarhi na ndhawu
ya laha xitori xi
humevelaka kona. Ku
na swimunhuhatwa
(vanhu kumbe
swiharhi) leswi xitori xi
vulavulaka hi swona;

Siku:

"Hannah, ndzi lava leswaku u tsundzuka swin'wana swa nkoka loko ndzo tshuka ndzi rivarile."

"Ndzi ta ku endlela xin'wana na xin'wana lexi u xi lavaka," ndzi hlamula.

Kokwana u veka voko ra yena leri khanyaneke nhlonge ebenceni leri nga exikarhi ka hina. Voko ra mina ra rhetela tanihi mepe lowu nga riki na tendzo kutani ndzi ri veka ehenhla ka ra yena. Hi **tlhandleka** mavoko ehenhla ka man'wana. "Ndzi tsundzuke hi tendzo to hlawuleka to fana na leti. Masiku yo hlawuleka lama tshamaka emiehlekeweni ya hina ya tlhela ya hi endla vanhu lava hi nga vona."

A hi tsaleni

Hikwalaho ka yini buku yi vitaniwa *Nkavangaheti ya minkarhi hinkwayo?*
U ehleketa leswaku vito ra novhele i vito ra kahle? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Hannah na kokwana wa yena va le kwihi?

A va vekile tintiho emilon'weni ya vona. Hikwalaho ka yini?

Ximhuntana a xi hambanisiwile na manana wa xona. U ehleketa leswaku ximhuntana a xi titwisa ku yini? U ehleketa leswaku manana wa xona a titwisa ku yini?

Kokwana a ehleketa leswaku leswi va swi voneke a wu ri nchumu wo hlawuleka swinene.
Hikwalaho ka yini a ehleketa leswaku a wu ri nchumu wo hlawuleka?

Kokwana wa Hannah a dyuharile. Hi wahi marito lama hi byelaka leswi?

Kokwana wa Hannah u ri masiku yo hlawuleka lama nga xiyenge xa miehleketo ya hina ya hi endla vanhu lava hi nga vona. Xana u ehleketa leswaku u vula yini hi sweswo?

Xana u na masiku yo hlawuleka lama u nga tako u nga ya rivali?
Tsala ndzimana u hlamusela siku lero ro hlawuleka.

Hi ku vona ka wena i mani loyi a rungulaka xitori? U swi tivisa ku yini?

TEACHER: Sign

Date

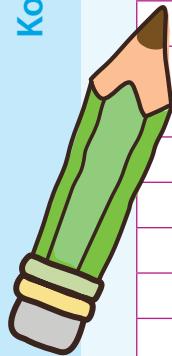

A hi tsaleni

Swimunhuhatwa leswi nga eka xitori swi hambanisiwa hi tinguva timbirhi ta ku hanya – kambe swi na vuxaka byo hlawuleka.

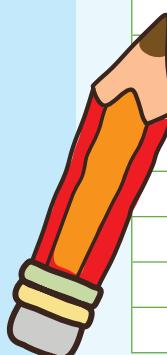
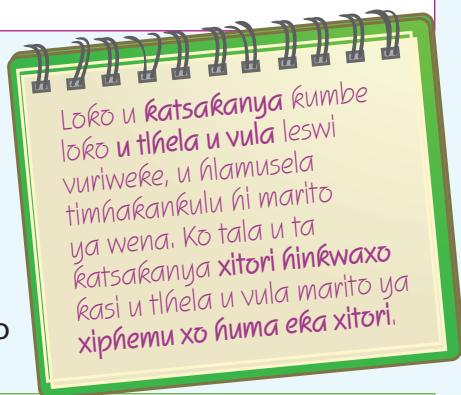
Tsala ndzimana hi vuxaka byo hlawuleka lebyi u nga na byona na kokwana wa wena kumbe munhu un'wana lonkulu. Vona leswaku u na xivulwa xa nhlokomhaka na swivulwa swo seketela leswi hlamuselaka swo tala hi xivulwa xa nhlokomhaka.

A hi tsaleni

Tlhela u hlamusela xiyenge lexí tekiweke eka Nkavangaheti ya minkarhi hinkwayo.

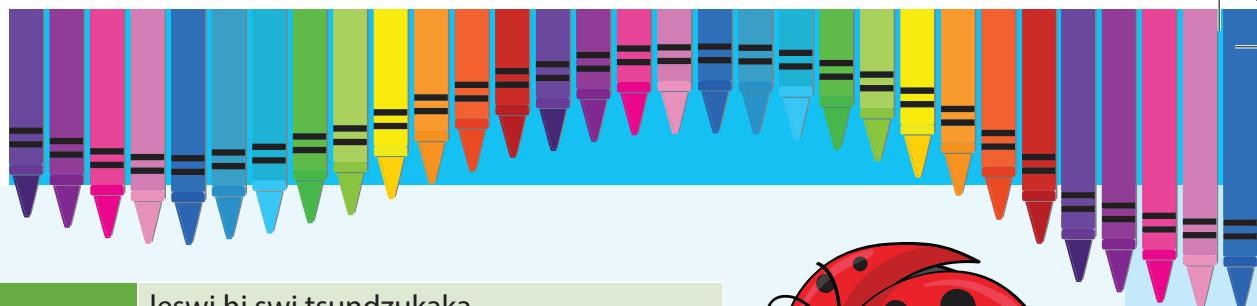
Vula leswi humeleleke, boxa vanhu lava khumbekaka na leswi mbuyelo wu veke swona. Tivutise loko u katsile ntsena vuxokoxoko bya nkoka na leswaku munhu loyi a hlayaka nkomiso a ta twisia timhaka ta nkoka. Tsala 5 wa swivulwa.

A hi tsaleni

Marito lama tsariweke hi ku tikisa ya vula yini? Hlawula nhlamuselo leyí faneleke eka nxaxameto lowu nga eka tlhelo ra xinene. Tsala marito lama tikisiweke eka dikixinari ya wena.

hlaluko	leswi hi swi tsundzukaka
vangama	ku veka xanchumu ehenhla ka xin'wana
minkhwati	mintila, tilayini, mindzhati
tlhandleka	hatima
swicoticoti	mavalalala yo vonakala na yo dzwihala
xitsundzuxo	xitichi xa swikepe na swikwekwetsu

Hlanganisa swivilwa u tirhisa **kambe**,
hikuva na **naswona**.

Kokwana u na byatso. Byi ringanel vanhu vambirhi.

Loyi i kokwana wa mina. U tlharihile swinene.

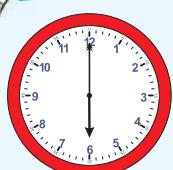
Hi yile exihlaleni. Xi sasekile swinene.

MASIVI-NENE

Hi tirhisa masivi-nene ematshan'weni ya maviti.

Risivi-nene ri nga va emasungulweni ya xivulwa tanahi nhlokohaka.

Ri nga tlhela ri tirhisiwa tanahi xiendliwa.

Hannah u vula leswaku **switluti swi tlhambukisa mati tanahi wachi leyi fimbaka hi ku nonoka**.

U **pimanisa** switluti na wachi leyi fimbaka hi ku nonoka. Ku ringanisa loku ku kombisa leswaku switluti swi ba hi ku nonoka na hi mpfumawulo wo karhi ematini.

Xihlambanyiso xi fananisa nchumu wun'we na nchumu wun'wana hi ku tirhisa marito yo fana na **wonge, swange** kumbe **tanihi** ku vumba xifaniso.

Ku na xihlambanyiso xin'wana exitorini: *Voko ra mina ra rhetela tanahi mepe lowu nga riki na tendzo.*

U fananisa voko ra yena na yini?

Ku ringanisa loku ku hi kombeta yini?

Hi ku ehleketa ka wena voko ra yena ri hambanisa ku yini na voko ra kokwana wa yena?

67 Ku kambisia buku

A hi vulavuleni

Tirhani hi mintlawa.

Hi yihi buku leyi u yi tsakelaka swinene? Byela tlilasi hi buku leyi: mbangu wa yona, swimunuhuhatwa, kungu na leswaku hikwalaho ka yini buku yi fanele ku hlayiwa.

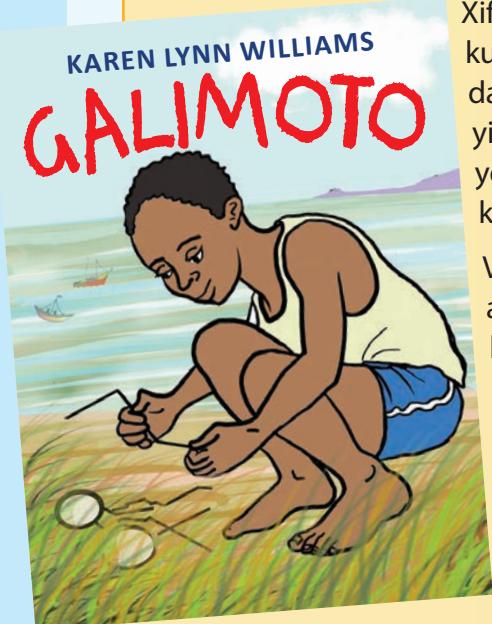

A hi hlayeni

Hlaya nkambisiso wa buku lowu landzelaka.

Galimoto

hi Karen Lynn Williams

Nkambisiso wa buku wu byela vanhu leswi buku yi vulavulaka hi swona. Mukambisisi (munhu loyi a tsalaka nkambisiso) ko tala u vulavula na vanhu lava tsaleriweke buku. A nga tlhela a hlamusela loko buku yi tsariwile hi mfanelo, loko yi tsakisa na loko ririm i leri tirhisiweke ri olova kumbe ri tika.

Xifanyetana xa le Malawi xi pfula bokisi ra xuma, xi humesa darata kutani xi endla galimoto (rito ra le Malawi ro vula movha). A nga na darata yo ringanelia. U famba emugangeni wa vona a lava darata yin'wana. Xana u ta kuma darata yo ringanelia ku endla xitlangiso xa yena xo hlawuleka, loko swi ri tano, u ta endla nchumu wa njhani hi ku petsapetsa darata?

Vahlai va ta tsakela ntsako, ntshunxeko na ku anakanya loku mufana a nga na kona exitorini kambe va nyumisiwa hi ndlela leyi vanhu lavakulu va solaka swikongomelo swo lava ekusuhi na switolo na laha ku lahliwaka kona swilo leswi onhakeke. A ndzi anakanya leswaku endhawini leyitsongo yo fana na leyi, u fanele a tiveka naswona vaakandhawu a va nge n'wi ehleketeleli ku endla swo biha. Hambi swi ri tano, lexi i xitori xo hlawuleka lexi tsariweke kahle. Swifaniso swa mihlovohlovo swi kombisa muhlayi leswi tiko ra Malawi ri nga xiswona.

Xin'wana lexi ndzi hlamariseke swinene hi leswi mufana a tsakisaka xiswona hi switsongo leswi a nga na swona – leswi bokisi ra ndzhaka ya rifuwo ra yena ri hlanganaka na ku anakanya ka yena ku endlaka masiku ya yena ya fana na masiku ya ku xavetela evhengeleni ra switlangiso swa hina – xin'wana lexi voniwaka xi antswa, hilaha va vulaka hakona leswaku loko munhu a nga ri na swilo swo tala, hi kona laha a rhandzaka no hlayisa swinene swilo leswi a nga na swona. Van'wana va ri vana va hlawula xitlangiso xin'we kumbe swimbirhi eka swo tala leswi va nga na swona. I ntumbuluko wa vana ku va na nchumu wo hlawuleka kasi miehleketo leyi yi kumekaka emisaveni hinkwayo yi kombisiwa kahle eka buku leyi.

Leyi i buku leyi vana va malembe ya 9 ku fika eka 11 va faneleke ku yi hlaya. Yi kombisa leswi vanhu va nga xiswona na mahanye ya vona. Kun'wana ku tirhisiwe ririm i ro tikanyana kambe muhlayi u ta swi kota ku twisia leswi marito ya vulaka swona.

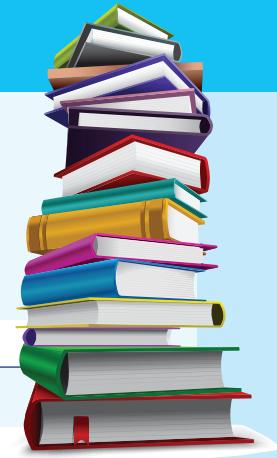
Siku:

A hi tsaleni

Hlaya swivutiso kutani u tsala tinhlamulo ta swona.

Hi rihi vito ra buku?

Buku yi vulavula hi yini?

Mufana u tshama etikweni rihi?

Xana mufana u endlile yini?

Xana u nga rhandza ku hlaya buku ley? Tsala ndzimana u hlamusela nhlamulo ya wena.

A hi tsaleni

Marito lama dzwihiatiweke ya vula yini? Hlawula nhlamuselo ley faneleke eka nxaxameto lowu nga eka tlhelo ra xinene. Tsala marito lama dzwihiatiweke eka dikixinari ya wena u tlhela u ya tirhisa ku tsala swivulwa.

ndzhaka	rifuwo
ntsako	vanhu lava tshamaka endhawini
vaakandhawu	ku tiphina emoyeni
ehleketelela	swidirowiwa
ntumbuluko	nkanakano
swifaniso	ku va eka xiymo xa le henbla
hlawuleka	leswi swilo swi nga xiswona

TEACHER: Sign

Date

Ku tsala nkambisiso wa buku

A hi tsaleni

U fanele ku tsala nkambisiso hi xiphemu lexi tekiweke eka *Nkavangaheti ya nkarhi hinkwawo* hi Sarah Layani. Tirhisa fureme leyi nga laha hansi ku tsala nkambisiso.

Vito

Mutsari

Swimunhuhatwa: I vamani? Xana u swi tsakerile? Xana swi endle leswaku u titwisa ku yini?

Kungu: Ku humeleta yini? Xana swa tsakisa kumbe swa chavisa ku yi hlaya?

Mavonele ya wena: Hi xihi xiyenge lexi u xi tsakeleke swinene naswona hikwalaho ka yini?

Xana u ehleketa leswaku u nga tsakela ku hlaya buku leyi? Hikwalaho ka yini?

U ehleketa leswaku xitori xi na dyondzo? U dyondza yini eka xiyenge lexi hlawuriweke?

Xana u nga bumabumela leswaku munghana wa wena a hlaya buku leyi? Hikwalaho ka yini u ta yi bumabumela kumbe u nga ta ka u nga yi bumabumeli?

Katsakanya mavonele ya wena hi xivulwa xin'we u tlhela u nyika xiphemu nyeleti yo kombisa xiyimo xa xona.

Siku:

A hi tsaleni

Nkhwatihata maendli ya nkarhi lowu nga hundza eka ndzimana leyi landzelaka.

Mudyondzisi wa Jamal, Manana-Simpson, u komberile vatswari va yena leswaku va ta eka nhlengeletano. "Tatana na Manana Ngoma," ku vula mudyondzisi, "Jamal u fanele ku antswisa mbitanelo, matematiki na ntivo-matimu. A nga tinyiketi eka tidyondzo ta yena." A wu ri ntiyiso. Jamal a nga twisisi ku avanyisa, vamabulandlela va misava kumbe mbitanelo. Xiphemu xa siku lexi a xi tsakelaka swinene i nkarhi wa bureki loko a tlanga hi bolo ya yena ya rhagibi. Vatswari va Jamal va n'wi byerile leswaku a siya bolo ya yena ekaya loko a ta exikolweni. A twa a khunguvanyekile. A titwa a lahlekile handle ka bolo ya yena. A nga ha vulavuli etlilasini. Hi nkarhi wa bureki, a yima a ku whi, a languta ehansi. "Ku fanele ku va na lexi nga endliwaka." Va tile na rhengu kutani va sungula ku endla leswaku rhengu ra vona ri sungula ku tirha.

A hi tsaleni

Siva maendli ya nkarhi lowu nga hundza eka xitshuriwa lexi hi maendli ya nkarhi wa sweswi.

Siku rin'wana, Manana Simpson u tivisile muendzi eka vana va tlilasi – Brian Habana! Jamal a tsakile swinene. Brian Habana u vulavurile na yena a n'wi hlamusela leswaku loko a lava ku va xitlangi xa rhagibi xo hlawuleka, u fanele a tirha swinene eka matematiki, mbitanelo na tidyondzo tin'wana.

A hi tsaleni

Nkhwatihata riendli leri faneleke eka swivulwa leswi landzelaka.

- Brian Habana u vulavula/vulavurile na Jamal.
- Hi bureki Jamal u yima/yimile a languta ehansi.
- Manana Simpson u vutisa/vutisile laha Jamal a yeke kona.
- Habana u ehleketa /ehleketile leswaku a nga swi kota ku pfuna Jamal.
- Vatswari va swi tiva/tivile leswaku Manana Simpson a ringetile/ringeta ku ndzi pfuna.

A hi tsaleni

Tlhantlha marito u kombisa mapeletwana ya wona. Vula rito u tlhela u phokotela mavoko ku kombisa peletwana rin'wana na rin'wana. Tsala marito u kombisa na mapeletwana ya wona. (Xikombiso: xitlangi: xi/tla/ngi).

xifaniso	mutsari	ximunhuhatwa	mbangu	kungu

TEACHER: Sign

Date

69 Ku tsala eka dayari

A hi vulavuleni

Xana u na dayari?

Loko u ri na yona, u tsala swilo swa muxaka muni eka dayari ya wena? Loko u nga ri na dayari, a wu ta tsala yini loko a wu ri na yona?

A hi hlayeni Hlaya nkambisiso wa buku.

Ndzi na mavhiki ya ntl̄hanu ndzi nga si tsala nchumu laha. Leyi a yi ri n̄hweti ya migingiriko yo tala. Munghana wa buti wa mina u hi komberille leswaku hi n̄wi pfuna ku lulamisa phati ya yena. A hi fanela ku lulamisa timboni, vuyimbeleri, swakudya na swō nwa swa 40 wa vanhu. Phati a yi ri kahle swinene. Hi cinile, hi tibulela hi tl̄hela hi tlulatlula eka "jumping castle".

Handle ko swi lemuka, se a wu ri nkarhi wa tiholideyi. Hi le ka bureki siku hinkwaro, hinkwerhu a hi tsutsuma eka mphikizano. Endzhaku ka sweswo mina na vanghana va mina hi yile edan'wini. Hafu ya vana va tl̄lasi na vona a va yile edan'wini hikuva damu ri le kusuhi. Hi tlangile ntlangu wa bolo ya milenge hi tl̄hela hi yingisela na vuyimbeleri. Hi tiphinile swinene hi holdeyi ya hina yo sungula.

Siku leri landzelaka ndzi fambile na munghana wa mina hi ya elwandle. Ndzi titwe ndzi ri na nkateko hikuva ndzi yile elwandle kan'we ntsena. Masiku mambirhi yo sungula a ma ri kahle. Dyambu a ri vangama kasi mati na wona a ya kufumela. Hi nkarhinyana mpfula yi sungula ku na. Mina na munghana wa mina hi sungurile ku aka xiphazamiso xa 1 000 wa swiphemu lexi a xi amukeleke hi siku ra yena ra ku velekiwa. Lwandle a ri gwitsirille kambe ndzi sindzisile ndzi hlambela. A ndzi nga lavi ku tisola endzhaku leswaku a ndzi nga hlambeli masiku hinkwawo.

Loko hi tl̄helerille exikolweni, hi kume leswaku ku na mavhiki ya mune ntsena hi nga si tsala xikambelo xa ku hela ka lembe. A hi ehleketa leswaku mudyondzisi u ta yima ku hi nyika ntirhokaya kambe do! Ndzi na phurojeke ya dyondzo ya matimu. Ntirho wuntshwa eka mavhiki ya mune hi nga si tsala xikambelo xa makumu. Ndzi navela wonge vadyondzisi va nga endla mpfuxeto va tshifika ku hi nyika ntirho wuntshwa! Xana a va tsundzuksi leswaku a swi ri njhani loko va ha ri vatsongo?

A hi tsalen'i

Xana ndzimana leyi i xitshuriwa xa muxaka muni? Gwajula nhlamulo leyi faneleke.

nkambisiso wa buku

novhele

tsalwa-vutomi

xitshuriwa xa dayari

Leswi tsariweke eka dayari swi filamusela swiendleko leswi humeleleke evuton'wini bya mutsari, hi n̄ngonoko lowu swi humeleriseke xiswona. Mutsari u tirhisa maviti (ku kombisa vanhu, minchumu na swiħarhi), mahłanganisi (kutani, loko) na nkarhi lowu nga hundza. Maendli i marito ħama kombisaka swiendlo.

Siku:

Nyika miehleketo yo seketela nhlamulo ya wena.

U ehleketa leswaku mutsari u na malembe mangani? Vula leswaku hikwalaho ka yini u ehleketa hi ndlela yoleyo.

Xana yena na vadyondzi-kulobye va endlile yini hi siku ro sungula ra tiholideyi ta swikolo?

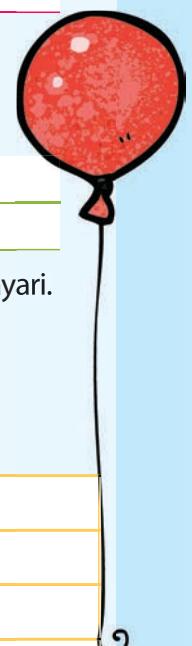

Xana u tsakela ku hlambela? U swi tivisa ku yini?

Xana u titwisa ku yini hi vadyondzisi va yena? Seketela mavonele ya wena.

U sungula dayari ya yena hi ku vula leswaku i nkarhi wo leha a nga si tsala swin'wana eka yona. U ehleketa leswaku hikwalaho ka yini swi tekile nkarhi wo leha?

Loko va ri eka tiholideyi yena na munghana wa yena a va aka xiphazamiso loko mpfula yi sungula ku na. Tsala mintila mimbirhi hi leswi a wu ta endla swona loko mpfula yo na loko u ri karhi u ri eka holideyi.

Nkhwatihata maendli ya ntlanhu lama nga eka nkarhi lowu nga hundza eka leswi tsariweke eka dayari.

A hi tsaleni

Lava marito lama nga na tinhlamuselo ta marito lama landzelaka.

xinkhubyana	
thicara	
mahetelelo	
khida	
kaneta	
anakanya	

TEACHER: Sign

Date

A hi veni na vutumbuluxi

A hi tsaleni

U ta fanela ku tsala nkambiso wa buku leyi u yi hlayeke. Tirhisa fureme leyi nga laha hansi ku tsala nkambiso wa wena.

Vito _____

Mutsari _____

Swimunuhuhatwa: I vamani? Xana u swi tsakerile? Xana a swi endla u titwisa ku yini?

Kungu: Ku humelela yini? Xana swa tsakisa kumbe swa chavisa ku yi hlaya?

Mavonele ya wena: Hi xihi xiyenge lexi u xi tsakeleke swinene naswona hikwalaho ka yini?

Xana u yi rhandzile buku leyi? Ku na swiyenge leswi u nga tsakelaka ku swi cinca? Hikwalaho ka yini?

U ehleketa leswaku xitori xi na dyondzo? Ku na leswi u swi dyondzeke eka buku leyi?

Xana u nga bumabumela leswaku munghana wa wena a hlaya buku leyi? Hikwalaho ka yini u ta yi bumabumela kumbe u nga yi bumabumeli?

Katsakanya mavonele ya wena hi xivulwa xin'we u tlhela u nyika nyeleti yo kombisa xiymo xa buku.

Siku:

A hi tsaleni

Tirhisabumabumeri, maengeteri na mahlanganisi lama nga eka mabokisi ku vumba swivulwa swa ntlhanu.

Mabumabumeri

- **tsongo**
  - **lerinene**
  - **mbisi**
  - **lonkulu**
  - **mbirhi**
  - **biha**
  - **tshwuka**
  - **kahle**
  - **rihlaza**

Mahlanganisi

- na
  - kambe
  - hikuva
  - kutani
  - kumbe
  - leswaku
  - hambi
  - kasi
  - hikwalaho

Maengeteri

- kahle
  - ngopfu
  - swinene
  - hi ku nonoka
  - hi ku hatlisa
  - ekaya
  - mundzuku
  - sweswi
  - vhiki leri taká
  - ehenhla

A hi tsaleni

Tirhis mabumabumeri lama nga ebokisini ku hetisa swivulwa.
Nkhwatihata riyiti leri bumabumeriwaka.

lava tirthaka   **yimbisi**   **lonene**   **leyikulu**

timbirhi ta tatana

lonene

leyikulu

N'wana ..... u yingisa yatswari va yena.

Tihomu ..... ti tele.

va tsaka.

Mihandzu ..... ya vabyisa?

Nyala ..... yi le hansi ka murhi.

Va xavile tihuku .....

Mabumabumeri i marito

lama bumabumelaka

riviti kumbe risivi.

Mabumabumeri ya engetela
nhlamuselo ya riviti kumbe
risivi.

TEACHER: Sign

Date

Nelson Mandela – tsalwa-vutomi

A hi vulavuleni

A hi hlayeni

Ku na munhu loyi a nga wa xikombiso eka wena? Byela tlilasi leswaku i mani munhu yoloye.

Byela tlilasi leswaku hikwalaho ka yini u tsakela munhu yoloye. Hi wahi mahanyelo lama endlaka leswaku a va munhu wo hlawuleka?

Hi mintlawa bulani hi ku hambana exikarhi ka tsalwa-vutomi na ntitsalwa-vutomi.

Bulani hi ku hambana exikarhi ka novhele, dayari na tsalwa-vutomi.

Tsalwa-vutomi i xitori xa ntlyiso xa vutomi bya munhu lebyi lemukiweke, lexi tsariweke hi munhu un'wana. Tsalwa-vutomi ri hlamusela ndhawu ya laha munhu loyi ku tsariwaka hi yena a kumekaka kona, ri kombisa leswi munhu a khumbisaka xiswona vanhu van'wana, ri nyika vuxokoxoko mayelana na munhu no kombisa leswi mutsari a titwisa ka xiswona hi munhu yoloye.

Nelson Rolihlahla Mandela u velekiwile ekusuhi na Umtata eTranskei. Loko a ha ri lontsongo, a navela ku va gqwetha a tlhela a lava ku pfuna vanhu va rixaka ra yena eka ku lwela ntshunxeko.

Loko a hetile xikolo, u dyondzile tidyondzo ta digiri ya swa nawu. U pfurile hofisi na Oliver Tambo eJohannesburg. U joyinile ANC a tlhela a hlawuriwa ku va puresidente wa vandla ra lavantshwa. Endzhaku u vile xandla xa puresidente wa ANC.

Hi 1962 u voniwe nandzu wo lwisa mfumo loko a tengisiwa eRivonia. Loko a hehliwa u vule marito lama landzelaka:

"Ndzi lwile na ntshikelelo wa valungu ndzi tlhela ndzi lwa na tshikelelo wa vantima. A ndzi ri na ntlhontlho wa ku va na rixaka ra xidemokhirasi, leri nga riki na xihlawuhlawu, rixaka leri vanhu hinkwavo va nga tlhelaka va hanyisana hi ku rhula. I mhaka ya nkoka leyi ndzi yi hanyelaka no lava ku yi fikelela. Loko swi koteka, i nchumu lowu ndzi nga tlhelaka ndzi wu fela."

U tshamile malembe yo tala ekhotsweni. Endzhaku ko ntshunxiwa, u vile puresidente wo sungula wa muntima wa Afrika-Dzonga.

U nyikiwile Sagwati ra ku Rhula ra Nobel hi 1993.

Sagwati ra ku Rhula ra Nobel ri hlawulekile swinene naswona ri nyikiwa ntsena vanhu lava endleke leswaku misava yi va ndhawu yo hlayiseka no rhula eka vanhu hinkwavo lava hanyaka eka yona.

Siku:

A hi tsaleni

Lava marito lama vulaka leswi landzelaka.

min'waka

muyimeri wa vanhu loko
va ri na milandzu.

murhangeri wa tiko.

ku tifuma na ku khomiwa ka
vanhu hinkwavo hi ku ringana.

jele

ntshamiseko

maendlele yo langutela
vanhu van'wana ehansi.

A hi tsaleni

Hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Nelson Mandela u velekiwe kwihi?

Hi swihi swilo swimbirhi leswi a lava ku swi fikelela?

Xana Mandela u vula yini loko a vula leswaku u lwile na ntshikelelo wa valungu na ntshikelelo wa vantima?

U tlhela u vula leswaku lexikulu lexi a xi lavaka hi leswaku vanhu va hanya no hanyisana hi ku rhula. Hi ku vona ka wena, ku navela ka yena ku fikeleriwile? Hlamusela leswaku hikwalaho ka yini u ehleketa hi ndlela yoleyo.

Mandela u nyikiwile sagwati ra ku Rhula ra Nobel. U ehleketa leswaku u titwise ku yini loko a kuma sagwati leri?

Hi swihi leswi hi swi kumeke mayelana na Mandela hi ku hlaya tsalwa-vutomi ra yena?

TEACHER: Sign

Date

A hi tsalen!

Anakanya wonge munghana wa wena i munhu loyi a tivekaka swinene. Tirha na yena kutani u tsala tinhlamulo ta swivutiso leswi landzelaka: Hi tihi timhaka ta nkoka mayelana na wena, ndyangu wa ka n'wina na laha u tshamaka kona? Hi swihi switsundzuxo swa nkoka leswi u nga na swona?

Kombela munghana wa wena leswaku a ta na swifaniso swa vanhu va ndyangu wa ka vona leswi kombisaka nkarhi wo hlawuleka evuton'wini bya yena.

Kombela munghana wa wena leswaku a ta na swilo swa ntlhanu exikolweni leswi hlamuselaka xanchumu hi yena. Vutisa munghana wa wena leswaku hikwalaho ka yini a hlawurile swilo sweswo.

Xo hetelela, kombela munghana wa wena ku hetisa swivulwa leswi landzelaka.

Nkarhi hinkwawo ndzi ta tsundzuка loko _____

Lexi ndzi xi tsundzuка swinene hi loko _____

Ndzi tirhile swinene _____

Ndzi khunguvanyeke ngopfu loko _____

Ndzi lava vanhu va ndzi tsundzuка tanishi _____

Tirhisa vuxokoxoko ku tsala tsalwa-vutomi ra munghana wa wena.

Siku:

A hi tsaleni

Swivulwa leswi nga emabokisini swi hi byela hi vuxokoxoko lebyi hi nga byi kumaka eka xitshuriwa xa Nelson Mandela. Nambara swivulwa hi ndzandzelelano lowu vuxokoxoko byi nyikiweke ha wona.

Mutsari u tshaha mbulavulo wa Mandela eka ku tengisiwa ka le Rivonia.

Mutsari u hi kombeta leswaku Mandela a ri munhu wa kahle.

Mutsari u vula vito ra munhu loyi a tsalaka hi yena.

Mutsari u hi byela leswi Mandela a swi endleke loko a heta xikolo.

A hi tsaleni

Jamal a tlanga hi bolo ya yena lero u rivale no kambisia swivulwa leswi a fanele ku swi tsalela Manana Simpson. N'wi lulamisele swona.

Tiyisisa leswaku swivulwa swa yena swi na maletere lamakulu, hiko, hefemulo na swihlamalo etindhawini leti faneleke.

ndzi lava ku tlanga rhagibi na vanghana va mina no vona brian habana a ri ku tlangeni

yoo ndzi rivale ku endla ntirhokaya wa mina ku kukula rivala no basisa kamara ra mina hikuva a ndzi tlanga rhagibi

A hi tsaleni

Pananisa xivulavulelo kumbe xivuriso na nhlamuselo ya xona.

Ndlopfu a yi fi hi rivambu rin'we.

Nghala yi ettele na meno ya yona.

Ku luma ndleve.

Va banana hi rhambu ra mfenhe.

Ku byela munhu timhaka.

Munhu a nga heli matimba hi khombo rin'we.

Va nyikana hi xixaka.

Va dya va n'wi tsona.

Xivuriso i
xivulwa xo komia xo sasekisa ririm'i xo kombisa vutlhari.

Xivulavulelo i
xiga-ririm'i lexi nga na nhlamuselo leyi nga tumbela.

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni

Hikwalaho ka yini vanhu va
navetisa swilo?

Loko u navetisa xanchumu, hikwalaho ka yini
swi ri na nkoka ku tiva vaxavi va wena?

U fanele ku tirhisa ririm i ra njhani?

Xana u nga tirhisa mihlovo yo koka mahlo eka
xinavetiso?

Byela ntlawa wa wena hi xinavetiso lexi u
ehleketa leswaku xa nyawula no hlamusela
leswaku hikwalaho ka yini u ehleketa hi
mukhuva wolowo.

A hi hlayersi

Swinavetiso swi kumeka hinkwako
laha hi nga kona. Xikongomelo
xa swona i ku kucetela vanhu
leswaku va xava kumbe ku tshemba
xanchumu. Ku koka rinoko ra
hina, ku tirhisiwa maletere ya
tisayizi to hambana, mihilov o yo
hambana, swifaniso leswi nga riki
swa ntolovel o kumbe leswi tivekaka,
marito na swivulwa hava swo
tsakisa. Vanavetisi va kongomisa
swinavetiso swa vona eka mintlawa
yo hambana ya vanhu; vadyuhari,
vanhwanyana na vafana, vantshwa
kumbe vatsvari. Mintlawa leyji yi
vuriwa mintlawa leyji kongomiweke,

vana dyondzani

MPHIKIZANO WO TUMBULUXA XINAVETISO

Nghenela Mphikizano wo Tumbuluxa
Xinavetiso u wina masagwati yo saseka
lama landzelaka:

Sagwati ra xiymo xo sungula:
wachi ya nxavo wa R1 500 na
phakiti ya tibuku leti durhaka
R3 000.

Sagwati ra xiymo xa vumbirhi:
wachi ya nxavo wa R1 000.

**Sagwati ra xiymo
xa vunharhu:**
Hakelo ya lembe
hinkwaro eka vana
dyondzani.

N'wana un'wana na un'wana u fanele ku hlaya vana dyondzani – magazini yo nyika vuxokoxoko yi tlhela yi tsakisa vana va malembe ya 10 ku fika eka 15. U nga yi pfuna ku fikelela vana vo tala hi ku nghenela mphikizano wo tumbuluxa xinavetiso xa magazini. Mphikizano wu pfumelela vana va 10 ku fika eka 15 wa malembe. Xinavetiso xi fanele ku tsariwa hi Xitsonga naswona xi fanele ku va ntirho wa wena. Xi fanele ku tsariwa eka phepha rin'we ntsena.

NGHENELA MPHIKIZANO
SWESWI!

Rhumela xinavetiso xa wena eka: vana dyondzani Mphikizano wo Tumbuluxa Xinavetiso, PO Box 00000, Johannesburg, 1000

Tiyisisa leswaku u tsala vito ra wena, malembe ya wena, vito ra xikolo xa wena na nomboro ya riqingho
eka xinavetiso xa wena.

Siku:

A hi tsalen'i

Xinavetiso xi tsariwa leswaku ku xavisiwa xanchumu kumbe ku kucetela leswaku u endla swin'wana.

Hlaya u sikima xinavetiso hi ku hatlisa kutani u vula leswaku hikwalaho ka yini xi tsariwile.

Hi wahi marito lama u rhangaka u lemuka wona?

Hikwalaho ka yini u rhanga hi ku lemuka wona?

I vamani vaxavi – vanhu lava ku kongomisiweke eka vona?

Hi ku vona ka wena hikwalaho ka yini ku tirhisiwa mihlovo leyi kokaka mahlo eka swinavetiso?

U ehleketa leswaku hikwalaho ka yini vuxokoxoko byin'wana byi kombisiwa hi ku tirhisa swivumbeko swo hambana na bokisi?

Xana xinavetiso xi nga endla leswaku u lava ku nghenela mphikizano?
Hlamusela leswaku hikwalaho ka yini.

Hlaya xinavetiso kutani u hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Hi wahi masagwati lama vanhu va nga ma kumaka loko va hlula eka mphikizano lowu?

I mintlawya ya malembe wahi leyi rhambiwaka ku nghenela mphikizano?

U ehleketa leswaku ku ta humelela yini eka mphikizano loko u va nyika ntirho lowu nga riki wa wena?

I yini phakete ya tibuku?

Xana swivulwa leswi hi swona kumbe a hi swona? Bana xirhendzevutana eka nhlamulo ya wena.
Ehansi ka xivulwa xin'wana na xin'wana vula leswaku hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku hi swona kumbe a hi swona.

Mphikizano lowu i wa vana lava rhandzaka ku tsala.   Hi swona: A hi swona:

Vana hinkwavo va nga nghenela mphikizano.   Hi swona: A hi swona:

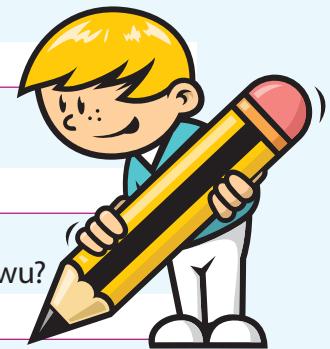
Vadyondzisi va nga wina masagwati.   Hi swona: A hi swona:

Switori swa vanhu hinkwavo lava nghenelaka mphikizano swi ta kandziyisiwa eka magazini.   Hi swona: A hi swona:

U sikima (ku hlaya hi ku hatlisa) ku kota ku kuma leswi ku vulavuriwaka hi swona.

U siken'a xitshuriwa leswaku u ta kuma vuxokoxoko byo karhi.

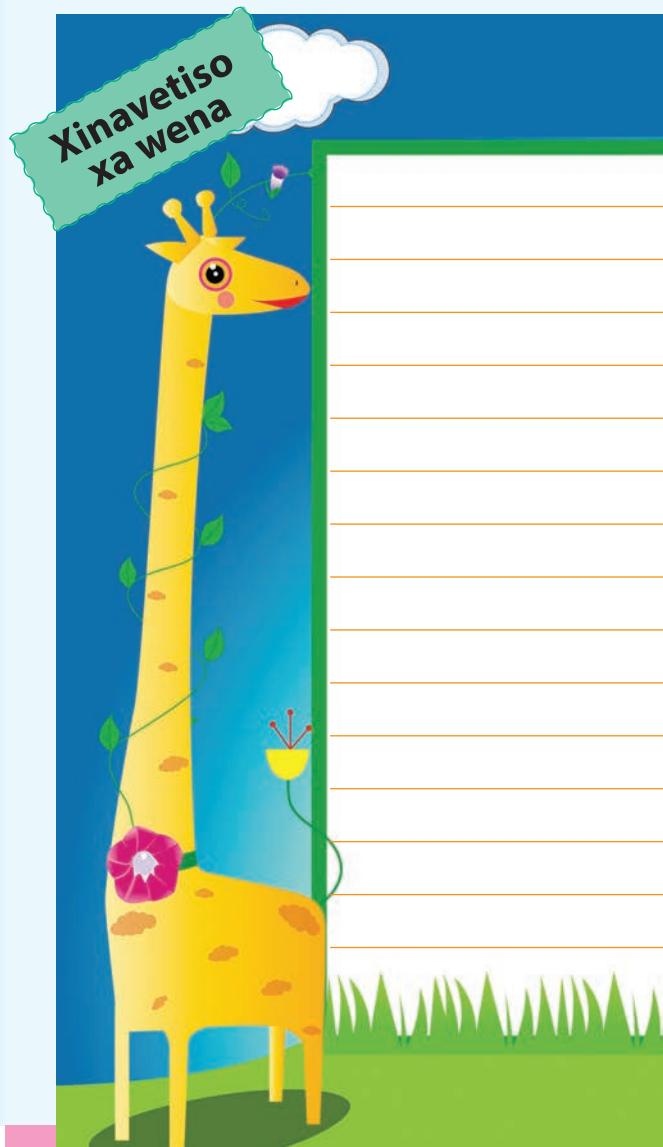

Tumbuluxa xinavetiso xa vana dyondzani.

Loko u tumbuluxa xinavetiso xa wena ehleketa hi vaxavi va wena, leswi va swi rhandzaka na leswi va nga swi rhandziki, ririm ieri u faneleke ku ri tirhisa na swifaniso leswi u nga ta swi tirhisa.

Xinavetiso xa wena xi fanele ku kongomisiwa eka vana va malembe lama nga exikarhi ka 10 na 15 naswona xi fanele ku tsakisa, xi nyika vuxokoxoko no tlhela xi nyanyula.

U nga rivali ku endla mepe wa miehleketo eka xiphephana leswaku wu ku pfuna ku kunguhata xinavetiso xa wena. Loko u hetile ku tsala xinavetiso xa wena, xi nyike munghana wa wena leswaku a xi hlela.

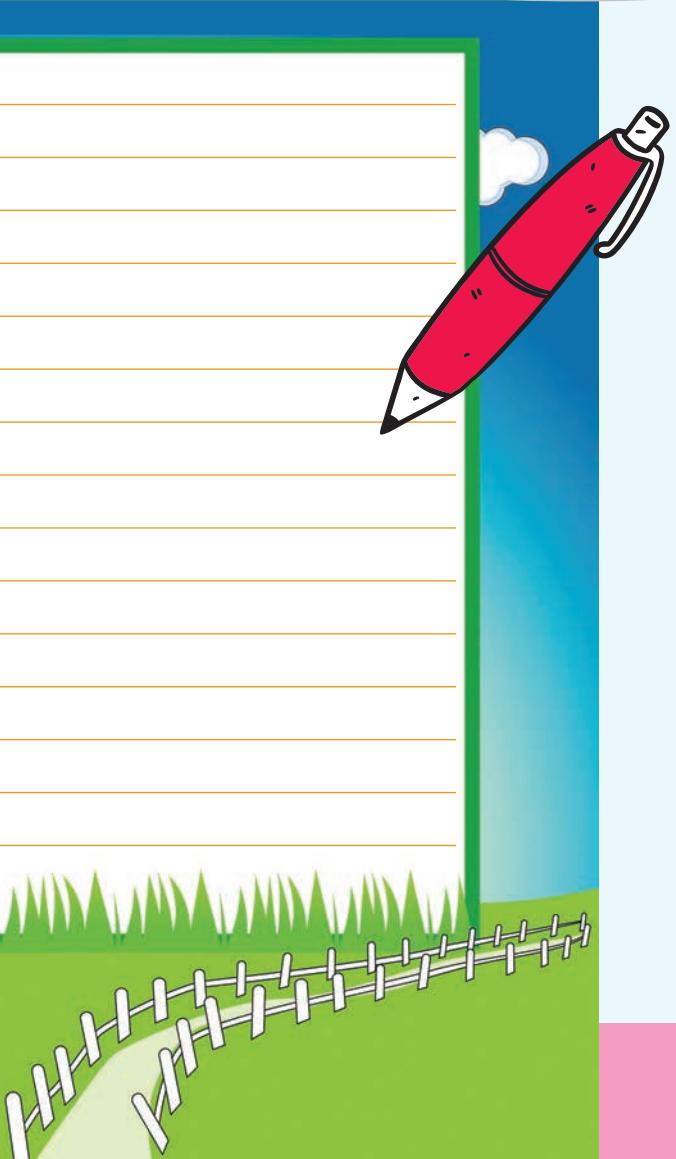
Xinavetiso u xi tumbuluxisa ū yini?

Swinavetiso swo tala swi kucetela vanhu ku xava swo karhi. Loko u tumbuluxa xinavetiso, u fanele ku tiva vanhu lava u lavaka ku va flkelela hi xinavetiso xa wena. U fanele ku tiva leswi vaxavi va swi rhandzaka na leswi va nga swi rhandziki. Tirhisa marito, swifaniso, mihlovo na swivumbeko ku koka rinoko ra vaxavi.

Loko u tumbuluxa xinavetiso xa wena, ehleketa hi:

Vaxavi va wena: I vamani lava kongomiweke? I vanhu va malembe wah?

- **Ku koka vaxavi:** Hi xihi lexi u nga xi endlaka leswaku vanhu va languta no hilaya xinavetiso xa wena?
- **Ririm:** Tirhisa ririm ro olova leri twisisiwaka hi vanhu hinkwavo. U nga tlhela u tirhisa na xillen'e.
- **Swifaniso:** Xana u ta tirhisa swifaniso? U ta tirhisa mihlovo yihi?

Siku:

A hi tsalení

Tsala marito yo helela ya minkomiso leyi landzelaka.

riq.

muf.

Man

Xik.

Mus.

Nkul.

Nkomiso wa rito i xivumbeko xa rito lexí komisiweke. Minkomiso yo tala yi sungula hi letere lerikulu kasi yin'wana yi na hiko emakumu.

A hi tsalení

Tatasa xivumbeko xa ribumabumeri leri faneleke.

1. Mihandzu (mbisi) _____ a yi dyiwi.
2. Yindlu (kulu) _____ ya chavisa.
3. Xinavetiso (khale) _____ xi fanele ku cinciwa.
4. Vadyondzi (tsongo) _____ va fanele ku nghenela mphikizano.
5. Vana (nene) _____ a va rivali ku endla mintirho ya vona.

A hi tsalení

Hikahata swivulwa leswi landzelaka: Tirhisa swirhatana na hefemulo etindhawini leti faneleke.

Ndzi lava leswaku un'wana na un'wana etlilasini ya mina a nghenela mphikizano ku vula Manana Nkuna mudyondzisi wa hina.

Hatlisani mi tsala swinavetiso swa mphikizano ku vula Manana Zitha.

Ndzi hlurile mphikizano wa swinavetiso hikwalaho vana va ndzi vitana Ngwenya ya swinavetiso.

U tirhisa swirhatana lokó u:
• vuyeleta leswi vuriweke hi munhu un'wana.
• vulavula hi rito ematshan'weni yo ri tirhisa ku vula swin'wana.
• tirhisa riduvulieri ematshan'weni ya vito ra munhu ra ntiyiso.

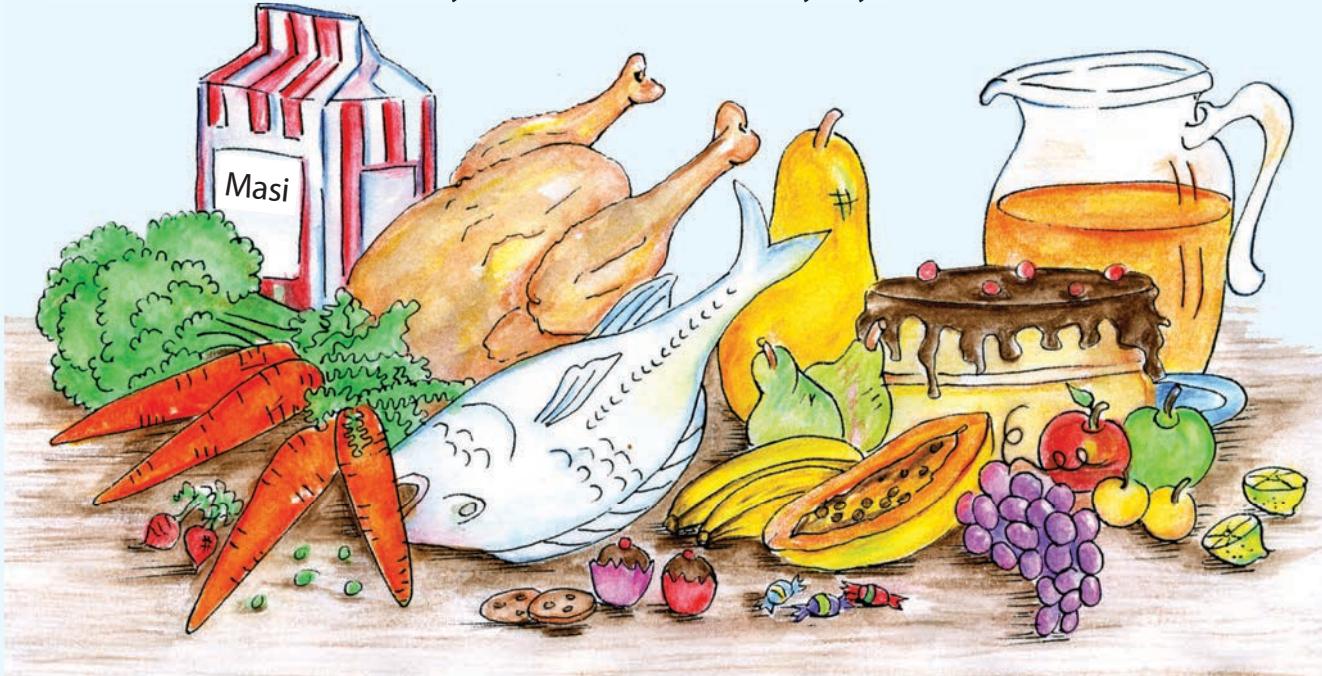
TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni Tirhani hi mintlawa.

Byela ntlawa wa wena leswaku hi swihi swakudya leswi u swi rhandzaka, swicheriwa swa swona hi swihi na leswaku hikwalaho ka yini swi nandziha hi ndlela yoleyo.

A hi hlayeni Hlaya xinavetiso lexi landzelaka.

BURANCHI YA SONTO

VANA!
DYANANI
HI LAHA
MI NGA
KOTAKA HA
KONA!

9 Pickle Road, Pickleville, 000 1111 222

EKA MENYU:

- musili, mihandzu, yogati na vulombe
- matandza, tisoseji ta nyama ya homu, matamatisi yo katingiwa, swikowa swo oxiwa na maviriviri ya hina yo tshwuka no tsokombela lama rhandziwaka swinene
- ayisikhirimbi ya yogati na juzi ya mihandzu

KU NANDZIHA KA SWONA!

N'HWETI YA MHAWURI! 11:00 – 14:00

Siku:

A hi tsalení

Hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Hikwalaho ka yini xinavetiso lexi xi tsariwile?

Hi wahi marito ya xinavetiso lama u rhangaka u ya lemuka?

Hikwalaho ka yini u rhanga hi ku vona wona?

I vamani vanhu lava kongomiweke? Tsala vuxokoxoko lebyi ku byelaka leswi.

Hikwalaho ka yini mihlovo yo vangama yi tirhisiwa eka xinavetiso?

Hikwalaho ka yini vuxokoxoko byin'wana byi kombisiwa hi ku tirhisa mabokisi, swivumbeko swa tanyeleti na muhlovo?

Xana xinavetiso xi endla leswaku u famba ku ya xava maviriviri ya xiviri? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Xinavetiso xi tirhisa yelano wa mipfumawulo. Tsala xikombiso lexi humaka eka xinavetiso.

U ehleketa leswaku vana va nga dya hi laha va rhandzaka ha kona eka buranchi? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

A hi tsalení

Hlaya leswi Dumela a swi byelaka Xani. Tsala mbulavulo wa vona u tirhisa marito ya munhu.

Ku vutisa Dumela

Ku hlamula Xani

Ina, ntsena
loko u ta
hakela!

TEACHER: Sign

Date

Xinavetiso xa nyoxi ya vulombe

A hi tsaleni

U komberiwile ku tumbuluxa xinavetiso xa vulombe lebyintshwa bya Cape fynbos. Vanhu lava langutiweke i vana va malembe lama nga exikarhi ka 10 na 15.

Languta swivulwa leswi nga laha hansi. U nga tirhisa yin'wana ya mianakanyo leyi. Fungha mianakanyo leyi u nga ta yi tirhisa hi muhlovo wa xitshopana. Vumba marito, swivulwahava na swivulwa swa wena.

Eka swivandla leswi nga riki na nchumu, tsala marito ya wena mambirhi, swivulwahava na swivulwa leswi u nga ta swi tirhisa eka xinavetiso.

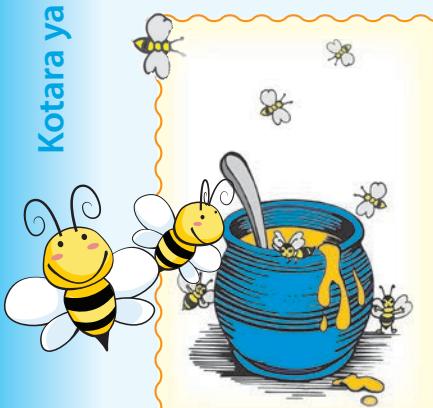

---

10 000 wa tinyoxi ti
hlanganile ku kota ku
endla vulombe lebyi.

Vulombe byi kahle
swinenel

Tinyoxi ta le Afrika-
Dzonga a ti tirha
swinene ximumu
hinkwaxo.

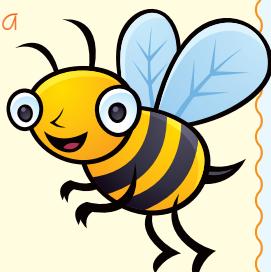
Ku endla kilogiramu ya
vulombe, tinyoxi ti ūa ku suka ejoni ku ya
eCape Town no tlhelela endzhaku ka nhungu.

Bya nandziha exinkweni na
le ka tiyi ya wena.

Bya nandziha hambi u
byi dya byi ri byoxe.

Twana ku tsokombela.

Byi endliwa ūi tinyoxi leti
hanyeké kahle ta ntsako.

Nyika vulombe bya wena vito. Ri tsale ehenhla ka xinavetiso xa wena. Ehleketa hi ku tirhisa yelano wa mipfumawulo eka vito ra xinavetiso xa wena leswaku ri kota ku koka rinoko ra vahlayi.

Tirhisa swivulwa leswi u swi fungheke ku tsala xinavetiso xa wena eka papila leri landzelaka.

Loko u tsala xinavetiso xa wena, anakanya hi leswi landzelaka:

Ntlawa lowu langutiweke – xana xinavetiso xi kongomisiwe eka vamani?

Ririmu leri tirhisiwaka – xana ra twisiseka ri tlhela ri nyanyula vahlayi? Xana ri koka rinoko ra vaxavi?

Sayizi ya maletere lama u nga ta tirhisa wona – xana yi ta va yo hambana eka marito yo hambana?

Mihlovo leyi u nga ta tirhisa yona – i mihlovo muni leyi nga ta koka mahlo ya vaxavi?

Swifaniso leswi u nga ta swi tirhisa kumbe ku swi dirowa – u ta swi veka kwihi?

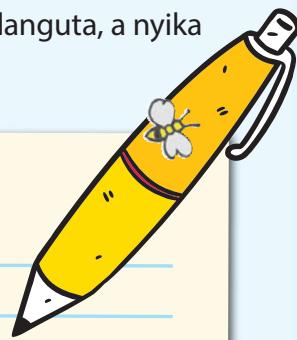
Swivumbeko swo hlawuleka leswi u nga ta tirhisa swona – u ta kokisa ku yini vaxavi hi marito na swivulwahava?

Vuxokoxoko bya wena, nhlokohaka na swivumbeko swo hlawuleka – u ta swi veka kwihi?

Siku:

Loko u nga si tsala xinavetiso xa wena, xi kunguhate eka xiphephana. Tsala swivulwa leswi kokaka rinoko. Loko u swi tsarile, kombela un'wana eka ntlawa wa n'wina leswaku a swi languta, a nyika mavonele ya yena a tlhela a swi hlela loko swi fanerile.

A hi tsaleni

Vumba xivulwan'we hi marito lama landzelaka.

tsakisa

nandziha

nene

nsuku

Xivulwan'we i
xivulwa lexi nga na
nhlokomhaka na
riendlinkulu.

Xikombiso:

Vulombe byi
xaviwile swinene.

nhlokomhaka

riendlinkulu

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni

Hi kwihi ku hambana exikarhi ka leswi kombisiwaka esinema na nchumu lowu humelerisiwaka eka tiyetara?

Xana u tshama u ya etiyetaren?

Loko swi ri tano, u vone yini?

Byela ntlawa wa wena kumbe tlilasi ya n'wina hi ntlangu lowu u wu voneke u tlhela u va kucetela ku famba va ya wu vona.

A hi hilayeni

Emisaveni hinkwayo vana va tsakela nkombiso wa *Pippi Longstocking*.

Eka malembe lama nga hundza vana va le Joni va vile na nkateko wo kuma nkarhi wo vona nkombiso lowu. Languta xinavetiso lexi ku vona leswaku hikwalaho ka yini *Pippi Longstocking* wu ri ntlangu lowu tsakisaka swinene.

Hleka ku kondza u phatluka tinhlaya

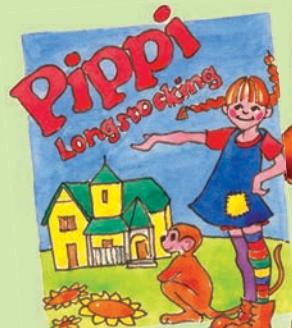
UVYILE HIKWALAHO KA SWIKOMBELO SWA VANHU SWO TALA!

Tiyetara ya Vana ya Rixaka yi tinyungubyisa hi ku tivisa nguva ya *Pippi Longstocking*, xitori xa mafenza xa vana. Ntlangu lowu wu ta kombisiwa loko swikolo swi pfarile hi tiholideyi ta Paseka, ku suka hi siku ra 7 Nyenyankulu.

Pippi i xinhwanyetana lexi xi tshamaka xi ri xoxe endlwini ya xona ya hasahasa. Mano na swiendlo swa Pippi swa hlamarisa kambe nkarhi wun'wana swi n'wi nghenisa ekhombyeni. Vana va tsakela ku vona leswi a nga ta swi endla.

I ximunhuhatwa lexi rhandzekaka kasi vanhu hinkwavo lava xi vonaka va lava ku va Pippi. Endzhaku ka nkombiso, vana va tsutsumela elayiburari ku ya lava buku ya *Pippi Longstocking*. U nge swi koti ku hundziwa hi Pippi.

Ku hlangana ka tinsimu, ku cina na rivonavona ku tumbuluxa nkombiso lowu vana va nga ta wu rhandza. Joyina Pippi, mfenhe ya yena, Nkul Nilsson na hanci ya yena (ina kunene) loko va huma eka rivonavona va nghena eka rin'wana rintshwa.

Ku suka hi 7 Nyenyankulu ku fika 16 Dzivamisoko

Pippi Longstocking yi ta kombisiwa eka Tiyetara ya Vana ya Rixaka,
3 Junction Avenue, Parktown, Johannesburg. Hi kotara ya vunharhu,
ntlangu wu ta kombisiwa exikarhi ka vhiki hi 09:00 na 10:30. Hi nkarhi wa
tiholideyi ta swikolo, ntlangu wu ta kombisiwa hi
10:30 na 14:30, Musumbhunuku ku fika hi Muggivelu.

**Ku buka ka tibuloko
na swipecelle
swa kumeka eka
swikolo.**

Siku:

A hi tsalení Hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Hikwalaho ka yini xinavetiso lexi xi tsariwile? _____

Hi wahi marito ya xinavetiso lama u rhangaka u ya lemuka? _____

Hikwalaho ka yini u rhanga hi ku vona wona? _____

I vamani vanhu lava kongomiweke? Tsala vuxokoxoko lebyi ku byelaka leswi.

Hikwalaho ka yini mihlovo yo vangama yi tirhisiwa eka xinavetiso? _____

Hikwalaho ka yini vuxokoxoko byin'wana byi kombisiwa hi ku tirhisa mabokisi, swivumbeko swa tinyeleti na muhlovo?

Lava swivulwa swinharhu leswi kucetelaka leswaku u famba u ya vona ntlangu u tlhela u swi tsala laha:

U ehleketa leswaku ntlangu wa hlekisa? Hi xihi xivulwahava lexi ku byelaka leswi? _____

Xana Pippi u tshama a ta eka tiyetara ley? Vula leswaku u swi tivisa ku yini.

Tsala swivulwa swimbirhi u vula leswi u ehleketa leswaku
Pippi Longstocking yi vulavula hi swona.

TEACHER: Sign _____ Date _____

U ta fanela ku tsala xinavetiso hi ntlangu wa xikolo xa n'wina. Xinavetiso xa wena xi fanele ku kucetela vanhu ku ta vona ntlangu hikuva u lava ku kuma mali leyi nga ta nyikiwa vana va vatsoniwa.

Tirhisa marito, swivulwahava na swivulwa leswi landzelaka eka xinavetiso xa wena. Tsala na mavonele ya wena ehansi ka nxaxameto lowu.

xitori xo tsakisa	swimunuhuatwa swo hlamarisa
n'wangulano wo nyanyula	misavu
mihlolo	vunghana
matimba ya rirhandzu ya ku ku horisa	mahetelelo lama tsakisaka
ntlangu wa ndyangu	5 – 8 Ndzati

Loko u tsala xinavetiso tiyisisa leswaku u katsa na leswi landzelaka:

- Vito ra ntlangu hi maletere lamakulu, lama dzwhatiweke ya tlhela ya va ya mihlovo yo hambana (u fanele ku wu thya vito)
- Swimunuhuatwa leswi nga eka ntlangu
- Laha wu nga ta kombisiwa kona
- Masiku na minkarhi ya minkombiso
- Nhlamuselo yo koma ya leswi ntlangu wu vulavulaka hi swona
- Vuxokoxoko byo buka

SWITSUNDZUXO:

- Tirhisa ririm ieri twisisekaka ri tlhela ri nyanyula vahlayi.
- Tirhisa tisayizi to hambana ta marito, swivulwahava na swivulwa.
- Hlawula mihlovo leyi kokaka mahlo.
- Swifaniso leswi u swi tsemaka kumbe

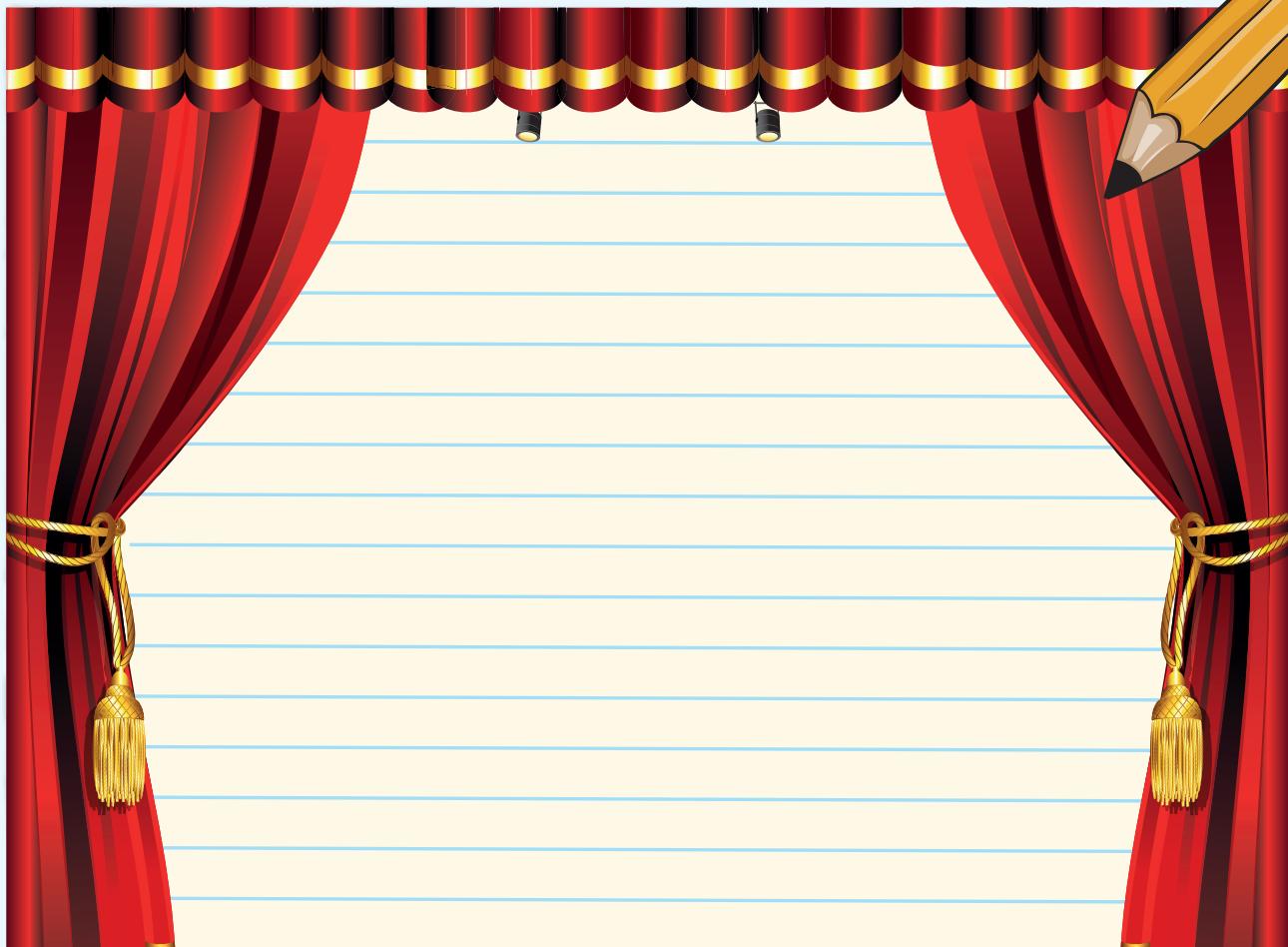
leswi u swi dirowaka swi fanele ku nhlamusela vanhu swin'wana mayelana na ntlangu.

• Tirhisa swivumbeko swo hlawuleka ku kombisa marito na swivulwahava swa nkoka.

• Xivumbeko xa xinavetiso xa wena xi fanele ku koka vanhu rinoko xi tlhela xi fambelana na leswi u swi navetisaka.

Siku:

Loko u nga si tsala xinavetiso xa wena, xi kunguhate eka xiphephana. Tsala swivulwa leswi kokaka rinoko. Loko u swi tsarile, kombela un'wana eka ntlawa wa n'wina leswaku a swi languta, a nyika mavonele ya yena a tlhela a swi hlela loko swi fanerile.

Nkhwatihata riengerteri eka swivulwa leswi landzelaka. Vula loko riengerteri ri hlamusela leswi xiendlo xi humelerisaka xiswona, laha xi humevelaka kona na nkarhi lowu xi humevelaka hi wona.

Xikombiso: Jane u hlayile hi ku hatlisa bulebe leyi vulavulaka hi *Pippi Lockstocking*. **Hi ku hatlisa** swi hlamusela **leswi xiendlo xi humeleriseke** xiswona.

Majozi u fambile khale ku ya entlangwini.	
Ntlangu wa <i>Pippi Longstocking</i> wu kombisiwile nivusiku.	
Hi tiphinile swinene hi ntlangu lero hi phokoterile mavoko loko wu hela.	
Hi hlalerile ntlangu hi ntsako lowukulu.	

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni

Xana u tshama u nghanela mphikizano? Loko swi ri tano, byela nt lava wa wena leswaku u kumile sagwati ra muhlovo muni. Loko u nga si tshama u nghanela mphikizano, byela tlilasi leswaku i sagwati muni leri u navelaka ku ri kuma.

Xana xikolo xa n'wina xi na tikhomphyuta? Loko ti ri kona, xana wa nghena titlilasi ta khomphyuta?

Loko mi nga ri na tikhomphyuta, byela nt lava wa wena leswaku hikwalaho ka yini swi ri na nkoka ku va na tikhomphyuta exikolweni xa n'wina.

A hi hlayeni

Mphikizano wa khomphyuta ya Brain Box

**Winela xikolo
xa wena
khomphyuta!**

Xikolo xa n'wina xi nga va muhluri kutani xi amukela khomphyuta leyi durhaka R10 000 na vuleteri bya khomphyuta lebyi nga hakeleriwiki lebyi nyikwaka hi va ka HANDS-ON Computers.

Hi lava leswaku wena kumbe vadyondzi va tlilasi ya wena va tumbuluxa khomphyuta. Mi nga endla nchumu wo **hlamarisa swinene!** Swa olova!

Ku anakanya ka n'wina a ku hangalake na ndhawu hinkwayo. Tumbuluxani mi tlhela mi navetisa khomphyuta leyi nga ta endla leswaku vutomi bya n'wina byi tsakisa.

Lexi mi faneleke ku endla xona i ku dirowa xifaniso xo navetisa khomphyuta ya n'wina. Eka xinavetiso hi byeleni leswi khomphyuta ya n'wina yi kotaka ku endla swona. Khomphyuta leyi nga ya **masungulo** yi tlhela yi tsakisa hi yona leyi nga ta hlula. U nga rivali ku tirhisa maendlele yo navetisa lama u dyondzisiweke wona.

Kutani-ke, vadyondzisi na vadyondzi, ambalani tikepisi ta n'wina ta ku ehlaketa. Humesani tipenisele na tikhirayoni ta n'wina mi sungula ku tirha! Titlilasi kumbe mudyondzi ha un'weun'we a nga nghanela mphikizano.

**Siku ro hetelala:
30 Khotavuxika**

Rhumelani leswi mi swi
tumbuluxexe eka:
The Brain Box Computer
Competition,
PO Box 33446, Limpopo 0500

**Mi nga rivali ku hi nyika vito na
adirese ya xikolo.**

Siku:

A hi tsaleni Hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Tirhisa xiletelo lexi ku hlawula bokisi leri u faneleke ku fungha rona.

1 = nkarhi hinkwawo; 2 = nkarhi wun'wana; 3 = a ndzi ti tirhisi	1	2	3
Xana u rhandza tikhomphyuta?			
Vula leswaku hikwalaho ka yini:			
Xana u na vuswikoti byo tirhisa khomphyuta?			
U vona wonge tikhomphyuta ti na nkoka eka vana va xikolo?			

Languta mphikizano – masagwati ya mphikizano hi wahi?

Xana u fanele ku endla yini leswaku u kota ku nghenela mphikizano?

Xana i yini lexi navetisiwaka?

Xinavetiso xi kongomisiwe eka vaman?

Xana u ta nghenela mphikizano lowu? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Mphikizano wu seketeriwa hi mani?

A hi tsaleni

Hetisa swivulwa leswi landzelaka. Tirhisa marito lama nga emabokisini ku ku pfuna.

a swi tolloveriwangi	endla swilo		sungula ku voniwa	kunguhata	rhandza
hava xo hlamarisa	tumbuluxa	lowuntshwa	kumeka	vutumbuluxi	ehleketa

Ku **tumbuluxa** xanchumu swi vula ku _____

Nchumu lowu nga **toloveriwangiki** hi _____

Xanchumu i xa **masungulo** loko xi _____

Ku **anakanya** ka wena hi leswi ku pfumelelaka ku _____

TEACHER: Sign _____ Date _____

A hi tsaleni

Dirowa mintila u yelanisa swivulwahava leswi nga eximatsini na tinhlamuselo ta swona leti nga exineneni.

ambalani tikepisi ta n'wina ta ku ehleketa
ku pfuvapfuva swilo
miehleketo yo hangalaka
ku va na mbilu
ku koka rinoko

ku tiyisela
ku hlangahlanganisa swilo
ku tsakisa vahlaleri
ku vulavula hi swilo swo tala hi nkarhi wun'we
ku va na vutumbuluxi, ku va na mavonele yo tala

A hi tsaleni

U hlawula ku nghenela Mphikizano wa *Brain Box Computer*.

Anakanya hi khomphyuta leyi u lavaka ku yi tumbuluxa. Hi swihi leswi yi nga ta ku pfumelela ku endla swona? Yi ta languteka hi ndlela yih? Tsundzuka ku tumbuluxa khomphyuta ya wena hi ndlela yo hambana no tsakisa. Yi hlamusele.

A hi tsaleni

Hlawula rito leri faneleke ku hetisa swivulwa leswi landzelaka.

Leputopo kumbe khomphyuta ya desika **leyi/leti** faneleke vadyondzi va Giredi ya 5.

Mihloti na Basani **u/va** na tikhomphyuta.

Vadyondzisi **mi/va** hi dyondzisa hi tikhomphyuta.

Vanhwanyana na vafana **va/mi** rhandza mintlangu ya khomphyuta.

Khomphyuta ya khale **u/ya** ha tirha kahle.

Siku:

A hi tsaleni

Kunguhata u tlhela u tumbuluxa xinavetiso xa
khomphyuta ya wena exivandleni lexi nga laha hansi.
U nga rivali ku katsa xifaniso xa khomphyuta. Loko
u hetile, xi nyike munghana wa wena leswaku a xi
languta a tlhela a xi hlela loko swi fanerile.

TEACHER: Sign _____ Date _____

Nxaxameto wo kambisisa

NDZI KOTA KU

vulavula hi novhele	
boxa ximunhuhatwa, kungu na nkongomelo	
hlaya xiyenge lexi humaka eka novhele	
hlamula swivutiso swo hlawuleka	
vula swo karhi mayelana na nhlokohaka	
boxa mavonele	
tsala ndzimana leyi nga na nhlokohaka na swivulwa leswi seketalaka	
tsala nkatsakanyo	
yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona	
tirhisa masivinene	
boxa tinhlamuselo ta swihlambanyiso	
hlaya nkambisiso wa buku	
bula hi ximunhuhatwa, kungu na mbangu wa buku	
tsala swivulwa ndzi tirhisa marito yo huma eka ndzimana	
tsala nkambisiso wa buku ndzi tirhisa fureme	
boxa maendli lama nga eka nkarhi lowu nga hundza	
cinka maendli ya nkarhi lowu nga hundza ku ya eka nkarhi wa sweswi	
tsala swivulwa ndzi tirhisa switwananisi leswi faneleke	
tlhantlha marito ku ya hi mapeletwana ya wona	
vulavula hi dayari	
hlaya leswi tsariweke eka dayari	
kanelia no boxa ku hambana exikarhi ka novhele, tsalwavutomi na leswi tsariwaka eka dayari	
boxa maendli ya nkarhi lowu nga hundza na mahlanganisi	
tirhisa mabumabumeri, maengeteri na mahlanganisi ku vumba swivulwa	
tirhisa rhavi ra xitlhelelo	
hlaya tsalavutomi	
boxa vamavizweni	
boxa hungunkulu na mavonele yo seketela eka ndzimana	
boxa tinhlamuselo ta marito na swivulwahava	
nyika mavonele	
tsala tsalwavutomi	
longoloxa vuxokoxoko	
tirhisa swihikahato	
tirhisa swivuriso na swivulavulelo	

vulavula hi swiyenge swa ku navetisa	
kanelia xinavetiso	
hlaya xinavetiso	
hlamula swivutiso swo huma eka xinavetiso	
sikena xinavetiso	
pulana, tumbuluxa no hlela xinavetiso	
boxa minkomiso	
tsala mahlawuri lama siyanaka	
hikahata swivulwa ndzi tirhisa hefemulo na swirhatana	
vulavula na ntlawa wa mina hi rhesipi leyi ndzi yi rhandzaka	
tsala swivulwa ndzi tirhisa marito ya munhu	
tumbuluxa xinavetiso ndzi tirhisa marito na swivulwana swo hlawuleka kun'we na marito na swivulwana swa mina.	
tsala swivulwan'we	
vulavula hi ku hambana exikarhi ka filimi na leswi endliwaka vanhu va ri karhi va hlalerile	
bula hi ntlangu kumbe filimi leyi ndzi yi voneke no kucetela va ntlawa wa mina leswaku va famba ku ya vona	
hlamusela tinhlamuselo ta swivulwana na swivulwahava	
boxa maendli na maengeteri	
vulavula hi nkoka wa tikhomphyuta	
yelanisa swivulwahava na marito	
boxa tinhlamuselo ta swivulwana na swivulwahava	
tsala nhlamuselo yo koma	
hetisa swivulwa ndzi tirhisa maendli lama faneleke	

Nkongomelo wa 6: Switshuriwa swo hambana

Switori Kotara ya 3: Mavhiki ya 5 - 6

81 Ntsheketo wa le Namibia 36

Ku vulavula hi ntsheketo.
Ku encenyeta ntsheketo.
Ku hlaya ntsheketo.
Ku hlamula swivutiso swo huma eka
ntsheketo.
Ku boxa leswi ntsheketo wu vulavulaka hi
swona ku langutiwa nhlokohaka.
Ku sikima ntsheketo.
Ku boxa yelano wa mipfumawulo no tirhisa
mafana-peletwa.
Ku hlamusela leswi swifaniso swi pfunisaka
xiswona leswaku ku va na ku twisia.
Ku boxa mipfumawulo leyi endliwaka hi
swiharhi.
Ku nyika mavonele.
Ku boxa ntirho wa swirhatana.
Ku hlanganisa swivulwana na marito lama
humaka eka ntsheketo.

82 Swiwanwa hi swiharhi na switsotsotso 38

Ku tirhisa chati ku kunguhata ndzimana
ya nhlamuselo.
Ku tsala nakambe swivulwana hi marito yo
rungula.
Ku vumba swivutiso swo huma eka
tinhlamuselo.

83 Ntsheketo wa Xizulu 40

Ku hlayela ntlawa xitor.
Ku hlaya ntsheketo wa Xizulu.
Ku hlamula swivutiso swo huma eka
ntsheketo.
Ku boxa nkongomelo wa ntsheketo.
Ku boxa swimunhuhatwankulu swo
ntsheketo.
Dyondzo ya ntsheketo.
Ku yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona.

84 Ku hlamusela swiharhi na vanhu 42

Ku tsala tindzimana timbirhi ta nhlamuselo
hi N'warimpfani na N'wanyoka ku tirhisiwa
marito lama nyikiweke na swivulwaha-hava.
Ku yelanisa swivulavulelo na tinhlamuselo
ta swona.
Ku tirhisa nkunguhato ku tsala ndzimana yo
hlamusela hi munghana.
Ku tsala xitlhokovetselo xa xiharhi ku
tirhisiwa swihlambanyiso.

85 Switori swiwanwa swa kahle 44

Ku bula hi xitor xi xivumbeko xa tikhathuni.
Ku encenyeta xitor na ntlawa.
Ku hlaya ntsheketo wo huma eChayina na
le Indiya.
Ku hlamula swivutiso swo hlawuleka
mayelana na switori.

Ku boxa swimunhuhatwa swa xitor.
Ku vula laha xitor xi humelelaka kona.
Dyondzo ya switori.
Ku katsakanya xitor xin'we.

86 Ntsheketo wa mina 46

Ku tirhisa mepe wa miehleketo ku
kunguhata ntsheketo.
Ku tirhisa mepe wa miehleketo na
tinhlokohaka ku tsala ntsheketo.
Ku hlanganisa swivulwana hi mahlanganisi.
Ku siva mavita-vito hi masivi.
Ku boxa mavita-swilo na maviti-riendlili.

87 Xitor ixi cincaka 48

Ku bula na ntlawa hi nkoka wo va na
vutihlamuleri no va na vutihlamuleri byo
yimela swiendlo leswi endliweke.
Ku hlamula swivutiso hi xitor.
Ku nyika mavonele.
Ku boxa swimunhuhatwa swa xitor.
Ku hlamusela xivulwaha-hava xa "Nyandayeye".
Ku yelanisa swivulwaha-hava na marito lama
humaka eka xitor.

88 Hinkwaswo mayelana na ririmi 50

Ku yelanisa swivulwaha-hava na tinhlamuselo
ta swona ku vumba swigego.
Ku kombisa ku hambana ka tinhlamuselo ta
mafana-peletwa.
Ku boxa loko swivulwana swi ri swihlamalo
kumbe swileriso.
Ku tsala nakambe ndzimana hi
mahikahatelo lama faneleke.
Ku tsala tindzimana timbirhi ku tirhisiwa
marito yo hlanganisa.

Switshuriwa swa vuxokoxoko Kotara ya 3: Mavhiki ya 7 - 8

89 Maxelo 52

Ku vulavula hi ku hambana exikarhi ka
maxelo na tlayimeti.
Ku hlaya xitshuriwa xa maxelo.
Ku hlamula swivutiso swo huma eka
xitshuriwa.
Ku nyika ndzimana nhlokohaka.
Ku yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona.

90 Maxelo exifundzeninkulu xa hina 54

Ku endla mepe wa miehleketo mayelana
na maxelo.
Ku tirhisa mepe wa miehleketo ku tsala
tindzimana timbirhi hi maxelo.
Ku boxa maendli na marito-fularha eka
swivulwan'we.
Ku hlanganisa swivulwana hi mahlanganisi.

91 Maxelo yo biha 56

Ku vulavula na ntlawa hi ku dzindza ka tilo
na rihat.

Ku hlaya ndzimana hi ku dzindza ka tilo
na rihat.
Ku hlamula swivutiso swo huma eka
ndzimana.

Ku hlamusela xifaniso xa maxelo.
Ku tirhisa tidayigiramu ku kombisa
swivangelo na mbuyelo.
Ku yelanisa marito na marito yo huma eka
ndzimana lama nga na nhlamuselo yin'we.

92 Maxelo na mpfula 58

Ku tirhisa xifaniso ku longoloxa vuxokoxoko.
Ku tsala tindzimana ta swo huma eka
swifaniso.
Ku tsala swivulwana ku tirhisiwa mafana-
peletwa.
Ku tsala swivulwana ku tirhisiwa rito rin'we leri
vulaka swilo swo hambana.

93 Swiwanwa hi maxelo 60

Ku vulavula hi ku hambana ka maxelo eka
minkarhi ya lembe yo hambana.
Ku bula hi maxelo lama tsakeriwaka swinene
na lama nga tsakeriwaki.
Ku hlaya ndzimana yo vulavula hi maxelo
na mati.
Ku yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona.
Ku hlaya ndzimana no hlamula swivutiso.
Ku nyika mavonele.
Ku tsala ndzimana ku nyikiwa mavonele.
Ku nhkwatihata rito leri faneleke.

94 Ku tsala hi maxelo 62

Ku yelanisa swifaniso na minchumu.
Ku tsala tindzimana hi maxelo.
Ku boxa masivi.
Ku tsala swivulwana ku tirhisiwa masivi.
Ku tsala swivulwana ku tirhisiwa onomatopiya/
maencisi.

95 Xiviko xa ta maxelo 64

Nkanelo wa swiyenge swa maxelo hi
mintlawa.
Ku yingisela xiviko xa maxelo no nyika xiviko
xa yena.
Ku hlaya mepe wa maxelo.
Ku hlamula swivutiso hi mepe wa maxelo.
Ku bvumba maxelo.

96 Ku languta maxelo ro hetelela 66

Ku endla mepe wa miehleketo wa xiviko
xa maxelo.
Ku tsala xiviko xa maxelo xo huma eka
mepe wa maxelo.
Ku hlela xitshuriwa.
Ku boxa maendli na maengeteri.
Ku tsala swivulwana ku tirhisiwa mavita-
swianakanyiwa.
Ku tsala swivulwana ku tirhisiwa marito
lama tsariwaka ku fana kambe ma ri na
tinhlamuselo to hambana.

A hi vulavuleni

Xana wa ha wu tsundzuka ntsheketo lowu u wu hlayeke kumbe lowu u wu tweke? Byela ntlawa wa wena hi wona. Hi mintlawa encenyetani ntsheketo.

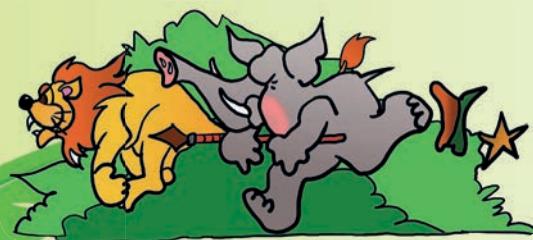

Mi va na vuxiyaxiya ku suka endzhaku

"Masocha, ndzi rhendzeleni," ku vula N'wanghala. "Hi ya enyimpini yo lwa na mfumo wa switsotswana. Ndzi ta rhangela nhlaselo lowu tanahi jeneralwa n'wina. Loko hi nga si sungula, hinkwenu mi fanele ku twisia pulani ya ku lwa ka hina." N'wanyala, N'wamhunti na N'wamhungubye va yingisela no tshinela leswaku va ta kota ku twa kahle. "Hi vakulu ku tlula vona," ku vula N'wanghala. "Hambiswiritano, valala va hina va hi hundza hi mamiliyono yo tala. A hi fanelangi ku kombisa ntwela-vusiwana. Hi fanele ku hlasela hi va dlaya." Jeneralwa N'wanghala a yisa rito ra yena ehansi a hlevetela leswaku a twiwa ntsena hi vaofisiri va yena.

"Yingiselani hi vukheta hikuva lowu hi wona nkongomelo wa pulani ya hina. Byelani masocha ya n'wina leswaku ya ndzi xiya loko ku karhi ku lwiwa nyimpi. Tanahi leswi ndzi nga ta va emahlweni, ndzi ta kota ku vona loko hi hlula kumbe loko hi hluriwa. Loko hi hlula, ndzi ta tlakusela ncila wa mina emoyeni. Loko masocha ya hina ya vona ncila wa mina wu ye ehenhla, va fanele va ya emahlweni na ku lwa. Loko hi hluriwa, ndzi ta yisa ncila wa mina ehansi. Ku ta va mfungho wa leswaku tshikani ku lwa mi tsutsuma ku ponisa vutomi bya n'wina."

N'wanyala, N'wamhunti na N'wamhungubye va yingisela swiletelo hinkwaswo hi vukheta. Va sukile va famba va hundzisela mahungu eka masocha ya vona. N'wayitelo wu vonaka exikandzeni xa N'wanghala. A swi tiva leswaku pulani ya yena a yi ri kahle.

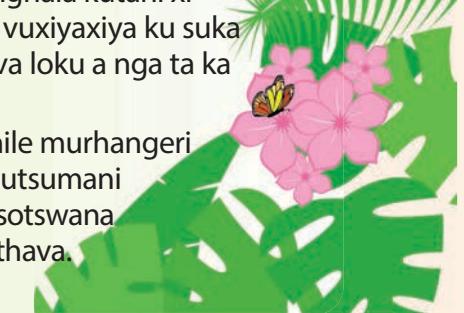
Leswi a nga swi tivi i mhaka ya leswaku xinyoxana a xi ri exikarhi ka swiluva kwale nhoveni, xi twile tipulani hinkwato. Xinyoxana xi haha xi tlhela xi ya byela jeneralwa switsotswana leswi xi swi tweke loko swi vulavuriwa.

Nghala yi bonga, ndlopfu yi ba mhalamhala, nyimpi yo chavisa yi sungula. Hi nkarhinya matlhelo hinkwawo a ya lwa hi ku ringana. Jeneralwa N'wanghala na ncila wa yena wu ri karhi wu haha ehenhla, a ri murhangeri wa kahle swinene, mfumo wa swiharhi wu ya emahlweni wu hlasela. Eku heteleleni swi va erivaleni eka jeneralwa switsotswana leswaku switsotswana swa yena swa hluriwa. A ku ri na xilo xin'we lexi switsotswana a swi tshemba xona. A languta xinyoxana kutani a vula a ku, "I nkarhi."

Leswi hi swona leswi xinyoxana a xi yimele ku swi twa. A xi tiva leswi a xi fanele ku endla swona na *laha swi faneleke ku endliwa kona*. Hi ku hatlisa xi kuma N'wanghala kutani xi n'wayitela loko xi ri karhi xi hahela laha N'wanghala a ri kona. "Mi va na vuxiyaxiya ku suka endzhaku!" xi huwelela loko xi ri karhi xi luma, N'wanghala a twa ku vava loku a nga ta ka a nga ku rivali.

Ku hava xiharhi lexi tweke kumbe ku vona xinyoxana. Hinkwawo va vonile murhangeri wa vona a yisa ncila wa yena ehansi. A va tiva leswi a swi vula swona: tsutsumani mi ponisa vutomi bya n'wina! Switsotswana swi hlurile nyimpi hikuva xitsotswana a xi ri endzhaku ka valala loko nyimpi yi hisa xidyambu loko ri ba thavathava.

Siku:

A hi tsaleni

Languta vito ra ntsheketo lowu. Bula na ntlawa wa wena leswi u ehleketa ka leswaku ntsheketo wu vulavula hi swona kutani u tsala nhlamulo ya wena.

Xana wa swi tsundzuka leswaku u sikima xitshuriwa leswaku u ta kuma leswi ku vulavuriwaka hi swona. Sikima ntsheketo lowu u tlhela u tsala leswi u ehleketa ka leswaku i dyondzo ya xitori lexi.

Hikwalaho ka yini N'wanghala a ehleketa leswaku swiharhi swi ta hlula nyimpi leyi?

Hikwalaho ka yini switsotswana swi hlurile nyimpi leyi?

Hikwalaho ka yini N'wanghala a yisile ncila wa yena ehansi?

Hikwalaho ka yini N'wanyoxi a swi kotile ku twa tipulani ta nyimpi ya N'wanghala?

U ehleketa leswaku vito ra ntsheketo ra hlamarisa? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

I xiga-ririmu muni lexi mutsari a xi tirhiseke emakumu ka xivulwa?

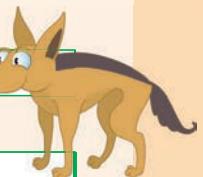
"... xitsotswana a xi ri endzhaku ka valala loko nyimpi yi hisa xidyambu loko ri ba thavathava."

Hlamusela leswaku swifaniso swi ku pfuna hi ndlela yihi ku twisia ntsheketo.

Xitshuriwa xi hi byela leswaku nghala ya bonga na ndlopfu yi ba mhalamhala.

Mpfumawulo lowu endlaka hi nyoxi hi wihi? Mhungubye yi endla mpfumawulo wihi?

Xana u tiphinile hi ntsheketo lowu? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Marito ya laha swi faneleke ku endlwa kona ya hambana na xitshuriwa hinkwaxo.

Ya voyamisiwile. Hi ku vona ka wena hikwalaho ka yini mutsari a swi endlile?

A hi tsaleni

Hi leti tinhlamuselo ta marito na swivulwahava leswi tirhisiweke eka ntsheketo. Lava marito kumbe swivulwahava.

ku vulavulela ehansi .....ku hlekelela hi ku kombisa matino ya le mahlweni .....

ku teka matlhari va ya enyimpini .....ku langutisia swilo .....

munhu loyi a nga riki munghana wa wena .....xiphemu xa le
henhla ka nhloko .....

TEACHER: Sign

Date

Swin'wana hi swiharhi na switsotso

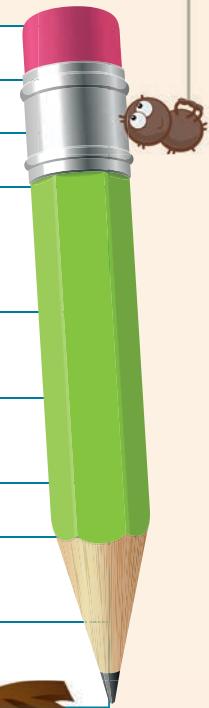

A hi tsaleni

U ta fanela ku tsala ndzimana ya nhlamuselo hi munghana wa wena loyi u n'wi rhandzaka swinene. Loko u nga si tsala ndzimana yo hetelela, u fanele ku kunguhata.

Hetisa chati leyi landzelaka. Tsundzuka ku tirhisa mabumabumeri ku hlamusela munghana wa wena.

Vito ra munghana wa wena	
Muhlovo wa mahlo ya yena	
Ku leha kumbe ku koma ka yena	
Xihlawulekisi xa munghana wa wena lexi nga rivalekiki (Leswi hambanisaka munghana wa wena eka vanhu van'wana)	
Leswi munghana wa wena a endlaka swona leswaku a kala a lemukiwa hi vanhu	
Leswi munghana wa wena a vulavurisaka xiswona (hi ku hatlisa, hi ku nonoka, kahle)	
Ntivomarito (marito) lama a ma tirhisaka	
Leswi munghana wa wena a kotaka ku swi endla	
Leswi munghana wa wena a tsandzekaka ku swi endla	

A hi tsaleni

Tsala swivulwa leswi hi marito yo rungula.

"Masocha, ndzi rhendzeleni," ku lerisa N'wanghala.

N'wanghala u te, "Loko masocha ya vona ncila wa mina wu ri ehenhla, va fanele va ya emahlweni no hlasela."

U va byerile, "Loko hi hluriwa, mi ta vona ncila wa mina wu ya ehansi."

U tlhele a vula a ku, "Ku ta va mfungho wa leswaku tshikani ku lwa mi tsutsuma ku ponisa vutomi bya n'wina."

Jeneralwa switsotso a languta xinyoxana kutani a vula a ku, "I nkarhi."

Siku:

A hi tsaleni

Vumba swivutiso swo huma eka tinhlamuselo leti landzelaka.

N'wanyala, N'wamhunti na N'wamhungubye va yingisela swiletelo hinkwaswo hi vukheta.

Loko N'wanghala a suka, nyoxi na yona yi hahela ekampeni ya switsotswana yi khome mahungu.

Nghala yi bonga na ndlopfu yi ba mhalamhala.

Xinyoxana xi luma N'wanghala a twa ku vava loku a nga ta ka a nga ku rivali.

Swiharhi swi tsutsuma ku ponisa vutomi bya swona.

TEACHER: Sign

Date

Ntsheketo wa Xizulu

A hi vulavuleni

Tirhani hi mintlawa.

Byela ntlawa wa n'wina hi leswi misava yi tumbulukiseke xiswona. Xi nga va xitori xo huma ebibeleni kumbe xitori lexi u runguleriweke hi manana kumbe kokwana wa wena. Ku nga tlhela ku va xitori lexi u xi hlayeke. U nga titumbuluxela xitori xa wena.

A hi hlayeni

Ndzhukano Wa rimpfani

Endzhaku ka loko Muvumbi a hetile hinkwaswo, u tshamile ehansi a languta misava leyi a yi endleke. A n'wayitela a swi vona leswaku hakunene a yi ri kahle. A tsakisiwa hi vanhu, wanuna na wansati vo sungula. "Ina," a anakanya, "leswi swi kahle!" Ku nga ri khale Muvumbi a lemuka leswaku wanuna na wansati a va tshamela ku vavisa mimiri ya vona. Nhlonge a yi hola hi ku famba ka nkarhi kambe a yi va na swivati. Endzhaku ka malembe mimiri ya wanuna na wansati vo sungula a yi dyuharile no va yi nga ha tsakisi.

Muvumbi a vitana N'warimpfani. "N'warimpfani, yingisela," ku vula Muvumbi, "Ndzi lava u ndzi yisela phasele eka wanuna na wansati. I swa xihatla."

N'warimpfani a hatlisa a kongoma Misava a khomile phasele. Loko a fika eka nambu lowukulu a wisanyana a nwa mati. N'wanyoka na yena a ri kwalaho hi nkarhi wolowo. "Avuxeni, Khazi N'warimpfani," a chaya noti. "U jahile ngopfu namuntlh! Hikwalaho ka yini u vula sweswo?"

"A, Ahe! Xewani N'wanyoka!" ku hlamula N'warimpfani hi ku titsongahata. "Ndzi na phaselera leri humaka eka Muvumbi ri ya eka wanuna na wansati." N'wanyoka a a venga vanhu swinene.

Ko tala a va rhandza ku n'wi kandziya va tlhela va nga vi na mhaka. N'wanyoka a tiyisia leswaku ku hava munhu loyi a nga ta amukela phasele leri. "O, Khazi N'warimpfani l'a rhandzekaka, swi kahle loko hi tlhela hi vonana! Va ndyangu wa mina i khale va nga ku voni! I khale u nga si dya na hina swakudya. A wa ha hi rhandzi,"

"E-e, Khazi N'wanyoka l'a rhandzekaka," ku vula N'warimpfani. "Ndza mi rhandza swinene! Ndzi ta swi tsakela ku dya na n'wina siku rin'wana."

"Ina," N'wanyoka a hlamula hi ku hatlisa, "hikwalaho ka yini u nga ti sweswi? Nsati wa mina u ta tsaka swinene loko u ta dya lanci na hina."

N'warimpfani a languta phasele evokweni ra yena. "Muvumbi u lava leswaku ndzi yisa phasele leri hi ku hatlisa."

Ndzi ta ta siku rin'wana. "Swi lunghile," ku vula N'wanyoka a ri karhi a famba. "Ndzi swi tivile.

A hi ku fanelangil!" N'warimpfani a languta dyambu. A ri ri ehenhla empfhukeni. A nga dya lanci na ndyangu wa N'wanyoka a tlhela a va na nkarhi wo yisa phasele. "Yima, Khazi N'wanyoka," ku vula N'warimpfani.

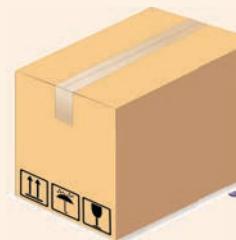
"Ndzi lo hatlisela ku vulavula. Ndzi nga swi tsakela ku ya dya lanci na n'wina namuntlh!"

N'wanyoka a n'wayitela. "Inkomu khazi, N'warimpfani," ku hlamula N'wanyoka.

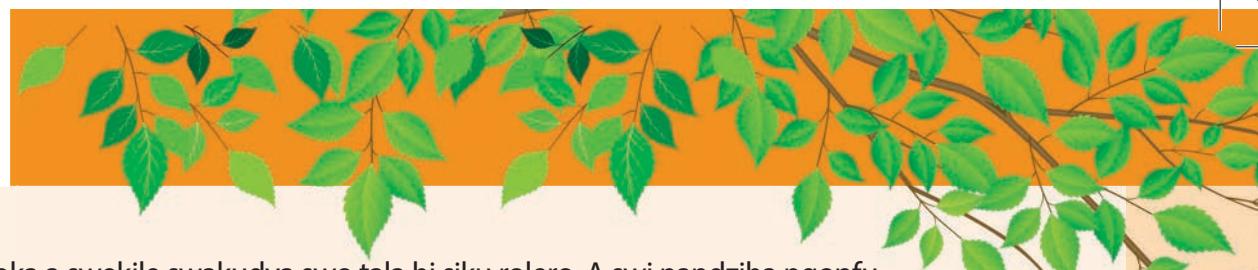
"Tana hi famba hi ya dya." "Avuxeni, N'wanyoka, ku na byalwa bya xintu bya soghamu."

Xewani N'wanyoka!

Byalwa bya xintu
byo endliwa hi
soghamu

Siku:

Nsati wa N'wanyoka a swekile swakudya swo tala hi siku rolero. A swi nandziha ngopfu, N'warimpfani a dya, a nwa byalwa kutani a khomiwa hi vurhongo.

N'wanyoka a teka phasela eka N'warimpfani. "Vona, nkatanga," a hlamusela. "Muvumbi u hi rhumele madzovo mantshwa leswaku lama khale loko ma onheka hi kota ku cincela eka lamantshwa!" N'wanyoka a hleka. N'warimpfani a pfuka a namba a swi tiva leswi humeleleke.

"E-e, Khazi N'wanyoka, vuyisa!" ku kombela N'warimpfani. "A hi ya wena!" I ya vanhu. "Vuyisa!" N'wanyoka a hleka a chochovela a famba. Loko dyambu ri karhi ri pela, N'warimpfani a nga tsakangi. U xisiwile hi nyoka naswona a nga yingisangi Muvumbi. A tumbela emirhini, a damarhela eka marhavi a tlhela a famba hi ku nonoka leswaku a nga tshuki a voniwile.

Leyi hi yona ndlela leyi vanhu va tekeriweke tinhlonge letintshwa hi N'wanyoka. Ku suka namuntlha N'wanyoka u ta dzuvula dzovo ra yena loko ri va ra khale a ambala lerintshwa.

A hi tsalení

Tlhela u hlaya ntsheketo kutani u hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Hi ku vona ka wena nkongomelo wa ntsheketo lowu hi wihi?

I vamani swimunhuhatwa eka ntsheketo lowu?

Xana N'wanyoka u swi kotise ku yini ku xisa N'warimpfani?

N'warimpfani u endlile yini ku kombisa ku khunguvanyeka ka yena?

Hi yihi dyondzo ya ntsheketo lowu?

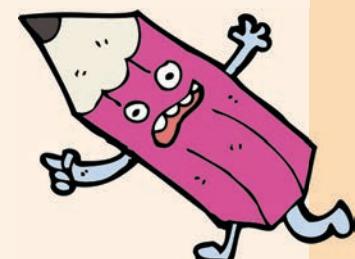
U ehleketa leswaku a ku ta humelela yini eka vanhu loko N'warimpfani a fikisile tinhlonge?

A hi tsalení

Yelanisa marito lama dzwhatiweke na marito lama nga eka tlhelo ra xinene.

ku suka ka dzovo ra	mava
khale	
swivati	dzuvula
nkatanga	chochovela
ku nghena endzeni	nsati wa mina
ka nhova yi famba	
tumbeta	fihla

TEACHER: Sign

Date

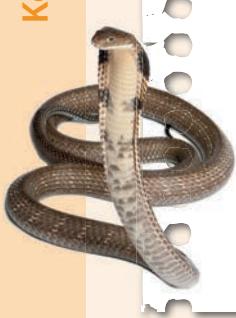
Ku hlamusela swiharhi na vanhu

A hi tsaleni

Tsala ndzimana u hlamusela leswi rimpfani ri nga xiswona. Tirhisa swin'wana swa swivulwahava leswi landzelaka. U fanele ku tirhisa na marito ya wena.

ku cinca mihlovo	ri hundzuka ro tshwuka loko ri kwatile
ri na ririm i ro leha	ririmi ri famba hi ku hatlisa
ri tirhisa ndzhundzhumelo loko ri vulavula na mampfani man'wana	mahlo lama fambaka ku suka eka tlhelo rin'we ku ya eka rin'wana
ri na minkondzo, swikunwana na min'wala ya xivumbeko xo karhi	

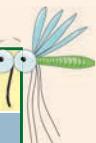

A hi tsaleni

Tsala ndzimana u hlamusela leswi nyoka yi nga xiswona. Tirhisa swin'wana swa swivulwahava leswi landzelaka. U fanele ku tirhisa na marito ya wena.

yi lehile yi tlhela yi lala	a yi na timbambu
mihlovo yo hambana, leyi vonakalaka na yo rhomba	mihlovo yo vonakala swi vula vuxungu
tinyoka to rhomba ti tumbela hi ku olova	
yi dya makondlo na swinyenyana	yi dya xihlotwa hinkwaxo
yi hlota nivusiku	yi na ririm i ro fana na foroko

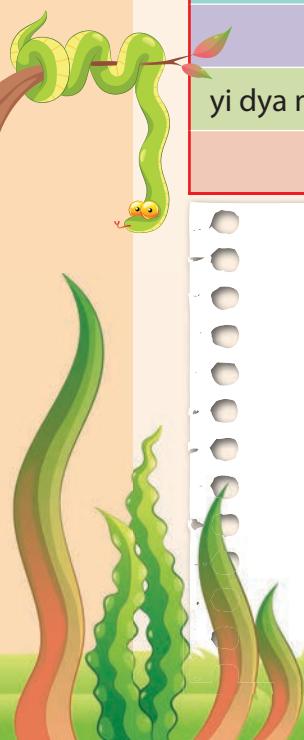
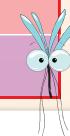

Siku:

A hi tsaleni

Dirowa ntila wo pananisa swivuriso na tinhlamuselo ta swona.

Nyoka yo yi vona a yi lumi

Nyoka a yi na xinyokana

U nga dlayi nyoka u ndzuluta,
ta mincele ta ku vona

Rimpfani, hundzuka mavala

Munhu loyi a ku pfuneke khale kasi sweswi u ku tshikile

Loko munhu u n'wi hlurile, u nga tshameli ku tlanga
hi yena hikuva maxaka ya yena ya nga swi vona
kutani ya n'wi rihisetela

Khombo loko u ri vona ra ha ta a ri ku twisi ku vava
ngopfu

Munhu wa khombo a nga na vutsongo

A hi tsaleni

Tlhelela eka phepha ro tirhela ra 82. Tirhisa chati ley i yi tirhiseke ku tsala
nhlamuselo ya munghana wa wena.

A hi tsaleni

Tsala xitlhokovetselo xa wena u tirhisa swifananisi.
Tirhisa fureme ley i.

Xiharhi xa mina i _____

Muhlovo wa xona i wo _____ tanahi _____

Voya bya xona i bya _____ tanahi _____

Xi famba tanahi _____

Ncila wa xona wu fana na _____

Mahlo ya xona ya _____ tanahi _____

Miri wa xona wonge i _____

Tindleve ta xona ti _____ tanahi _____

Milenge ya xona yi _____ tanahi _____

Xi twala tanahi _____

TEACHER: Sign

Date

43

Switori swin'wana swa kahle

A hi vulavuleni

Hi mintlawa bulani hi leswi humevelaka eka khathuni.

Encenyetani xitorixi lexihlamuseriwaka hi khathuni. Un'wana na un'wana u faneleku kuma nkarhi wo va n'wavhengele kumbe muxavi. Vulavulani hi swivutiso leswi landzelaka eka mintlawa ya n'wina:

I mani murhangeri eka ntlawa wa n'wina?
Hikwalaho ka yini u ehleketa tano?
I mani loyi a nga tlhariha ngopfu naswona hikwalaho ka yini?
I mani loyi a nga na vuxisi naswona hikwalaho ka yini?

A hi hayeni

Tintanghu tintshwa

Ntsheketo wo huma eChina

Wanuna a a lava phere ya tintanghu letintshwa. Loko a nga si ya emakete, u dirowile xifaniso xo hetiseka xa nkondzo wa yena exiphephanini. U pimile minkondzo ya yena hi vukheta kutani a tsala mimpimo hinkwayo ya yona. Kutani u yile evhengeleni ra tintanghu emakete. Loko a fika evhengeleni, u lemukile leswaku a rivele xiphephana xa mimpimo ya yena. U tlhelerile ekaya ku ya teka xiphephana. Loko a fika emakete nimadyambu, mavhengele hinkwawo a ya pfarile. U hlamuserile xiymo xa yena eka un'wana wa vaxavisi loyi se a pakile swilo swa yena hinkwaswo.

"Xiphukuphuku!" ku vula muxavisi. "A wu faneleku tshemba minkondzo ya wena kutani u ringeta tintanghu leti nga evhengeleni! Hikwalaho ka yini u tlhelerile ekaya ku ya landza swifaniso swa wena?

Wanuna a nyuma. "A ndzi tshemba ngopfu mimpimo ya mina," a hlamusela.

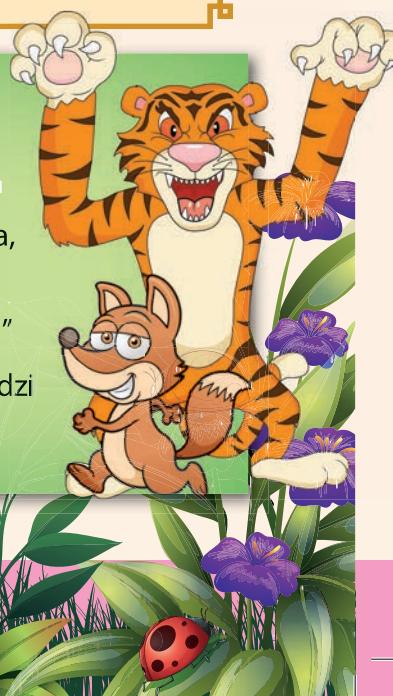
A hi hayeni

I mani Hosi ya Khwati? Ntsheketo wo huma elIndiya

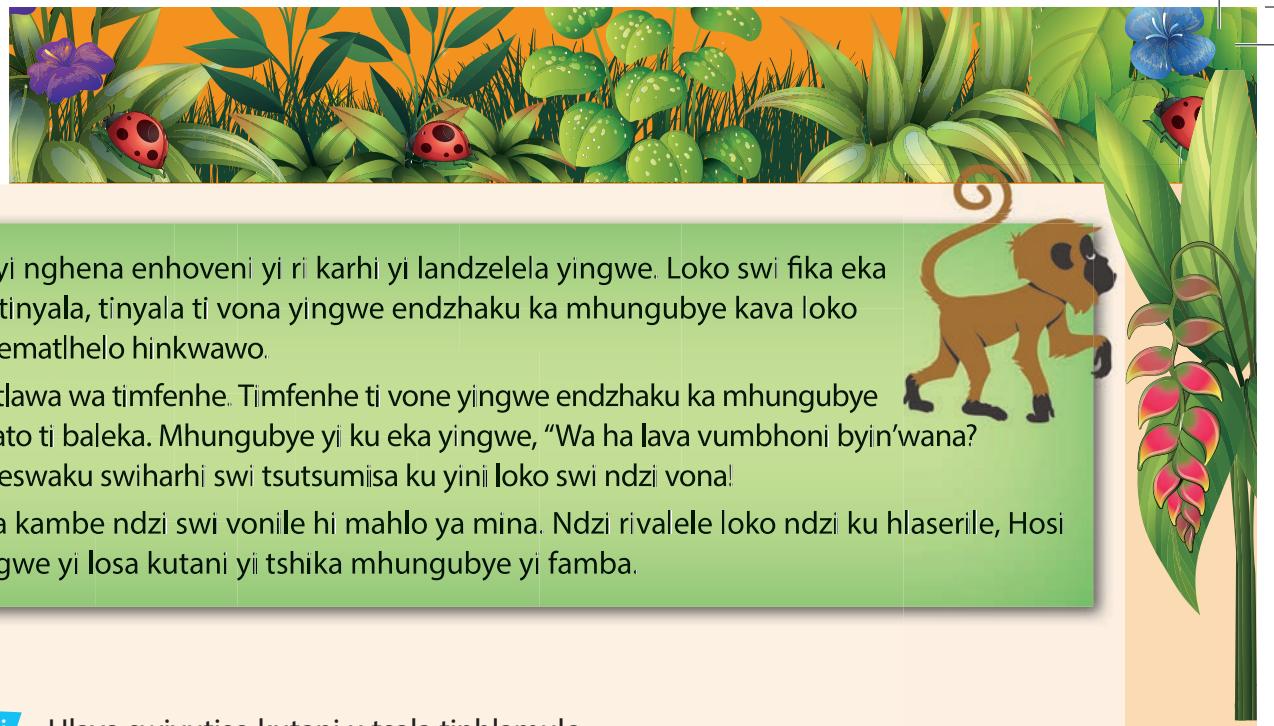
Siku rin'wana enhoveni, yingwe yi tlulele Mhungubye. Mhungubye yi huwelela, "U swi kotisa ku yini ku hlasela Hosi ya Khwati!"

Yingwe yi languta mhungubye hi ku hlamala lokukulu. "A swi twali! A wu Hosi!"

"Kunene hi mina Hosi," ku hlamusela mhungubye. "Swiharhi hinkwaswo swa ndzi tsutsuma hikwalaho ko chaval Loko u lava ku swi vona, a hi fambe swin'we."

Siku:

Mhungubye yi nghena enhoveni yi ri karhi yi landzelela yingwe. Loko swi fika eka ntlhambi wa tinyala, tinyala ti vona yingwe endzhaku ka mhungubye kava loko ti tsutsumela ematlhelo hinkwawo.

Swi fika eka ntlawa wa timfenhe. Timfenhe ti vone yingwe endzhaku ka mhungubye kutani hinkwato ti baleka. Mhungubye yi ku eka yingwe, "Wa ha lava vumbhoni byin'wana? Wa swi vona leswaku swiharhi swi tsutsumisa ku yini loko swi ndzi vona!

"Ndza hlamala kambe ndzi swi vonile hi mahlo ya mina. Ndzi rivalele loko ndzi ku hlaserile, Hosi leyikulu." Yingwe yi losa kutani yi tshika mhungubye yi famba.

A hi tsaleni

Hlaya swivutiso kutani u tsala tinhlamulo.

Hlaya xitori lexi vitaniwaka *Tintanghu tintshwa*. I vamani swimunuhuatwa leswi nga eka xitori?

Xitori xi humelela kwihi?

U vona wonge xitori xa hlekisa? Hlamusela leswaku hikokwalaho ka yini.

Xana u tsakela xitori xa tikhathuni kumbe xitori lexi tsariweke? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

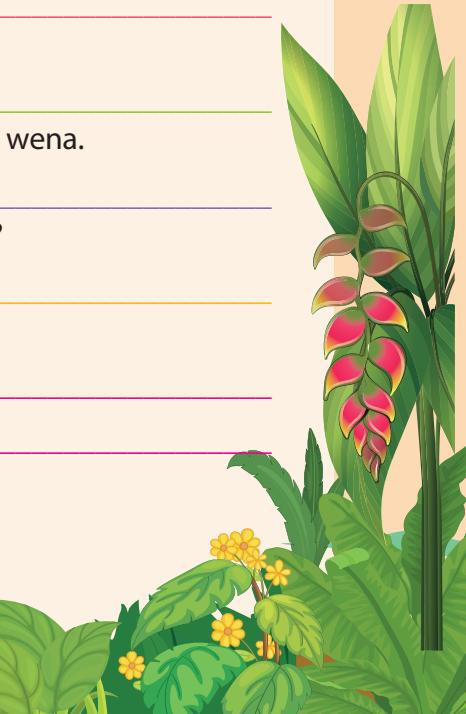
Hlaya xitori xa *I mani Hosi ya Khwati*? I vamani swimunuhuatwa swa xitori?

Xitori xi humelela kwihi?

I mani loyi a nga tlhariha- mhungubye kumbe yingwe? Seketela nhlamulo ya wena.

Hi ku vona ka wena hikwalaho ka yini mhungubye yi tiendlile Hosi ya Khwati?

Katsakanya xitshuriwa xa tintanghu tintshwa hi swivulwa swimbirhi.

TEACHER: Sign

Date

Ntsheketo wa mina

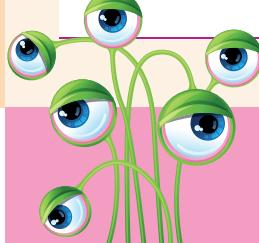
Dyondzo leyi ndzi lavaka ku yi dyondzisa:

Swimunhuhatwa leswi nga eka ntsheketo:

Mbangu:

Vito ra ntsheketo:

Ntsheketo:

Siku:

A hi tsaleni

Hlanganisa swivulwa hi mahanganisi lama nga endzeni ka swiangi.

Dyambu a ri hisa swinene. Yingwe yi tlulela mhungubye. (loko)

Yingwe a yi lava ku dya mhungubye. Mhungubye yi yi siverile. (kambe)

Mhungubye yi byele yingwe leswaku yona i hosi ya khwati. Yingwe a yi swi tshembangi. (kambe)

Loko swiharhi swi losa mhungubye, yingwe a yi ta swi vona. Mhungubye a yi ri hosi ya khwati. (leswaku)

Swiharhi swi losa. Yingwe yi tshika mhungubye yi famba. (kutani)

Tlhelela endzhaku kutani u nkhwatihata u tlhela u fungha riviti leri bumabumeriwaka.

Xikombiso:

Mhungubye ya vuxisi a yi famba endleleni loko yi hlangana na yingwe.

A hi tsaleni

Siva mavita-vito hi masivi. Nkhwatihata mavita-swilo u tlhela u ba xirhendzevutana eka maviti-riendlili.

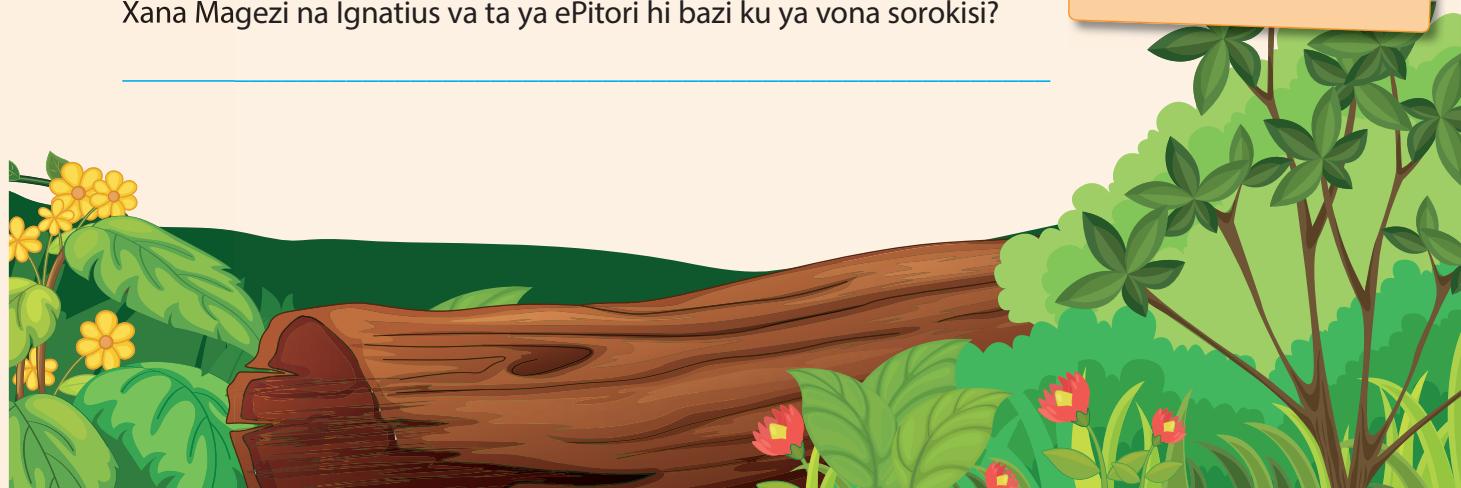
Thandi u lava ku hlaya ntsheketo wa mhungubye na yingwe.

Ben na Ann va lava ku encenyeta ntsheketo wa tintanghu.

Manana Ngoma u fanele ku nyika Max nkarhi wo hlaya ntsheketo kutani ku landzela Zama.

Xana Magezi na Ignatius va ta ya ePitori hi bazi ku ya vona sorokisi?

Mavita-swilo: I mavito ya vanhu yo angarhela (xik: nhwanyana), tindhawu (xik: phaka), minchumu (xik: xitlangiso) **Mavita-vito** i mavito ya vanhu (xik: Magezi) kumbe mavito ya tindhawu (Limpopo). **Maviti-riendlili** i maendlili lama nga na ku emahilweni ka wona (xik: ku hilaya).

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni

Rito ra "vutihlamuleri" ri vula yini? Bula na ntawa wa wena.

Hi byihi vutihlamuleri lebyi u nga na byona ekaya?
Ku humelela yini loko u nga hetisisi vutihlamuleri bya wena?
Xana u tshama u kumeka u nga tshembeki hikuva u nga endlangi mintirho ya wena? Ku humelele yini?

A hi hlayeni

MUFANA LOYI A BA NYANDAYEYE A KU 'MHISI'

A ku ri na mufana loyi a nyikiwe ntirho wo hlayisa tinyimpfu ta muganga. U ti tekile a gonya na tona etlhelo ka ntshava ku ya kuma madyelo ya kahle. Siku rin'wana, a khomiwe hi xivundza hikwalaho ka ntirho lowu, kutani ku endlela ku titsakisa u huwelele hi rito ra yena hinkwaro, "Mhisi! Mhisi! Mhisi yi hlongorisa tinyimpfu!"

Vanhu va muganga va twe ku huwelela ka mufana kutani va tsutsuma va gonya xintshabyana ku ta n'wi pfuna ku hlongolela mhisi ekule. Kambe loko va fika, a va kumangi mhisi.

Mufana u hlekise hiloko a vona swikandza swa vona swo hlundzuka.

"U nga huweleli u ku 'Mhisi!' wena murisi," ku vula vanhu va muganga, "loko ku nga ri na mhisi!" Va fambilie va ri karhi va gungula va rhelela xintshabyana va tlhelela eku tirheni.

Endzhakunyana, mufana u tlhele a twa xivundza kutani a huwelela, "Mhisi! Mhisi! Mhisi yi hlongorisa tinyimpfu!" A ri karhi a hlekelela, u hlalerile nakambe loko vanhu va muganga va tsutsuma va gonya xintshabyana ku ta n'wi pfuna ku hlongolela mhisi ekule.

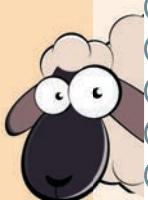
Loko vanhu va muganga va nga voni mhisi va n'wi tshinye swinene va ku, "Hlayisa ku huwelela ka wena leswaku u ta ku endla loko hakunene ku ri na leswi hoxekeke! U nga huweleli u ku 'Mhisi' loko ku nga ri na mhisi!"

Endzhakunyana hi siku rero, u vonile mhisi yi nyandlamelela ntlhambi. A chuhile swinene, u tlurile a yima hi milenge a cema hilaha a koteke hakona, a ku, "Mhisi! Mhisi!" Kambe vanhu va muganga va ehlekete leswaku a va phuvisa nakambe, kutani eka nkarhi lowu a va tangi.

Loko dyambu ri pela, vanhu va muganga va hlamarile leswaku hikwalaho ka yini mufana wa murisi a nga si vuya na tinyimpfu ta vona. Va gonyile xintshabyana ku ya n'wi lava. Va n'wi kume a ri karhi a rila.

"A ku ri na mhisi hakunene laha!" a vulavula a ri eku rileni. "Ntlhambi wu hangalakile! Ndzi huwelerile ndzi ku, 'Mhisi! Hikokwalaho ka yini mi nga tangi?'"

Mukhalabye un'wana u ringetile ku chavelala mufana loko va famba va tlhelela emugangeni. "Hi ta ku pfuna ku lava tinyimpfu leti lahlekeke nimixo," a vula. "Kambe sweswi wa swi tiva leswaku ku hava loyi a tshembaka muhembi – hambiloko a vulavula ntiyiso!"

Siku:

A hi tsalen! Hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Hikwalaho ka yini mufana a huwelela ro sungula a ku "Mhisi!"?

Vanhu va muganga va titwise ku yini loko va tsutsumele entshaveni kambe va kuma ku nga ri na mhisi?

Vanhu va muganga va te yini eka mufana loko a huwelela ra vumbirhi a ku "Mhisi!"?

Hikwalaho ka yini vanhu va muganga va nga tangi loko mufana a huwelela ra vunharhu a ku "Mhisi!"?

Ku humelegele yini nimadyambu?

Loko a wu ri un'wana wa vanhu va muganga a wu ta tshemba mufana? Hlamusela leswaku hikwalaho ka yini.

Eku heteleleni ka xitori, mufana a nga ha tshembiwi hi vanhu va muganga. Mufana u ta xi tshunxisa ku yini xiphiqo lexi leswaku a tlhela a tshembiwa hi vaakandhawu?

Hi yihi dyondzo ya xitori lexi?

I vamani swimunhuhatwa leswi nga eka xitori lexi?

Xana nyandayeye swi vula yini?

A hi tsalen! Lava marito lama nga na tinhlamuselo ta swivulwahava leswi landzelaka.

ku pfumala xo xi endla .

ku famba hi ku chava .

ku khandziya ntshava .

ku laya .

ku tiyisa munhu loyi a humelegeleke hi khombo .

TEACHER: Sign

Date

Hinkwaswo mayelana na ririmí

A hi tsaleni

Hlanganisa swivulwahava leswi nga eximatsini na leswi nga exineneni ku vumba swigego.

N'weti i	tsutsuma.
Gezani i	hi mabakete.
Mpfula yi na	baluni yo basa.
Nkarhi wa	mbyana.
Tlangelani i	sekwa.

A hi tsaleni

Nkhwatihata marito lama nga mafana-peletwa eka swivulwa leswi landzelaka.

Susa musi u ya wu veka ekusuhi na tshuri.

Nyoka i nala lonkulu wa munhu.

Ririmí ra hina i Xitsonga.

Nyala i xiharhi xo saseka

Mufana wa rivala leswaku u xisile vaakandhawu.

A hi tsaleni

Vula loko swivulwa leswi landzelaka swi ri tinhlamuselo kumbe swi ri swileriso.

Tlhela u hlaya xitori xa Tintanghu tintshwa

xileriso	xihlamalo	
----------	-----------	--

Ndzi rhandza nyiko leyi u ndzi nyikeke yona!

xileriso	xihlamalo	
----------	-----------	--

Famba u ya teka tibuku etafuleni.

xileriso	xihlamalo	
----------	-----------	--

Ndzi winile sagwati!

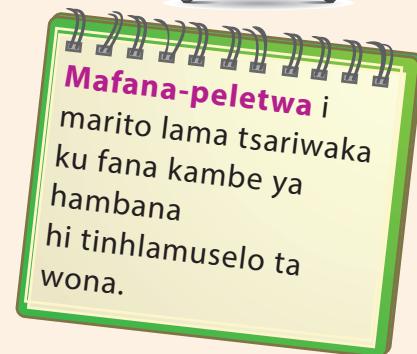
xileriso	xihlamalo	
----------	-----------	--

Famba u ya etlela.

xileriso	xihlamalo	
----------	-----------	--

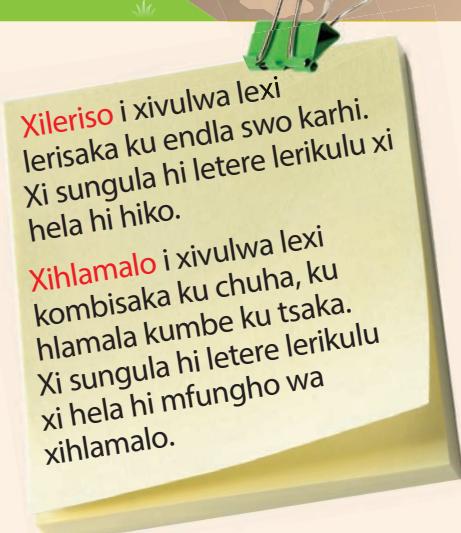

Loko u tirhisa xigego, u vula leswaku munhu, ndhawu, xiharhi kumbe xanchumu i inchumu wun'wana wo hambana na leswi hi wu tivisaka xiswona
Xik: Buti wa mina i ngwenya.

Xileriso i xivulwa lexi lerisaka ku endla swo karhi. Xi sungula hi letere lerikulu xi hela hi hiko.

Xihlamalo i xivulwa lexi kombisaka ku chuha, ku hlamala kumbe ku tsaka. Xi sungula hi letere lerikulu xi hela hi mfungho wa xihlamalo.

Siku:

A hi tsaleni

Munghana wa wena u tsarile xitshuriwa lexi kambe u rivarile ku hikahata.
Pfuna munghana wa wena ku tsala maletere lamakulu, hiko, hefemulo,
mfungho wa xivutiso, xihamalo na swirhatana etindhawini leti faneleke.

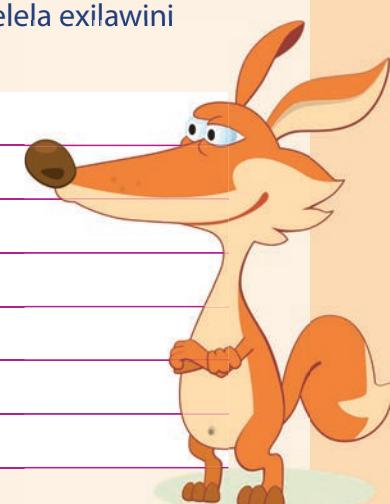
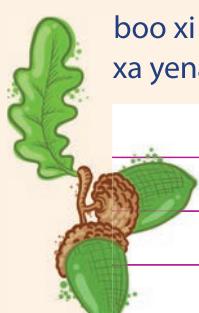

n'wamhungubye loyi a vitaniwa ferdy a a famba ekhwatini loko a vona rivoni ro hlamarisa
emahlweni ka yena

i yini lexi a tivutisa emiehlekeweni ya yena ferdy a chavile kambe a tsutsumela ekusuhi leswaku a
swi kota ku vona kahle

ndzawini a huwelela kambe a ku nga ri na nhlamulo hi ri ndzawini a huwelela nakambe kambe ku
nga vi na nhlamulo hi xihatla ku humelela xivumbiwa emahlweni ka rivoni

boo xi huwelela mbuyangwana ferdy a chuha swinene kutani a tsutsuma a tlhelela exilawini
xa yena

A hi tsaleni

Tsala tindzimana timbirhi hi vana vambirhi vo hambana va tlilasi ya n'wina.
Tirhisa marito yo hlanganisa ku kombisa ku hambana exikarhi ka vana lava
vambirhi.

Kambe, hambiswiritano, eka tlhelo rin'we . . . eka tlhelo lerin'wana

TEACHER: Sign _____ Date _____

89

Maxelo

Kotara ya 3 - Mavhiki ya 7-8

A hi vulavuleni

Bulani hi mintlawa ya n'wina.

A hi hlayeni

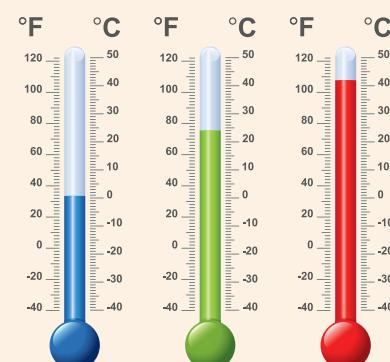
Ku cinca eka themparecha ya moya ku vanga ku cinca eka maxelo. Loko themparecha ya moya yi ya ehansi, maxelo ya va lawo titimela.

Loko themparecha ya moya yi ya ehenhla, maxelo ya va lawo hisa. Maxelo ya tlhela ya cinca loko ndzhongho emoyeni wu cinca kumbe loko ntikelo eka atisimofiya wu cinca. Loko themparecha ya moya yi tlakuka, ndzhongho lowu nga emoyeni na ntikelo wa moya na swona swa tlakuka.

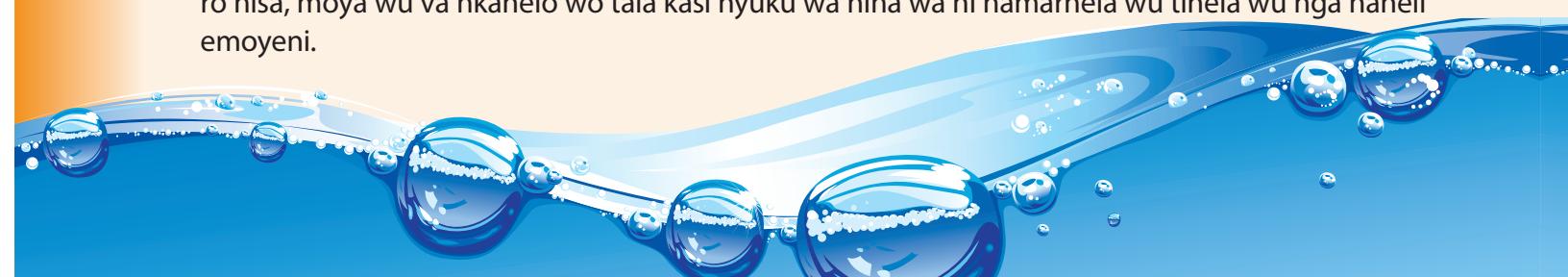
Vanhu vo fana na vativi va swa maxelo, va pima ku cinca loku leswaku va kota ku bvumba leswi maxelo ma nga ta va xiswona. Tanihi loko hi tirhisa terimometere ku teka themparecha ya hina, vativi va swa maxelo na vona va tirhisa terimometere ku pima themparecha ya maxelo. Va pima maxelo hi selisiyasi digiri kumbe farenihayiti digiri. Va kota ku hi byela leswi maxelo ya nga ta hisisa kumbe ya titimerisa xiswona.

Mutivi wa swa maxelo i munhu loyi a dyondzaka swa maxelo.

Moya wu hi rhendzerile naswona wa hi tshikelela. Moya lowu hi tikelaka wu vitaniwa ntikelo wa atimosifiya. Loko u ri ehenhla ka ntshava, vholomu ya moya lowu ku tshikelelaka wu le hanska vholomu leyi ku tshikelelaka loko u ri elwandle. Nakambe loko themparecha ya moya lowu hi rhendzeleke yi hisa, ntikelo eka atimosifiya wu va ehansi. Leswi hi swona swi endlaka leswaku baluni ya moya wo hisa yi tlakuka emoyeni. Hi tirhisa titerimometere ku pima themparecha, barometra ku pima ntikelo wa atimosifiya.

Xo hetelela, ku thamba ku vangiwa hi mati lama hahaka ku suka eka vuandlalo bya misava. Kutani loko ku hisa, ku na ku haha ka nkahelo ko talanyana kasi ku thamba ku va ehenhla. Loko ku thamba ku ri ehenhla, hi dzuka nyuku swinene kasi loko ri ri siku ro hisa, moya wu va nkahelo wo tala kasi nyuku wa hina wa hi namarhela wu tlhela wu nga haheli emoyeni.

Siku:

A hi tsaleni

Hi swihi swilo leswi nga vangaka ku cinca eka maxelo?

Loko mutivi wa swa maxelo a dyondza hi maxelo, u ehleketa leswaku dyondzo-maxelo i yini?

Xana u ehleketa leswaku ntikelo wa atimosifiya wu le henhla entshaveni ya Table Mountain kumbe eribuweni ra Muizenberg eCape Town? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Hi tirhisa yini ku pima themparecha na ntikelo wa moyo?

Loko ku ri na ku thamba, nyuku wa hina a wu hahi hi ku olova. Hlamusela leswaku hikwalaho ka yini.

Hikwalaho ka yini hi fanele ku pima swiphemu swo hambana swa maxelo?

Languta terimometere. Yi funghiwe hi selisiyasi digiri na farenihayiti digiri.

Xana hi pima themparecha hi selisiyasi digiri kumbe farenihayiti eAfrika-Dzonga?

Nyika ndzimana leyi nhlokomhaka.

A hi tsaleni

Yelanisa marito lama dzwihiatiweke na tinhlamuselo ta wona.

atimosifiya	ku ya ehenhla
tlakuka	ku tika
ntikelo	ku nyamalala ka mati
nkahelo	ku hisa na ku titimela
thamba	tsakama
themparecha	moya

TEACHER: Sign

Date

90

Maxelo exifundzeninkulu xa hina

Ahi tsaleni

Dirowa mepe wa miehleketo ku kombisa leswi maxelo yanqaa xiswona.

Kotara ya 3 – Mavhiki ya 7–8

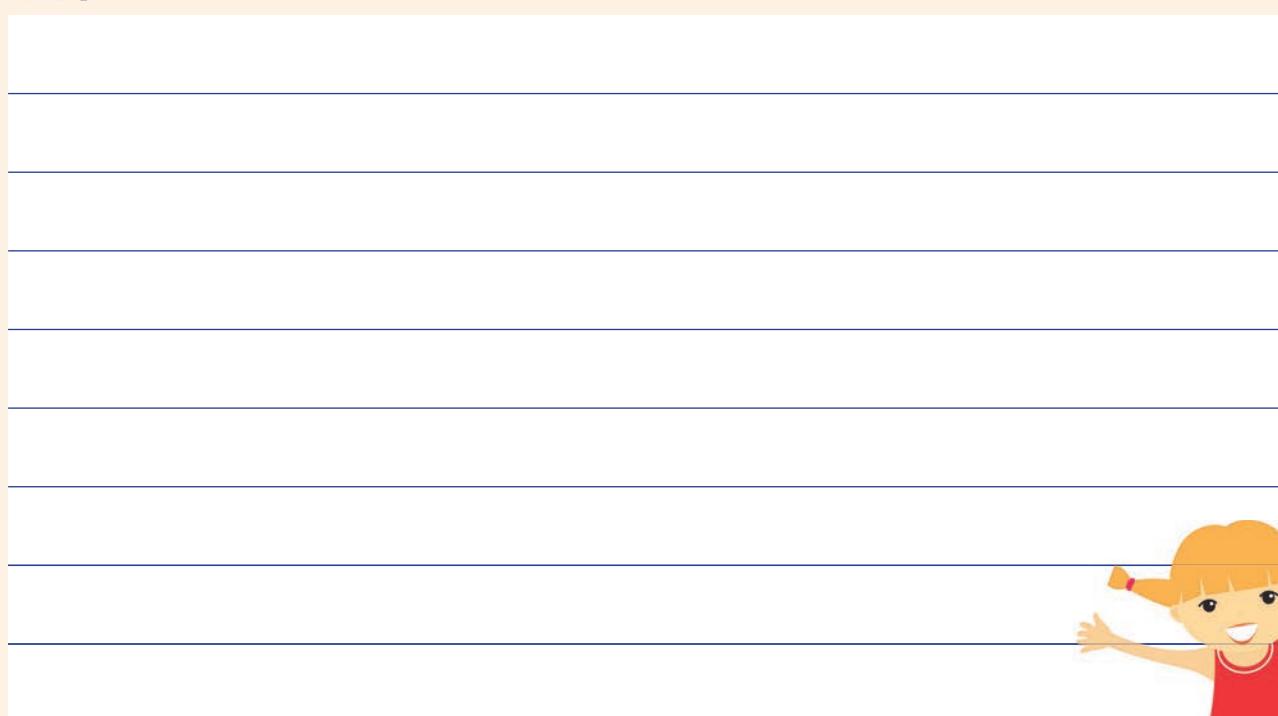

Ka titimela

MAXELIO

Ки на този

Tirhis mepe wa wena wa miehleketo ku tsala tindzimana timbirhi hi maxelo

Siku:

A hi tsaleni

Hlaya swivulwa u tlhela u tsala rito-fularha ra rito leri nkhwatihiatiweke.

Ka hisa namuntlha.Loko ku na mpfula ri va ri pfullekile.Maxelo ya titimela ku tlhela ku va na moya.Terimometere yi le henhla.Moya wu hahlula tiyindlu.

A hi tsaleni

Tsala swivulwa swa nghingiriko lowu nga hundza eka nkarhi lowu taka.

Tsundzuka ku tirhisa "ta" na riendlri.

A hi tsaleni

Hlanganisa swivulwa u tirhisa mahlanganisi lama nga endzeni ka swiangi.

Ka hisa eGauteng. Ka hisanyana eLimpopo. (kambe)

Tilo ra duma ri tlhela ri hatima. A yi si sungula ku na swinene. (hambileswi)

Hi lava ku tiva leswaku maxelo ma ta va njhani eka siku rin'wana na rin'wana. Hi ta kota ku kunguhata mgingiriko ya hina ya siku rin'wana na rin'wana. (leswaku)

TEACHER: Sign

Date

91 Maxelo yo biha

Kotara ya 3 – Mavhiki ya 7–8

A hi vulavulen

Tirhani hi mintlawa.

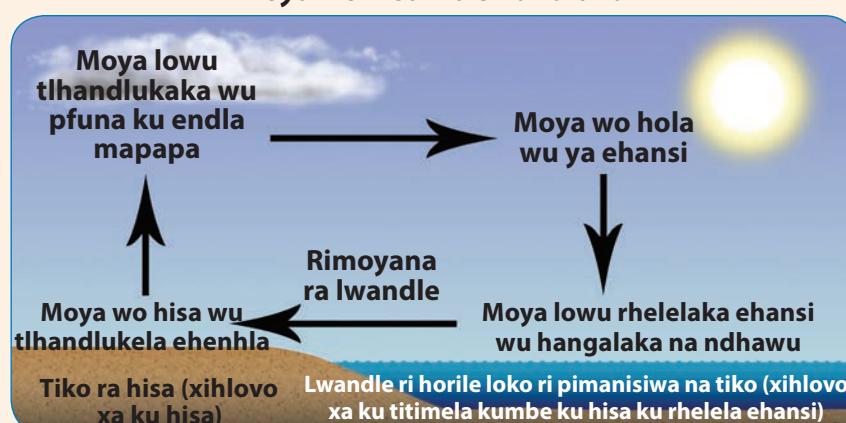
A hi hilayeni

Mabubutsa ya humelela loko moya wo tala wo hisa wu tisa maxelo ya bubutsa na moya wa matimba. Moya wo hisa no tsakama wu sungula ku tlakukela ehenhla. Loko wu ya ehenhla swinene, wu va wo titimela. Nkahelo

emoyeni wu hundzaka mathonsi, maendlele lama vitaniwaka ntiyelo. Mathonsi ya hlangana ya endla mapapa, kutani mpfula, gamboko kumbe xihangu swi nela ehansi eka misava. Mabubutsa i rixaka leri tolloveriweke ra maxelo yo biha. Loko bubutsa ri nga si endleka, ku fanele ku va na swilo swinharhu: moya wu fanele ku va na ndzhongho, ku fanele ku va na xiyenge xa misava lexi hisaka swinene lexi rhumelaka moya wo hisa ehenhla hi ku hatlisa kumbe moya-xigwitsi wu fanele wu ri endleleni; moya wo hisa lowu tlhandlukaka wu fanele ku tshama wu ri karhi wu hisa ku hundza moya lowu wu hundzaka loko wu ri karhi wu tlhandluka.

Moya-xigwitsi wu humelela loko moya wo titimela wu hundza ekusuhi na vuandlalo bya misava, ku susumetela moya wo hisa wu ya ehenhla hi ku hatlisa. Leswi swi humelela eku sunguleni ka bubutsa. Mapapa ya vumbeka na timpfula ta matimba ti sungula ku na. Gezi leri nga endzeni ka mapapa ra hambana, ri vanga rihati leri kongomaka misava. Rihati ri na matimba yo tala yo kufumeta moya lowu nga kona ekusuhi na rona. Ku buluka ka ku hisa ku vanga huwa leyi hi yi vitanaka ku dzindza. Mabubutsa ko tala ya tisa timhangu: mikhukhula, mindzilo leyi vangiwaka hi rihati na ku onha ka xihangu.

Moya wo hisa wa tlhandluka

Siku:

A hi tsalení

Mabubutsa ya humelela rini?

Maxelo yo biha lama tolloveriweke swinene hi wahi?

Hi swihi swilo swinharhu leswi lavekaka leswaku bubutsa ri ta kota ku endleka?

Moya-xigwitsi wu endleka rini?

Ku dzindza ka tilo swi vula yini?

Languta dayigiramu leyi kombisaka leswi moya wo hisa wu tlakukisaka xiswona. Tirhisa dayigiramu ku hlamusela leswi mpfula leyikulu yi endlisiwaka xiswona.

A hi tsalení

Lava marito lama nga na tinhlamuselo leti landzelaka.

ku titimela

duma

nkahelo wu hundzuka mati

ku tsakama

xiphemu xa le henhla xa misava

TEACHER: Sign

Date

92

Maxelo na mpfula

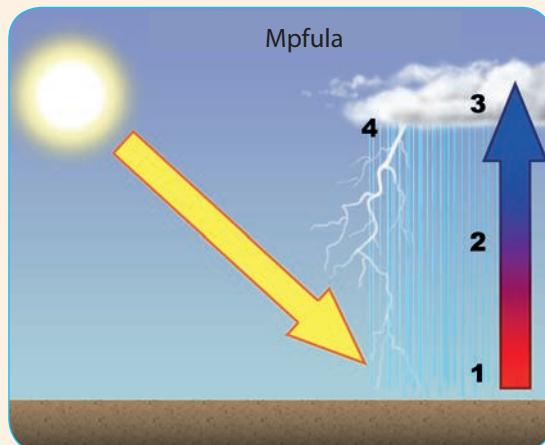
Kotara ya 3 – Mavhiki ya 7–8

A hi tsaleni

Languta xifaniso kutani u veka vuxokoxoko hi ndzandzelelano lowu faneleke.

- Loko ku ri na mabubutsa, tilo ra dzindza ku tlhela ku va na rihati.
- Dyambu ri kufumeta misava kutani moyu wu tlhandlukela ehenhla.
- Gasi yi cinca yi va swihalaki kutani ku vumbeka mapapa lamakulu.
- Loko moyu wu ri karhi wu ya ehenhla, nkahelo wa tiya wu endla mapapa.

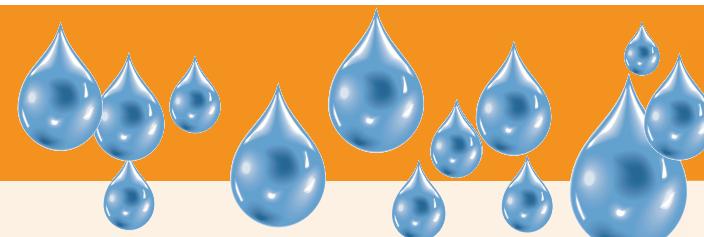
A hi tsaleni

Languta swifaniso swa maxelo kutani u tsala ndzimana yo koma hi xifaniso xin'wana na xin'wana.

Siku:

A hi tsaleni

Tsala swivulwa u tirhisa mafana-peletwa.

Mafana-peletwa i
marito lama tsariwaka
ku fana kambe ma
ri na tinhlamuselo to
hambana. Ya tsariwa ku
fana kambe ya vuriwa hi
ndlela yo hambana.

mavele

mavele

nyala

nyala

kala

kala

A hi tsaleni

Vumba swivulwa hi mafana-peletwa lama landzelaka.

musi (wa ndzilo)

musi (wo kandza)

ririmi (xirho)

ririmi (Xitsonga)

matimba (swakudya)

matimba (ntamu)

khula (ku nwa)

khula (ku basisa)

nsele (tihanyi)

nsele (ncele)

TEACHER: Sign

Date

93

Swin'wana hi maxelo

Kotara ya 3 – Mavhiki ya 9–10

A hi vulavuleni

Xana matiko yo hambana ya na maxelo yo hambana eka minkarhi yo hambana ya lembe?

Xana swifundzankulu eAfrika-Dzonga swi na maxelo lama fanaka hi nkarhi wun'we wa lambe? Hlamusela nhlamulo ya wena. Hi wahi maxelo lama u ma rhandzaka swinene? Seketela nhlamulo ya wena. Hi wahi maxelo lama u nga ma tsakeriki? Seketela nhlamulo ya wena.

A hi hlayeni

MAXELO NA MATI

Ha swi tiva leswaku maxelo ya vumbiwa hi swilo swo hambana. Ya vumbiwa hi tlhelo ra moya, matimba ya moya, mpfula, xihangu, gamboko, masana, ku vonakala na mapapa.

Hi tiva nakambe leswaku ku na swilo swinharhu leswi nga swiphemu swo hambana swa maxelo, ku nga dyambu, moya na mati.

Dyambu ri hi nyika ku hisa na ku vonakala.
Nkarhi wun'wana ri hi vangela ku hisa swinene, nkarhi wun'wana ro hisanyana kasi ri nga tlhela ri pfariwa hi mapapa hi tlhela hi nga ri voni.

Moya wu kumeka hinkwako naswona wu funengete misava tanahi nkumba. Loko wu hunga u kota ku wu twa hi nhlonge ya wena. Loko wu ri na matimba wu tlhela wu hunga swinene, wu nga hi hahisa.

Mati ya kumeka emilambyeni, emativeni, emalwandle na le ka mapapa. Loko mathonsi ya mati ya ri emoyeni lero ya endla hi nga swi koti ku vona kahle, hi vula leswaku ku na nkungwa. Mpfula yi huma eka mati lama halakaka hi mathonsi lamakulu ya huma emapapeni. Loko mati wolawo ya titimela swinene, ku va na xihangu kumbe gamboko.

Maxelo i ya nkoka evuton'wini bya vanhu hinkwavo. Ya khumba mintlangu leyi u yi tlangaka, swiambalo leswi u swi ambalaka, swakudya leswi u swi dyaka, leswi u titwisaka xiswona, leswi vanhu va hanyisaka xiswona vutomi bya vona na swin'wana swo tala. Maxelo ya nga endla leswaku u titwa u ri kahle– kambe maxelo yo biha ma nga ku tikisela vutomi. Moya wa matimba tanahi xidzedze kumbe mabubutsa lama vangaka mikhukhula wu nga onha tiyindlu ta vanhu naswona wu nga tlhela wu teka na vutomi bya vona.

Siku:

A hi tsaleni

Yelanisa marito lama nga dzwihatifa na swivulwa leswi nga eka tlhelo ra xinene.

tlhelo ra moya

ku vona leswaku moya wu na matimba ku fika kwihi

matimba ya moya

ntiko wo basa kumbe wa mpunga lowu nga ehenhla emapapeni lowu nga endliwa hi mathonsi ya mati.

themparecha

leswi hi nga swi vonaka laha hi nga kona.

ku vonakala

ku hisa na ku titimela ka xanchumu.

papa

laha moya wu hungelaka kona na tlhelo leri wu sukaka eka rona.

A hi tsaleni

Hlaya ndzimana nakambe kutani u hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Hi swihi swilo leswi vumbaka maxelo?

Dyambu ri hi nyika yini?

Mati ya kumeka kwihi?

Hikwalaho ka yini mati ya ri ya nkoka?

Hi marito ya wena, tsala ndzimana u hlamusela leswaku hikwalaho ka yini maxelo ya ri ya nkoka evuton'wini bya vanhu.

A hi tsaleni

Nkhwatihata swilandzi eka swivulwa leswi landzelaka.

Ku languta mpfula leyi naka kahle swa horisa emoyeni.

Mathonsi ya mati ya thonela ehansi.

Tiyindlu ti onhiwa hi mabubutsa.

Moya wo hisa wu tlhandlukela ehenhla.

Vanhu va pfunana loko va onhakeriwile hikwalaho ka bubutsa.

Ndlela leyi ya fambeka hambi loko mpfula yi nile.

Swilandzi i swiphemu leswi lungeleriwaka eka maendli.
Xik: Hi tirhisa tibuču na tipenisele loko hi dyondza.

TEACHER: Sign

Date

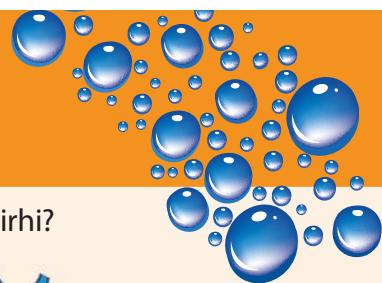
94

Ku tsala hi maxelo

Kotara ya 3 – Mavhiki ya 9–10

Minchumu leyi yi kumeka eka swifaniso swihi swimbirhi?
Swi nambare 1 kumbe 2.

Tsala ndzimana hi xifaniso xin'wana na xin'wana u hlamusela maxelo. U nga tirhisa marito man'wana ya lama landzelaka. Loko u tsarile ndzimana, yi nyike munghana wa wena leswaku a yi hlaya a tlhela a yi lulamisa loko swi fanerile.

mapapa ya ntima yo xungeta, rihati, ku dzindza ko leha, tilo ro hlundzuka, mathonsi lamakulu ya mpfula ya tlhambukela ehansi, bubutsa, ku dzindza ko dlaya tindleve, mpfula ya ximbhembhe, moyo lowukulu.

tiko ri tele hi ritshuri no va buraweni, a ka ha ri na byanyi, nambu wu omile, risema ra ritshuri, xivavula xa dyambu, ku tlunya ka ku basa ka tilo, byanyi byo oma, dyambu i bolo yo hisa yo tshwuka ya ndzilo, nkolo wo oma.

Siku:

A hi tsaleni

Nkhwantihata masivi eka ndzimana ya maxelo leyi landzelaka.

"Ndzi mubvumbi wa ta maxelo. Ndzi fanela ku vona mapapa na mabubutsa ku suka le henhla swinene. Ndzi nga tsakela khamera exibakabakeni ku ndzi pfuna ku bvumba maxelo."

"Swi lulamile. Ndzi na muanakanyo wo endla sweswo!"

"Hakunene? U nga yi yisisa ku yini khamera exibakabakeni naswona u nga swi vuyisisa ku yini swifaniso emisaveni?"

"Hi swona, xosungula a hi vulavule hi leswaku u yisisa ku yini nchumu exibakabakeni u tlhela u wu tshika kwale kambe wu nga tlheli wu wela emisaveni. A hi anakanyeni hi bolo ya golufu. Kutani ke, tatana wa mina i xitlangi lexikulu xa golufu. Loko a ba bolo yi famba mpfhuka wo leha swinene. Kambe loko a yi ba a ri ehenhla ka xintshabyana yi famba mpfhuka wo tlula wolowo. Naswona loko tatana a ri na matimba tanihi Superman, a ta yi ba hi matimba swinene a yi endla leswaku yi famba hi rivilo yi rhendzeleka hi misava!"

A hi tsaleni

Tsala swivulwa swa wena u tirhisa masivi lama landzelaka.

yena	wena	hina	vona	mina
------	------	------	------	------

A hi tsaleni

Tsala swivulwa u tirhisa marito lama yo encenyeta mimpfumawulo.

ngelengelengele	gu	phyandlaphyandla	ntsentsentsentsentse	ncwincwincwi
-----------------	----	------------------	----------------------	--------------

Onomatopiya i rito leri yimelaka mfpfumawulo, leri encenyetaka mfpfumawulo. Xikombiso: Mbyana yi ri huuahu!

TEACHER: Sign

Date

95 Xiviko xa ta maxelo

Kotara ya 3 – Mavhiki ya 9–10

A hi vulavuleni

Byela ntlawa wa wena leswaku namuntlha maxelo ya njhani. Xana ka hisa, ka titimela kumbe ku na mpfula? Xana maxelo ya fana hi xixika tanihi leswi ya nga xiswona hi ximumu?

Ya hambanisa ku yini? Loko ku hisa swinene, hi yihi micingiriko leyi u yi endlaka loko xikolo xi humile? Loko ku titimela swinene, hi yihi micingiriko leyi u yi endlaka loko xikolo xi humile? Yingisela mbvumbo wa ta maxelo eka rhadiyo kumbe thelevhixini kutani u nyika xiviko xa maxelo etilasini.

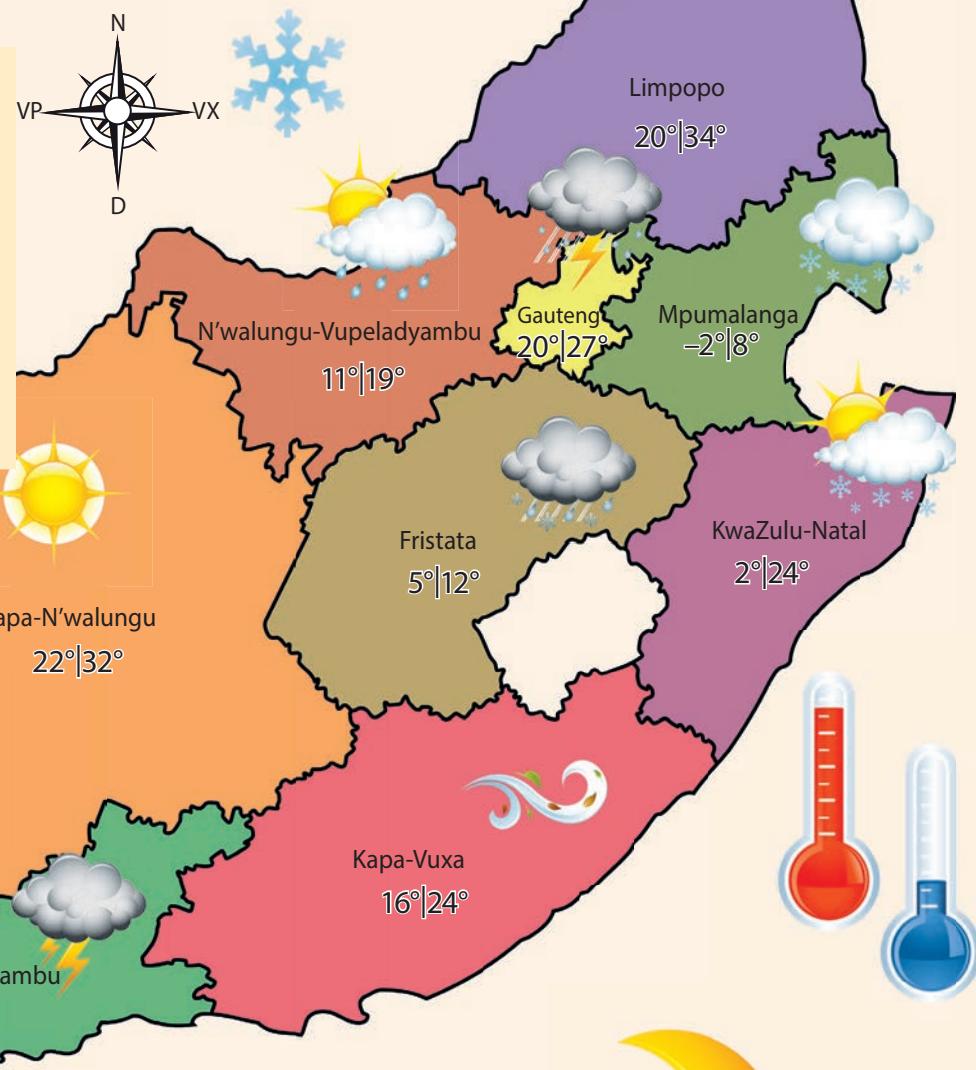
A hi hlayeni

Namuntlha u ta hlaya mepe wa maxelo.

Xiletelo

- ☀ ka hisa
- ☀ mapapa laha na lahaya na mpfula
- ☀ mapapa laha na lahaya
- ☁ mapapa na mpfula
- ☁ mapapa laha na lahaya na gamboko
- ☁ gamboko
- ☁ ku dzindza ka tilo
- ☁ ku dzindza tilo ku tlhela ku na mpfula
- ☁ ku na moyo

MEPE WA MAXELO

Siku:

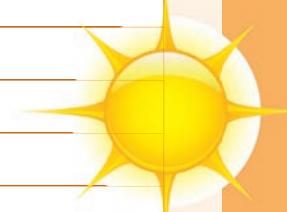
A hi tsalen!

Languta mepe wa maxelo kutani u hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Xana maxelo hakunene ya tano exifundzeninkulu xa n'wina?

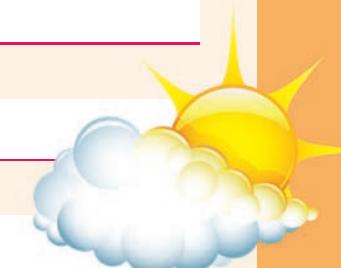
Xana ya njhani maxelo eswifundzeninkulu swin'wana? Xin'we xa swifundzankulu xi ta va xi ri hava nchumu tanihileswi xi nga ta va xi ri xifundzankulu xa wena.

Gauteng
Limpopo
Mpumalanga
KwaZulu-Natal
Fristata
Kapa-Vuxa
Kapa-Vupeladyambu
Kapa-N'walungu
N'walungu-Vupeladyambu

Xana vanhu va xifundzankulu xa Kapa-Vuxa va ta ambala swiambalo swa muxaka muni eka maxelo yo tani?

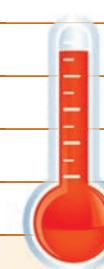
Hi le kwihi laha maxelo ya nga kahle swinene? Hikokwalaho ka yini u vula tano?

Hi le kwihi laha maxelo ya biheke swinene? Hikokwalaho ka yini u vula tano?

Hi tifi tithemparecha ta minimamu na ta maksimamu eka xifundzankulu xin'wana na xin'wana?

Xifundzankulu	Themparecha ya minimamu	Themparecha ya maksimamu
Gauteng		
Limpopo		
Mpumalanga		
KwaZulu-Natal		
Fristata		
Kapa-Vuxa		
Kapa-Vupeladyambu		
Kapa-N'walungu		
N'walungu-Vupeladyambu		

TEACHER: Sign

Date

96

Ku languta maxelo ro hetelela

Kotara ya 3 – Mavhliki ya 9–10

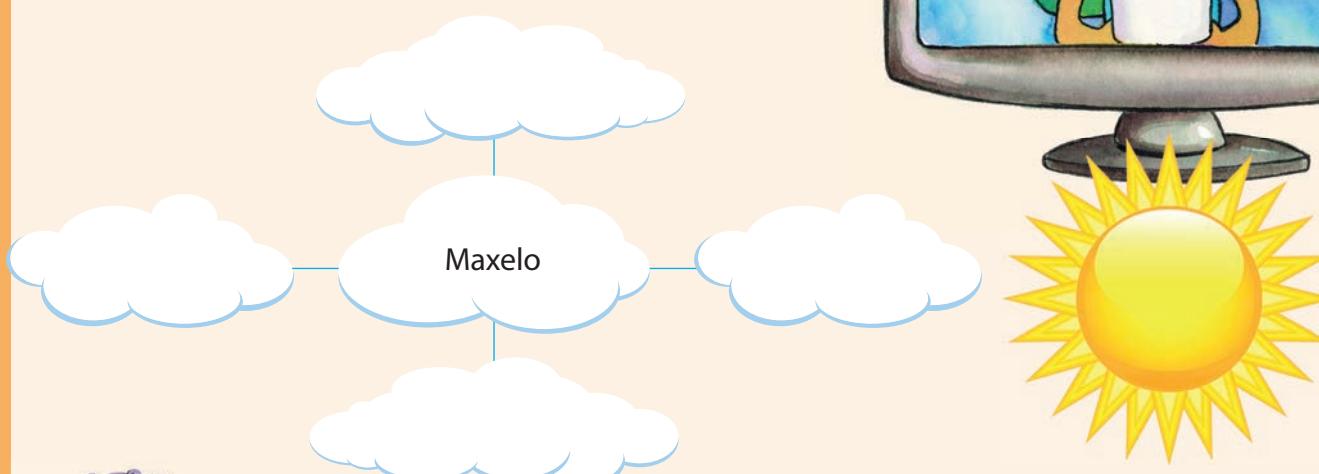

Tianakanye onge u ya vika mbvumbo wa ta maxelo eka TV
hi ku tirhisa mepe lowu nga eka pheji ra 64.

Tsala leswi u nga ta swi vula hi xifundzankulu xin'wana na
xin'wana. Hlawula leswaku u ta sungula kwihi emepeni –
ehenhla kumbe ehansi? Xana loko u tsala u ta longoloxisa
ku yini mavito ya swifundzankulu? Xana loko u tsala u ta
longoloxisa ku yini vuxokoxoko bya maxelo? Xosungula,
endla mepe wa miehleketo wa leswi u nga ta swi vula.

Mubvumbi wa maxelo u vika ta maxelo.

Kutani tsala mbvumbo wa wena wa ta maxelo. Byela munghana wa wena
ku wu hlaya no wu lulamisa loko swi fanerile.

Siku:

A hi tsaleni

Bana xirhendzevutana eka riendl u tlhela u nkhwatihata riengeteri eka xivulwa xin'wana na xin'wana. Kutani vula loko riengeteri ri hlamusela leswaku xiendleko xi endleka njhani, xi endleka kwihi kumbe xi endleka rini.

Hasani u hatlise a suka tanihileswi a swi tikomba onge mpfula yi ta na.

Bubutsa ri sungule nivusiku.

Ku dzindza ni rihat i swi vandlamule ku lava ku ringana khume ra timinete.

Yi ne siku hinkwaro tolo.

A hi tsaleni

Tsala swivulwa u tirhisa mavita-swianakanyiwa.

rirhandzu	rivengo	vurhena	vutlhari	vulolo

A hi tsaleni

Tsala swivulwa swimbirhi hi rito rin'wana na rin'wana.

tala (laha ku cukumeteriwaka thyaka)

tala (swilo swo tlula xin'we)

rintiho (xirho xa miri)

rintiho (ku yiva)

nhloko (xirho xa miri)

nhloko (murhangeri)

Loko rito rin'we ri ri na tinhlamuselo to tala, hi swi vula **pholisemi**.

Hi lexi xikombiso:

Ximakwa a xi na **ncila**.

Magezi u khoma **ncila** nkarhi hinkwawo.

TEACHER: Sign

Date

Nxaxameto wo kambisisa

NDZI KOTA KU

vulavula hi ntsheketo no tlhela ndzi wu encenyeta	
sikima no hlaya ntsheketo	
hlamula swivutiso swo huma eka ntsheketo	
boxa leswi ntsheketo wu vulavulaka hi swona hi ku languta nhlokomhaka	
boxa mbuyelelo wa marito na ku tirhisa vamafana-peletwa	
hlamusela leswi swifaniso swi pfunisaka xiswona leswaku ku va na ku twisia	
boxa mipfumawulo leyi endliwaka hi swiharhi	
nyika mavonele	
kombisa nkoka wo tirhisa swirhatana	
hlanganisa tinhlamuselo ta swivulwa-hava na marito	
tirhisa chati ku kunguhata ndzimana ya nhlamuselo	
tsala nakambe swivulwa hi marito yo rungula	
vumba swivutiso swo huma eka tinhlamuselo	
byela ntlawa wa mina xitori	
ku boxa nkongomelo, ximunhuhatwa-nkulu, ndhawu ya laha xitori xi humelelaka kona na dyondzo ya xitori	
yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona	
tsala ndzimana ya nhlamuselo	
yelanisa swivulavulelo na tinhlamuselo ta swona	
tsala xitlhokovetselo hi xiharhi ndzi tirhisa swihlambanyiso	
kanelia xitori lexi nga hi xivumbeko xa tikhathuni	
katsakanya xitori	
tirhisa mepe wa miehleketo ku kunguhata no tsala ntsheketo	
hlanganisa swivulwa ndzi tirhisa mahanganisi	
siva maviti hi masivi	
boxa maviti na maviti-riendl	
yelanisa swivulwa-hava na tyinhlamuselo ta swona ku vumba swigego	
Nkhwatihata mafana-peletwa	
vula loko swivulwa swi ri swihlamalo kumbe swileriso	
ku tsala nakambe ndzimana ndzi tirhisa swihikahati leswi faneleke	
tsala tindzimana timbirhi ndzi tirhisa marito yo hlanganisa	
vulavula hi maxelo na tlayimet	
hlaya xitshuriwa xa maxelo	
hlamula swivutiso swo huma eka xitshuriwa	

nyika ndzimana nhlokomhaka	
yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona	
endla mepe wa miehleketo hi maxelo	
tirhisa mepe wa miehleketo ku tsala tindzimana hi maxelo	
boxa maendli na marito-fularha eka swivulwan'we	
hundzula swivulwa swi ya eka nkarhi lowu taka	
hlanganisa swivulwa ndzi tirhisa mahanganisi	
hlamusela xifaniso xa maxelo	
tirhisa tidayigiramu ku kombisa xivangelo na mbuyelo	
tirhisa xifaniso ku longoloxa vuxokoxoko	
tsala tindzimana to huma eka swifaniso	
tsala swivulwa ndzi tirhisa mafana-peletwa	
nyika mavonele	
tsala ndzimana ndzi nyika mavonele	
boxa no tirhisa mavita-swianakanyiwa	
yelanisa swifaniso na minchumu	
boxa no tsala swivulwa ndzi tirhisa masivi	
tsala swivulwa ku tirhisiwa marito ya onomatopiya	
yingisela xiviko xa maxelo no nyika xiviko xa mina	
hlaya mepe wa maxelo	
hlamula swivutiso swo huma eka mepe wa maxelo	
bvumba hi maxelo	
hlela xitshuriwa	
boxa maendli na maengeteri eka xivulwa	
tsala swivulwa ndzi tirhisa mavita-swianakanyiwa	
tsala swivulwa ndzi tirhisa marito lama tsariwaka ku fana kambe ya ri na tinhlamuselo to hambana	

Nkongomelo 7: Tinxaka to hambana ta switori

Switori Kotara ya 4: Mavhiki ya 1 - 2

97 Xinghana xo kala xi nga fambangi kahle 70
 Ku vulavula hi ku hlayisa dayari.
 Ku hlaya xitoro xo huma eka dayari.
 Ku hlamula swivutiso swo hlawuleka swo huma exitorini.
 Ku kumisisa leswaku i tsalwa ra njhani.
 Ku bvumba mahungu.
 Ku kuma vuxaka exikarhi ka mahungu na xiyimo lexi a nga eka xona.

98 Dayari ya mina 72
 Ku pananisa swivulavulelo na tinhlamuselo ta swona.
 Ku vumba mepe wa miehleketo ku kunguhata dayari.
 Ku tsala dayari.
 Ku boxa maviti, mabumabumeri na maengeteri eswivulweni.

99 Ku tluta eka magandlati yo chavisa 74
 Ku vulavula na ntlawa hi mintlangu yo tlangeriwa endzeni ka muako na ya le handle ka muako.
 Ku hlaya papila mayelana no tluta ku suka eKapa ku ya eRio.
 Ku hlamula swivutiso swo huma eka ndzimana.
 Ku bvumba mahungu.
 Ku seketela tinhlamulo.
 Ku boxa ku hambana exikarhi ka papila ra xinghana na ra ximfumo.
 Ku pananisa marito na tinhlamuselo ta wona.

100 Ku burisana na Carven 76
 Ku kunguhata papila ku tirhisiwa mepe wa miehleketo.
 Ku tsala papila.
 Ku siva maviti hi masivi.

101 Xirungulwana 78
 Ku vulavula na ntlawa hi vuyimbeleri.
 Ku endla ntlangu hi xitoro.
 Ku hlaya xitoro.
 Ku pananisa marito na tinhlamuselo ta wona.
 Ku hlamula swivutiso swo hlawuleka swo huma exitorini.
 Ku hlamula swivutiso mayelana na swimunhuhatwa, nkongomelo na kungu.
 Ku nyika vonelo.
 Ku nyika nhlokohaka ya xitoro.

102 Ku tsala swa tsakisa 80
 Ku tsala papila.
 Ku hlela papila.
 Ku tirhisa maengeteri eswivulweni.

Ku tlhela ku tsariwa ndzimana ku tirhisiwa maletere lamakulu lama faneleke.
 Ku avanyisa marito hi mapeletwana ya wona.

103 Kotara leyintshwa ya xikolo 82
 Ku bula na ntlawa hi ku tlhelela exikolweni.
 Ku hlaya xitoro mayelana no tlhelela exikolweni.
 Ku hlamula swivutiso swo hlawuleka swo huma exitorini.
 Ku tsala nkatsakanyo wo koma wa xitoro.
 Ku nyika vonelo.
 Ku bvumba.

104 Ku tsala nkambisiso 84
 Ku tsala nkambisiso wa xitoro ku tirhisiwa fureme.
 Ku boxa nhlokohaka na xiendliwa eswivulweni.
 Ku tsala swivulwa ku tirhisiwa masivi emahlweni ka maviti.
 Ku tsala swivulwa ku tirhisiwa hlayelo ra fumiwo.
 Ku tsavula xivulwahava.
 Ku veketela marito hi nonganoko wa maletere.

Switshuriwa swa mahungu Kotara ya 4: Mavhiki ya 3 - 4

105 Tiyingwe 86
 Ku vulavula hi ntanga wa swiharhi kumbe zoo.
 Ku hlaya xitshuriwa na timhaka ta ntiyiso leti lavisisiweke no tsariwa mayelana na tiyingwe.
 Ku hlamula swivutiso swo hlawuleka swo huma eka xitshuriwa.
 Ku sikima mahungu.
 Ku seketela tinhlamulo ta swivutiso.
 Ku boxa xikongomelo-nkulu xa atikili.
 Ku boxa mhaka ya ntiyiso na mavonelo.
 Ku hlamula swivutiso swo koma.
 Ku nyika nhlamuselo ya xivulavulelo.

106 Swo tala hi xitshuriwa xa ntiyiso 88
 Ku boxa ku hambana exikarhi ka mhaka ya ntiyiso na vonelo.
 Ku boxa mhaka ya ntiyiso na mavonelo ku suka eka nxaxamelo wa leswi nga endzeni.
 Ku tsala hi mayelana na xiharhi xa nhova ku tirhisiwa fureme.
 Ku tirhisa ririmbi ra xiviri.
 Ku cinca marito-fularha ya va vamavizweni.

107 Xiviko xa mahungu 90
 Ku katsakanya no hlaya atikili ya phephahungu.
 Ku hetisa khadi ra mikutlunyo.
 Ku hlaya atikili ya phephahungu.
 Ku hlamula swivutiso leswi humaka eka atikili.
 Ku bula hi nhlokohaka ya atikili.
 Ku sikima atikili ku lava ku kuma mahungu ya ntiyiso.
 Ku kumisisa leswaku hi yihhi ndzimana leyi katsakanya atikili.
 Ku kumisisa ku yelana exikarhi ka atikili na xifaniso.
 Ku boxa mhakankulu ya atikili.
 Ku pananisa swivulwahava.

108 Ku titoloveta ku tsala xiviko xa phephahungu 92
 Ku tsala xiviko xa phephahungu ku tirhisiwa fureme.
 Ku hlanganisa swivulwa ku vumba swivulwa-nkatsano ku tirhisiwa mahlanganisi.

109 Ku gonya Table Mountain 94
 Ku vulavula hi Table Mountain.
 Ku hlaya burochara mayelana na Table Mountain.
 Ku pananisa marito na tinhlamuselo ta wona.
 Ku hlaya ndzimana no hlamula swivutiso.
 Ku nyika vonelo.

110 Swiñwana hi ntshava 96
 Ku kunguhata xiviko hi Table Mountain ku tirhisiwa fureme.
 Ku dirowa mepe.
 Ku boxa riviti, swivulwahava swa rihamuseri na swa riengeteri.
 Ku tlhela ku tsariwa ndzimana ku nghanisiwa maletere lamakulu.
 Ku avanyisa marito hi mapeletwana.

111 Ku ya entangeni wa swiharhi 98
 Ku bula hi Kruger National Park.
 Ku hlaya atikili ya magazini mayelana na rendzo-dyondzo ro ya eKruger National Park.
 Ku hlamula swivutiso mayelana na atikili.
 Ku boxa mhaka ya ntiyiso na vonelo.
 Ku hlamula swivutiso swo huma emepeni.
 Ku boxa nhlamuselo ya xivulavulelo.

112 Mayelana na nkoka 100
 Ku tsala xiviko ku tirhisiwa fureme.
 Ku boxa mapfuna-riendlji.
 Ku tirhisa pholisemi.
 Ku boxa mahlayelo eswivulweni.
 Ku tsala swivulwa ku tirhisiwa mafana-peletwa.

Xinghana xo kala xi nga fambangi kahle

A hi vulavuleni

A hi hlayeni

Ku bula entlaweni wa n'wina.

Xana u na dayari? Loko u ri na yona, byela ntlawa wa wena leswaku hikokwalaho ka yini u ri na yona. Loko u nga ri na yona, byela ntlawa wa wena leswaku hikokwalaho ka yini u nga ri na yona.

Hlaya xitori lexi xo huma eka Dayari ya N'wana wa vutoya – *Khombo ra mina*, hi Jabu Khoza.

Ravumune

Swi lava ku endla mavhiki mambirhi na hafu hi mpfhuka mina na khale ka munghana wa mina lonene, Gezani Mabaso, hi vile na nyimpi leyikulu yo sungula. Ku ku byela ntlyiso, a ndzi ehlekete leswaku u ta va se **a kasile hi matsolo a vuyile** sweswi, kambe a ndzi tivi leswaku swi tsandze kwihi.

Kahlekahe ndzi sungula ku vilela hikuva xikolo xa pfula endzhaku ka masikunyana ma nga ri mangani, naswona loko hi lava leswaku xinghana lexi **xi tlhelela eforweni**, swin'wana swi fanele ku humeleta hi xihatla. Loko mina na Gezani swo va swi herile, swi ta ndzi **heta matimba**, hikuva hi vumbirhi bya hina a hi ri bandi na buruku.

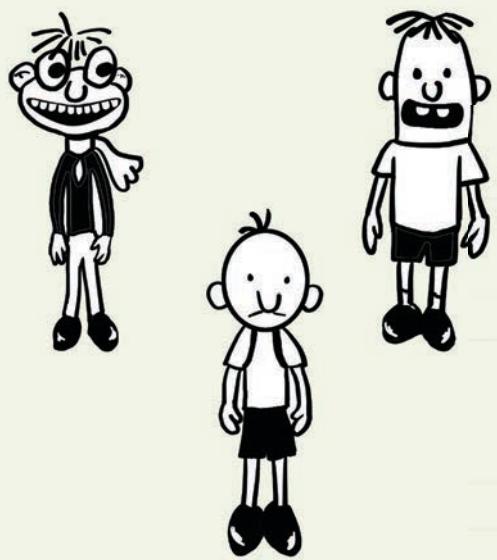
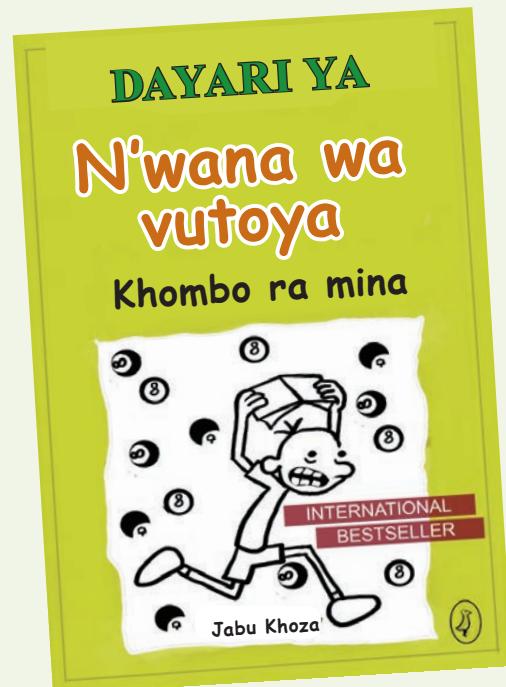
Leswi se xinghana xa hina **ku ngo va matimu**, ndzi le ku hloteni ka munghana lonene lontshwa. Xirhalanganyi hi lexi, a ndzi tinyiketele ngopfu eka Gezani, kutani ku hava un'wana loyi ndzi vonaka onge a nga teka ndhawu ya yena.

Lava ndzi ehleketa vona sweswi i Mahlori Rikhotoso na Solani Rhangani. Kambe un'wana na un'wana wa majaha lama u na swisolo swa yena. Ndzi vile na Mahlori eka mavhiki yo hetelela ya ximumu, ntsena hikwalaho ko va a ri na nkokela. Kambe Mahlori i munghana wa kahle wa nkarhi wa ximumu wo wisa ku tlula munghana wa minkarhi yo ya exikolweni. Solani u kahle swinene naswona hi tsakela mintlangu yo fana ya vhidiyo, kambe a hi hlangani eka swo tala lero a ndzi tivi loko ndzi nga swi kota ku va na yena minkarhi hinkwayo.

N'wana un'wana loyi a nga pananisekiki na un'wana i Vukosi, kambe yena a ndzi si tshama ndzi n'wi languta hi tihlo ra leswaku a nga va munghana wa mina lonene ku sukela khale.

Hambiswritano, ndzi ta **tshika nyangwa wu pfulekile** leswaku loko Gezani o tshuka a lava ku vuya, a ta kota ku nghena. Kambe loko a lava ku ponisa xinghana lexi, u fanele ku endla swo karhi hi xihatla.

Hikuva loko xiymo lexi xo kala xi nga cinci **a nge vi na vito ra kahle** eka ntitsalwawutomi ra mina.

Siku:

A hi tsaleni

Xiphemu lexi xa tsalwa xi huma eka dayari. Tsala swilo swimbirhi leswi kombetaka leswaku tsalwa leri ri huma eka dayari.

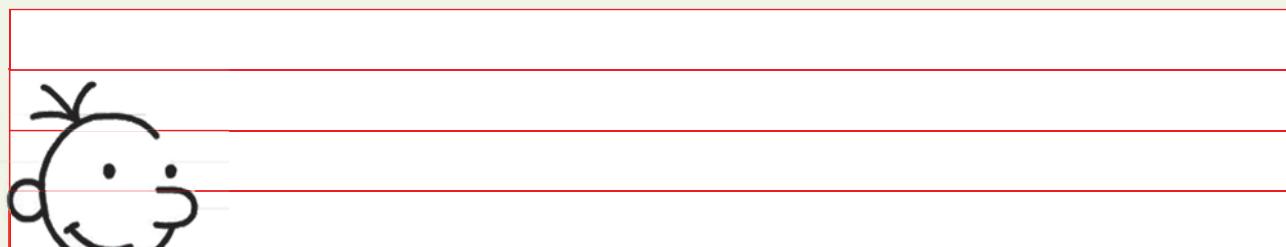
Hi xihi xivilelo lexikulu lexi mutsari a vulavulaka hi xona eka dayari ya yena?

Jabu, mutsari wa dayari, a ehleketa leswaku Gezani u ta ta a ta kombela ku rivaleriwa, kambe a nga tangi. Xana u ehleketa leswaku hikwalaho ka yini a nga si kombela ku rivaleriwa eka Jabu?

Jabu u boxa mavito ya vanhu van'wana lava a va ta va vanghana va yena kambe u ehleketa leswaku a va ringanelangi. Hikokwalaho ka yini a titwa onge a nga fanelangi ku va munghana wa vona hinkwavo?

Xana lexi i xiphemu xa tsalwa ra ximfumo kumbe ra xinghana? Seketela nhlamulo ya wena.

Xana u ehleketa leswaku ku ta humelela yini hi Jabu? Tsala ndzimana leyi nga vaka xiphemu xa dayari leyi tsariweke hi Jabu.

Xana u tshama u va na xirhalanganya xo lwa na munghana wa wena?
Tsala ndzimana u hlamusela leswaku a ku humelele yini.

Dayari ya mina

A hi tsaleni

Dirowa layini ku pananisa swivulwahava na tinhlamuselo ta swona

a kasile hi matsolo a vuya
xi tlhelela eforweni
swi ta ndzi heta matimba
ku ngo va matimu
tshika nyangwa wu pfulekile
a nge vi na vito ra kahle

swi tlhelela evutshan'wini
swi nge ndzi tsakisi
swi herile
ku n'wi pfumelela nakambe leswaku hi ta vulavula
a nge tekiwi a ri munhunene
ku kombela ku rivaleriwa

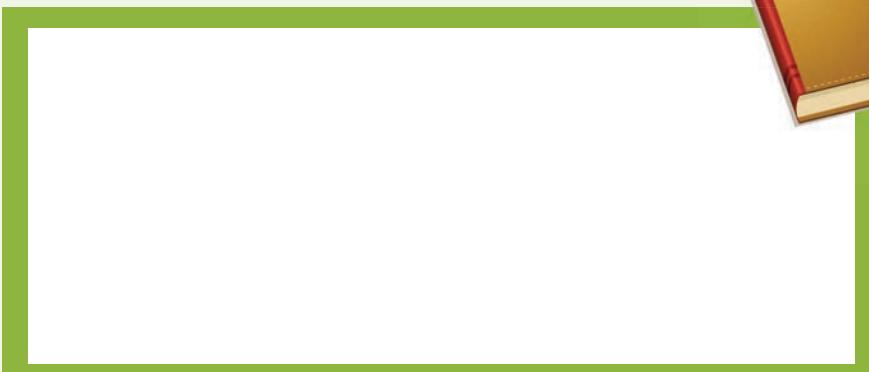
U ta tsala dayari ya masikunya kambe u fanele ku sungula hi ku kunguhata.

A hi tsaleni

U ta tsala hi masiku manharhu. Eka siku ra wena ro sungula u ta tsala hi xinghana xo kala xi nga fambangi kahle; eka siku ra vumbirhi u ta tsala hi leswi u nga titwisa xiswona; kutani eka siku ra vunharhu u ta vula leswaku u ta endla yini hi swona. U nga rivali ku nyika siku ra n'hweti eka ku tsala ka siku rin'wana na rin'wana.

Endla mepe wa miehleketo ku kunguhata dayari ya wena.

Ku tsala eka dayari

Siku:

A hi tsaleni

Tirhisa mepe wa wena wa miehleketo ku tsala eka dayari ya wena. Loko u hetile ku tsala, kombela munghana ku kambela no lulamisa laha swi faneleke. Kutani tlhela u swi tsala eka pheji leri.

A hi tsaleni

Hlaya swivulwa leswi. Eka xivulwa xin'wana na xin'wana, bana xirhendzevutana eka riviti, khwantihata ribumabumeri kutani riengeteri ri va ra xitshopana.

Kotara leyintshwa ya sungula ku nga ri khale.

Munghana wa mina lonene u tshamile ekaya.

Vukosi lowo hlekisa u famba hi ku nonoka.

Gezani swa antswa a endla swin'wana hi xihatla.

Nyimpi ya Tshikani yo sungula leyikulu yi
koke nkarhi wo leha.

TEACHER: Sign

Date

Ku tluta eka magandlati yo chavisa

A hi vulavuleni

Vulavula na munghana wa wena mayelana na mintlangu ya le ndzeni ka muako na mintlangu ya le handle ka muako. Vulavulani hi mintlangu yin'wana leyi hi yi tlangaka ehandle ka mati na leyi nga ya le matini. Xana u nga tsakela ku tluta hi byatso? Vula leswaku hikwalaho ka yini. Xana i swihlawulekisi swihi leswi u ehleketa ka leswaku swa laveka loko u lava ku tluta byatso?

Eka Alba

Kan'we endzhaku ka malembe manharhu, ku na mphikizano wo tluta ku suka eKapa ku ya eRio. Lembe leri ndzi fambile hi byatso byin'wana! A ndzi tivi loko ndzi ku byerile, kambe kokwana wa mina a ri muphasi wa tinhlampfi naswona tatana a a ri muendli wa swikwekwetsu vutomi bya mina hinkwabyo. Loko ndza ha ri ntsongo swinene a hi ri na xikwekwetsunyana xo titsakisa hi xona, kutani tatana a tshamela ku hi humesa hi Zeekoevlei. Siku rin'wana, ndzi vonile vana van'wana va tluta va ri voxe kutani ndzi namba ndzi swi tiva leswaku siku rin'wana na mina ndzi ta va ndzi tluta ndzi ri ndzexe.

Sweswi ndzi nga kula no tiyela, ndzi nghenerile mimphikizano no wina vunyingi bya yona. Hambiswiritano, loko kapiteni wa byatso byo suka eKapa ku ya eRio a ndzi fonela a ndzi vutisa loko ndzi lava ku famba na yena, a ndzi nga kholwi nkateko wa mina! Rendzo leri a ri ri ra nkoka evuton'wini bya mina!

A wu ri mphikizano wa kahle swinene! Siku rin'wana na rin'wana, a ku humelela swo tsakisa. Hi vonile vana va tidolofini na tinhlampfi to tala leti hahaka. Siku rin'wana nivusiku a ti tele swinene lero hi kale hi biwa hi tonaduxx!

I kan'we ntsena laha ndzi titweke ndzi vabyisiwa hi lwandle - eka siku ro sungula - naswona ndzi chavile kan'we erendzweni loko ku ri na xidzedze xa matimba swinene laha magandlati a ya pfimbile swinene- ya lehile ku fana na miako ya swithezi swimbirhi.

A hi ri xikwekwetsu xa vumbirhi ku fika eRio de Janeiro naswona hi tsemakanyile lwandle hi khumentlhanu wa masiku.

Ndzi titwe ndzi nga tsakangi loko hi fika ekaya hikuva a ku ri makumu ya nkarhi lowunene wo tiphina. Kambe a ndzi tsakile ku tlhela ndzi vona misava nakambe.

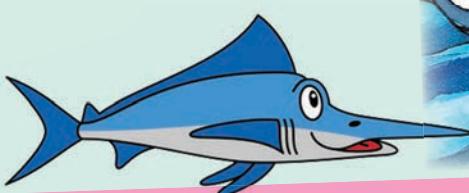
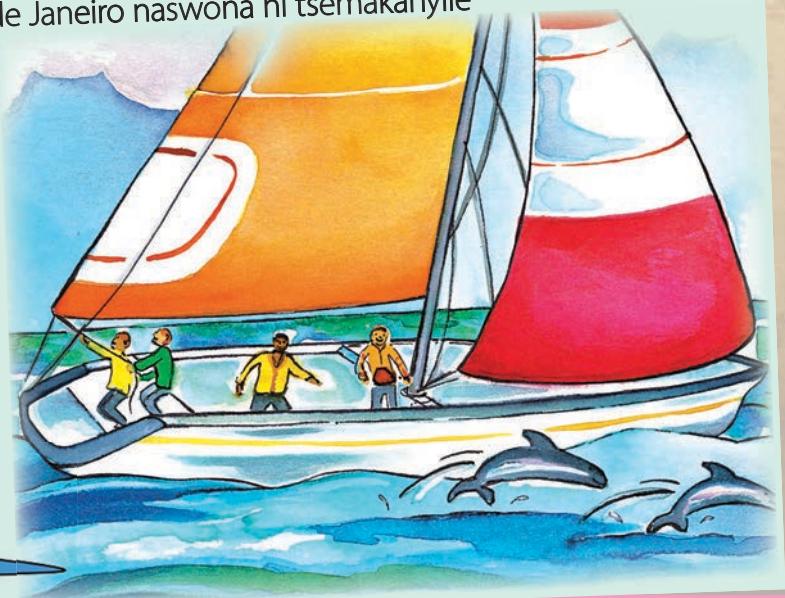
Hambileswi sweswi ndzi tilulamiselaka Mimphikizano ya Misava, ndza tshemba leswaku hi ta tlhela hi vonana nakambe ku nga ri khale.

Hi rirhandzu

Carven

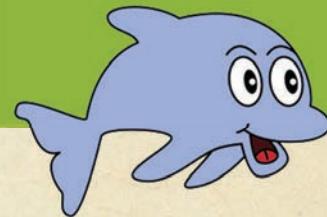
A hi hlayeni

Siku:

A hi tsalen'i

Xana mphikizano wa ku suka eKapa ku ya eRio wu khomiwa kangani?

Xana i mphikizano lowu rhandziwaka? Seketela nhlamulo ya wena.

Xana hikwalaho ka yini Carven a lavile ku va mutluti?

Carven a nga vuli leswaku a ri na malembe mangani loko a nghenela mphikizano.
Xana u ehleketa leswaku a ri na malembe mangani?

Xana Carven i mutluti wa kahle? Seketela nhlamulo ya wena.

Hi wihi mphikizano lowu veke wa nkoka evuton'wini bya yena?

Hi swihi swilo swimbirhi swo tsakisa leswi humeleleke ebyatsweni?

Xana papila leri i ra mafundza kumbe i ra xinghana? Seketela nhlamulo ya wena hi swilo swinharhu.

A hi tsalen'i

Pananisa marito lama tikisiweke na
tinhlamuselo ta wona tanahi laha ya tirhisiweke
hakona epapileni ra Carven. Tsala marito lama
dzwihatiweke eka dikixinari ya wena.

nkoka	kokakoka	khwatihata	ntikelو	ku hlawuleka
pfimbile	fufutela	ku tlakukela ehenhla	kukumuka	magandlati
xidzedze	movha	ku hlanta	bubutsa	xikepe
matimba	ku hambana	ntamu	ku hlula	ku phikizana

TEACHER: Sign

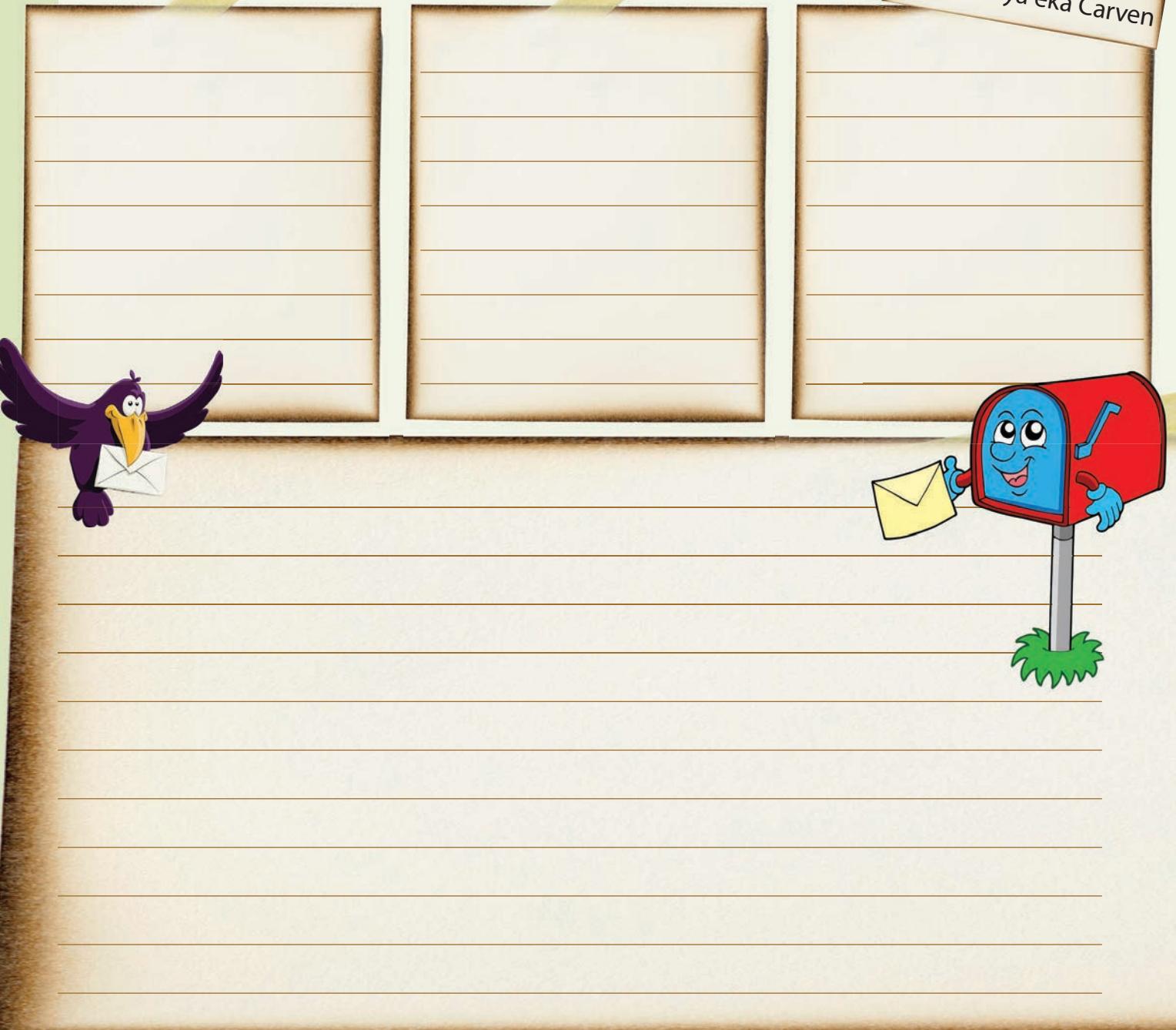
Date

A hi tsaleni

Titeke u ri Alba. Tsala papila u hlamula Carven. Epapileni ra wena byela Carven leswaku u navele njhani ku n'wi vona nakambe no twa to tala hi rendzo ra yena. N'wi byelete leswaku a wu endla yini loko a nga ri kona, xo hetelela, n'wi byelete mayelana na tiinthavhiyu leti u n'wi lulamiseleke tona ta rhadiyo na TV loko a vuya ekaya na leswi a faneleke ku swi ehleketa ku lulamisela tiinthavhiyu. U nga rivali leswaku leri i papila ra xinghana kutani thoni ya wena yi fanele ku va ya xinghana. Xosungula kunguhata papila ra wena. Endzhaku ko kunguhata papila ra wena, kombela munghana wa wena ku ku kambelela rona no ku pfuna ku ri lulamisa loko swi fanerile. Kutani ri tsale ri basa ebukwini leyi yo tirhela.

Papila ro ya eka Carven

Siku:

A hi tsaleni

Tsala nakambe swivulwa leswi landzelaka. Siva marito lama nga nkwaitihatiwa hi masivi lama faneleke. Tirhisa masivi lama nga laha hansi.

yena

yena

hina

vona

wona

Mukapiteni Petersen a a ehleketa leswaku Mukapiteni Petersen a nga hlula eka mphikizano wo suka eKapa ku ya eRio.

Ndzi pholichile mavanti ya byatso leswaku mavanti ya byatso ya hatima.

Ndzi hlanganile na Samson ebyatsweni kutani ndzi tsakela Samson swinene.

Samson na mina hi hlantwile swibye tanihileswi Samson na mina a hi ri ekhixini.

Ndzi tihlanganisile na tatana na manana leswaku tatana na manana va nga vileli hi mina.

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni

Xana Bo-Kaap yi le kwihi? Loko u nga yi tivi vutisa mudyondzisi wa wena kumbe u ya elayiburari ku ya kuma leswaku yi le kwihi.

Xana u tsakela vuyimbeleri? Xana u tsakela ku yingisela vuyimbeleri bya njhani?

Xana u ehleketa leswaku i swa nkoka ku yisa tidyondzo ta wena emahlweni loko u hete xikolo? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Xana u lava ku dyondzela yini loko u hete xikolo? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Loko u hlayile xitori lexì nga laha hansi, xi encenyete na ntlawa wa wena. Twananani hi swiphemu swa xitori leswi mi lavaka ku swi tirhisa. Loko mi xi encenyeta, tsundzukani ku langutana na vahlaleri no tihlamusela hi mahlo ya miehleketo. Mi nga rivali ku encenyeta swiendaleko swa le xitorini hi ndzandzelelano lowu faneleke.

Nkulukumba Banjo a ri wanuna wo leha, wo lala na nghohe ya ntima kasi misisi ya yena a yi basile tanihi gamboko. Vito ra yena ra ntiyiso a ri James John McCloyd. Tata wa yena na kokwa wa yena a va ri vatluti kasi mana wa yena a ri wa rixaka ra Malay.

Va ka McCloyd a va tshama eka yindlu ya tikamara tinharhu exitarateni xa Chiapinn eBo-Kaap. Loko tata wa James a ri elwandle, mana wa yena a hlayisa muti, a vona leswaku wu tshama wu basile, wu hanye kahle, wu tsakile no ya exikolweni hi mfanelo.

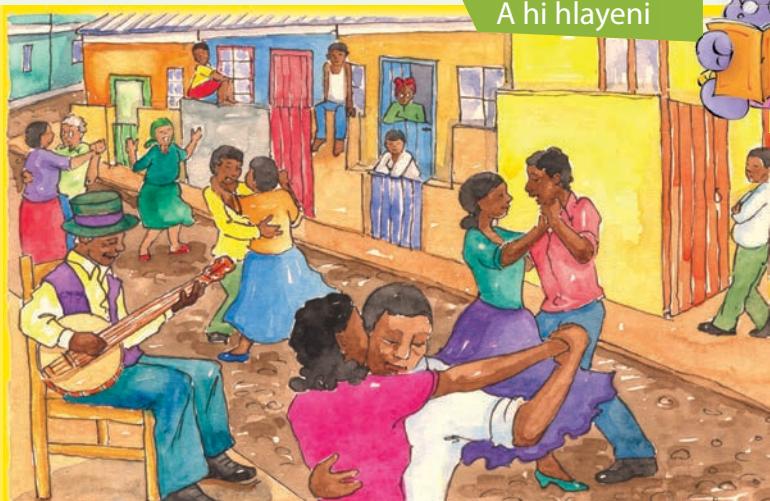
Loko a ha ri lontsongo, tata wa yena u n'wi xaverile banjo. A yi ri na nhloko ya xirhendzevutana, nhamu yo leha na tingoti ta mune. Loko tata wa yena a vuya ekaya ku suka elwandle, a dyondzisa n'wana wa yena matlangiselo ya yona.

Hi mahelavhiki, vanhu va le Malay a va hlengeletana. A va cina no yimbelela kasi James yena a chaya banjo ya yena. U vile nsini yo hlamarisa. Loko a sungula ku yimbelela un'wana na un'wana a sala a lo gabaa, loko a heta a va phokotela va ndhundhuzela wonge ntsumi ya ha ku heta ku va tlangela.

Loko a ri na 12 wa malembe vanhu va sungurile ku n'wi vitana Banjo, kutani a tiveka a ri Banjo vutomi bya yena hinkwabyo. "Loko ndzi heta xikolo xa le henhla, ndzi ta ya eyunivhesiti," a hlamusela mana wa yena. "Ndzi lava digiri ya swa vuyimbeleri."

Khombo ri fika. Tata wa Banjo a lova kutani a fanele ku tirha leswaku a ta kota ku hlayisa mana wa yena. Ku nga ri khale mana wa yena na yena a lova. Banjo a teka xiboho xo ya elwandle. U hlayisile mali a endla switoloveto swo chaya banjo ya yena loko a kuma nkarhi wo endla tano. Endzhaku ka malembe ya ntlhanu u vuyile ekaya, a hetile Giredi ya 12 esenthareni ya dyondzo ya lavakulu kutani a ya eyunivhesiti ku ya dyondza swa vuyimbeleri.

Loko a ri karhi a dyondza, a dyondzisa lavakulu na lavatsongo ku hlaya no tsala.

A hi hlayeni

Ndhuma ya yena yi twale na le kule kutani vanhu va le kusuhi na le kule va tile ku ta nghanela tidyondzo leti.

Banjo u amukerile digiri ya yena eka swa vuyimbeleri loko a ri na malembe ya makumenharhu. U tokotile hi katara ya xiyimo xa le henhla, kambe banjo a yi ri nchumu lowu a wu rhandzaka swinene. A ta gonya xintshabyana xa Signal a ri karhi a chaya banjo ya yena a tlhela a tshama ebyanyini bya rihlaza. U lovile loko a ri na malembe ya makumekaye mbirhi. U vile na vutomi lebyinene.

A hi tsaleni

Dirowa mintila ku yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona. Tsala marito lama tikisiweke eka dikixinari ya wena.

A hi tsaleni

nghohe
nsini
gabaa!
ndhumu
gonya

ku hlalela u pfule nomo
ku tiveka hinkwako
xiyimbeleri
ku khandziya
muxaka wa muhlovo wa munhu

Xana i mani nhenga ya xitori lexi? _____

I mani loyi a rungulaka xitori?

Banjo Mana wa yena Munhu wa vunharhu – munhu loyi a tiva Banjo.

Vula leswaku hikwalaho ka yini u ehleketa sweswo.

Xana xitori xi humeleta kwihi? Xana mutsari u endle ndhawu yi va ya ntiyiso? U swi endlise ku yini?

Xana kungu ra xitori hi rihi? Ku humeleta yini?

Xana ku na ntlimbo wa njhani? Xana ku na xintshunxo?

Vula leswaku nhenga yi huma njhani eka ku tikeriwa ka yona.

Xana u tiphinile hi xitori lexi? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Nyika xitori nhlokomhaka. _____

A hi tsaleni

Anakanya onge u dyondzisiwe tidyondzo hi Banjo eka malembe yo tala lero u hetelele u ri munghana wa yena wa xiviri. Loko a lova, u tibohe ku tsalela vandyangu wa yena papila ku va byela leswi Nkulukumba Banjo a ku endleleke swona hinkwaswo. Tsala papila. Loko u hetile ku tsala papila, kombela munghana ku ri hlaya a lulamisa loko swi fanerile.

Eka ndzimana yo sungula, kombisa ku twa ka mbilu ya wena hi ku hundza ka yena emisaveni.

Eka tindzimana ta vumbirhi na vunharhu, veka erivaleni leswi Nkulukumba Banjo a swi endleke leswaku a va munhu wo hlawuleka eka wena na van'wana vo tala.

Eka ndzimana yo hetelela, vulavula hi ku humelela ka yena evuton'wini na leswaku hikokwalaho ka yini wena na vaakandhawu mi ta n'wi tsundzuka.

Siku:

A hi tsaleni

Tirhisa maengeteri ku hetisa ndzimana leyi nga laha hansi.

ehansi

ekusuhi

etindhawini

swinene

edyambyini

eBo-Kaap

etitlasini

Nkulukumba Banjo a a tshama [red box]. Yindlu ya yena a yi ri [green box] na nambu [pink box] ka ntshava. A swi rhandza [pink box] ku hlangana na vaakandhawu a va chayela banjo ya yena va tshamile [orange box] kumbe [purple box] ka murhi. Hikwalaho ko tshemba leswaku dyondzo a yi ri na nkoka, u tlhelerile exikolweni hikuva a lava ku va na metiriki. A a kumeka [cyan box] hi nkarhi wa xikolo. Loko a sungula ku dyondzisa a kucetela vadyondzi va yena ku tshama [red box] va endla mintirho ya vona leswaku va ta kota ku ka va nga rivali. Hikwalaho ka vuswikoti bya yena, vanhu a va suka [blue box] hinkwato ta le Kapa va ta dyondzisiwa hi yena.

A hi tsaleni

Tlhela u tsala ndzimana leyi u yi hikahata hi ndlela leyi faneleke.

Nkulukumba banjo a a tshama ewestern cape eka xitarata xa chiapinni ebo kaap. vito ra yena ra ntiyiso a ri james john mccloyd naswona mana wa yena a ri wa rixaka ra malay nkul. banjo a dyuharile swinene loko a dyondza vuyimbeleri eyunivhesiti. hambiswiritano a ha rhandza ku tlanga banjo ya yena exintshabyanini xa signal.

A hi tsaleni

Ava marito lama hi mapeletwana kutani u phokotelela peletwana rin'wana **na** rin'wana.

Xikombiso: nhlo/nge: mapeletwana mambirhi

mahelavhiki	ntiyiso
yunivhesiti	khombo
tiveka	amukela

A hi vulavuleni

Xana u titwa njhani loko u tlhelela exikolweni? Xana u nyanyukile kumbe u tsanile? Xana u titwa njhani hi ku va etlilasini ya mudyondzisi lontshwa? Xana i yini leswi u swi languteleke swinene?

A hi hayeni

A ri ri siku ro sungula ro tlhelela exikolweni endzhaku ka tiholideyi ta xikolo. A yi ri n'hweti hinkwayo ya tiholideyi no tiphina.

Kambe Lily, Zack na Khal a va nga tsanangi hikwalaho ko vuya. A va titwa va ri emoyeni. Ha vunharhu bya vona a va yimile erivaleni ra mintlangu va langute matlhelo hinkwawo ya rivala ra xikolo. A ku nga cincangi nchumu. Phurayimari ya Hudson Park a ya ha ri leswi a yi ri xiswona na khale.

Muako wa xikolo a wu ri wa khale no va buraweni. Ndhawunyana yo paka mimovha a yi tele hi mimovha ya mathicara. Swihlahla erivaleni ra mintlangu na le kule na rona a swi dzwihiarile no chavisa tanahi ntolovel. Rivala ra mintlangu hi roxe a ri funghiwile tanahi rivala ra bolo ya milenge, ri lunghele ntlangu wo sungula wa kotara.

"Ka tlangiwa hi bureki ya nimixo?" ku vutise Lily.

Zack na Khal va pfumele hi tinhloko.

Zack a komile no tiyela, na misisi ya ntima no lukiwa yi tiyisiwa. Khal a lehile naswona a ri na xikandza xo lala.

"Ina, a ndza ha koti ku yima," ku vula Zack.

"Na mina," ku seketela Khal.

Lily a bakanya misisi ya yena leyo songana ya bulondi ku suka exikandzeni xa yena.

"I khale hi nga si tlanga bolo ya milenge," a vula.

Naswona i nkarhi wo leha. Nkarhi wo leha swinene.

Xikolo xa vona a xi ri exikarhi ka doroba. Rivala ra yinhlanharhu leri a xi tshame eka rona a ri ri na patu ra phensamphensa etlhelo lerin'wana na swiporo swa xitimela eka matlhelo laman'wana.

Switimela a swi vandlamula swi hundza xikolo siku hinkwaro.

Xiphemu xa doroba ra laha Lily na lavan'wana a va tshama kona a ku ri na miako yo tala swinene lero a ku ri hava ndhawu ya timbala na tiphaka. A ku ri hava ndhawu ya bolo ya milenge. Ndhawu leyi a yi ri kona laha vana a va ta tlanga bolo ya milenge a ku ri rivala ro tlangela ra xikolo.

Zack u tiswoswe swandla swa yena kutani a vutisa, "Xana u yi vonile 4x4 leyintshwa?"

Maddie, munghana lonkulu wa Lily a huwelela, "I ya yena-thicara wa hina lontshwa! Xana u kona loyi a nga n'wi vona?"

Siku:

Un'wana na un'wana a dzungudza nhloko ya yena.

"Swi lulamile, u fanele a ri kahle loko a ri na 4x4," ku vula Zack loko nsimbhi ya xikolo yi ba.

"Hi ta swi kuma exikhongelweni," ku vula Lily. "Xa sungula endzhaku ka swiminetana."

Kutani vanghana lava va mune va kongoma exikolweni va tshembele ngopfu eka
kotara leyintshwa na thicara wa vona lontshwa.

(Hi Tom Palmer)

A hi tsalen'i

Hlaya xitori lexi tsariweke hi Tom Palmer nakambe. Nyika xitori lexi nhlokombha.

Xana hi swihi leswi vanghana lava va mune va tiphinaka swinene hi swona?

Xana va swi kotile ku tlanga bolo ya milenge hi tiholideyi ta swikolo? Vula leswaku hikwalaho
ka yini va swi kotile kumbe va nga swi kotangi.

Vana a va tshama ekusuhi na swiporo swa xitimela. Hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku leswi a
swi tikela vana?

Xana u ehleketa leswaku a swi va oovelva vana ku anakanyisisa exikolweni? Vula leswaku
hikwalaho ka yini.

Xana Zack, Lily na Khal a va hambane hi tindlela tihi?

Tsala nkatsakanyo wa xitori hi swivulwa swinharhu.

Vana a va langutele ku ya hlangana na thicara wa vona lontshwa. Xana u ehleketa leswaku thicara
loyi a ri njhani?

TEACHER: Sign

Date

Ku tsala nkambisiso

A hi tsalen!

U komberiwe ku kambisia buku ya Tom Palmer. Tsala nkambisiso wa wena ehansi ka tinhlokomhaka leti landzelaka. Loko u wu tsarile, kombela munghana wa wena leswaku a ku hlelela wona.

NKAMBISO WA BUKU

Xitori xi vulavula hi

Vana lava va mune va tiphina hi

Ndzi tsakele/A ndzi tsakelangi xitori lexi hikuva

U fanele/A wu fanelangi ku hlaya buku leyi hikuva

A hi tsalen!

Nkhwatihata nhlokomhaka na xiendliwa eka xivulwa xin'wana na xin'wana.

Vana va mune va rhandza ku tlanga bolo ya milenge.

Mathicara va paka mimovha ya vona eka phaka leyitsongo ya mimovha.

Thicara lontshwa u dirayivha 4x4.

Vana va basisile rivala ra mintlangu loko va ha ku fika exikolweni.

Vana va hlantswa movha wa 4x4 ya mudyondzisi lontshwa.

A hi tsalen!

Tsala swivulwa u tirhisa marito lama landzelaka.

lexi

lexo

leswi

leswo

Siku:

A hi tsaleni

Hetisa swivulwa leswi landzelaka.
Tirhisa maendli lama nga endzeni ka
swiangi.

Xikombiso:

Hlaya tibuku ta wena   (pasa)

Hlaya tibuku ta wena leswaku u ta pasa.

Xivulwahava xa **hlayelo**
ra fumiwo xi vonaka hi
rihlanganisi ra loko kumbe
leswaku.

Swikombiso: Nyoka yi ta ndzi
luma loko ndzi yi tshunelala
swinene.

Leswaku nyoka yi nga ndzi lumi,
a ndzi yi tshuneleli swinene.

Vana a va tlanga bolo ya milenge   (pfariwile)

Zack a nga ololoxi swirhalanganyi   (pfuniwi)

Loko xikolo xi pfula   (tlanga)

Rivala ra mintlangu ri va na ndzhope   (yi na)

Hlawula rito leri faneleke xin'wana na xin'wana xa swivulwahava leswi.

A hi tsaleni

sweswi

hikuva

swilaveko

xihatla

endzhakunyana

Nhlamuselo-nyingi hi
loko ku tirhisiwa marito
yo tala kasi rin'we a ri ta
va ri lunghile

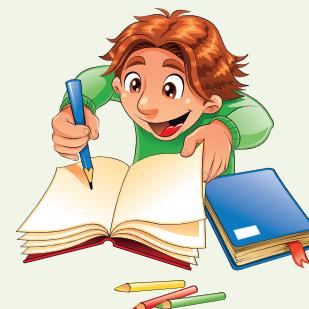
leswi laviwaka

hi nkarhi lowu

hi ku hatlisa ngopfu

hikwalaho ka mhaka yo karhi

ku nga ri khale

A hi tsaleni

Veketela marito lama hi nonganoko wa maletere.

suka	sweka	sokisi	siku	senga	seketela
siva	swinya	sikiri	sangu	sava	soha

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni

Xana u tshama u ya entangeni wa swiharhi kumbe ezoo? Byela ntlawa wa wena hi ntanga wa swiharhi kumbe zoo.

I mani a nga hlulaka enyimpini, nghala kumbe yingwe? Aha, loko vukulu byi fambelana na mhaka leyi, yingwe yi nga hlula. Leswi swi vangiwa hi mhaka ya leswi tiyingwe ti nga ndyangu lowukulu eka swimanga. Ti kula ku fika eka 3,5 wa timitara hi ku leha no tika kwalomu ka 304 kg. Tiyingwe a ti kulangi ntsena, ti tlhela ti va na rivilo swinene. Ti nga tsutsuma hi rivilo ra kwalomu ka 64 km hi awara eka mpfhuka wo koma naswona ti nga tlula mpfhuka wa 9 wa timitara hi ku hingakanya. Leswi swi vula leswaku ti na ku tlula na ku jitama ka ngzozi. U nga ka u nga swi ehleketi leswaku swivumbiwa leswi swo kula, swa rivilo, swo chavisa swi lava ku pfuniwa leswaku swi ta kota ku hanya, kambe swa swi lava. Yingwe yi le khombyeni ro nyamalarisiwa.

Tiyingwe ti xanisiwa ngopfu hi vanhu hi tindlela timbirhi: ku hlotiwa na ku onhiwa ka vutshamo bya tona.

Tiyingwe ti hloteriwa madzovo ya tona na swirho swa mimiri ya tona, leswi nga vitanaka macheleni yo vonaka. Vanhu van'wana eChina na le ka matiko man'wana ya le Asia va tshemba leswaku swirho swin'wana swa tiyingwe swi kota ku tshungula mavabyi. Tiyingwe ti tlhela ti hlotiwa hikwalaho ka ku va swi ri ntlangu. Hi

A hi tsaleni

Sikima ndzimana na mahungu eka fayili ya mahungu lama lavisisiweke ku hlamlula swivuriso leswi.

Xana tiyingwe ti kula ku fika kwihi?

Xana ti na ntiko muni?

Xana ti na rivilo ra njhani?

marito man'wana, vanhu va hlota tiyingwe va tsakisiwa ntsena hi ku ti dlaya.

Vanhu va onhile na vutshamo bya tona – tindhawu leti tiyingwe a ti hanya eka tona. Tiyingwe a ti kumeka ku suka eTurkey ku ya fika eka ribuwa ra le vuxeni bya Russia. Sweswi tiyingwe to va toxo hi swintlawana edzonga-vuxa bya Asia. Leswi swi endliwa hi mhaka ya leswaku vanhu va akile madoroba na magondzo laha tiyingwe a ti tshama kona. Tlhandla-kambirhi, makhwati ya endliwile masimu kasi ndhawu yin'wana i migodi hikwalaho ka swicelwa.

Tiyingwe ti lava ndhawu leyikulu yo hanya eka yona. Yingwe ya xinuna yi lava kwalomu ka 100 km² hikuva tiyingwe ta nhova ti rhandza ku va na ndhawu ya tona naswona i swiharhi leswi lavaka ku tshama swi ri swoxe. Leswi swi vula leswaku a ti lavi ku va na tiyingwe tin'wana. Hikwalaho ko lava ndhawu leyikulu, swa tika eka vahlayisi va swa ntumbuluko ku kuma ndhawu yo ringanelia nhlaysi leyikulu ya tiyingwe. Ku ringeta ku sirhelela tiyingwe, tin'wana tiyingwe leti tswariweke loko ti khomiwile, ti tisiwile eAfrika-Dzonga kutani ti tlhela ti tlheriseriwa ekhwatini. Swi tikomba onge leswi swi le ku tirheni.

A hi hlayersi

FAYILI YA LESWI TIVEKAKA

- Kwalomu ka hafu ya swiyingwana a swi hanya ku tlula malembe mambirhi.
- Swiyingwana swi siya vamanana va swona loko swi ri na kwalomu ka malembe mambirhi.
- Tiyingwe ti hanya hi mintlawa.
- Tiyingwe i swihlamberi leswikelu naswona ti nga hlambela mpfhuka wo ringana 6 wa tikilomitara.
- Tiyingwe to basa a ti talangi. Jini leyi endlaka leswaku ti va to basa yi kumeka ntsena eka 1 eka 10 000 wa tiyingwe tin'wana na tin'wana.
- Tiyingwe ti tala ku hlota toxo nivusiku.
- Ehansi ka 10% ya vuhloti byi ni mbuyelo wa kahele eka tiyingwe.
- Tiyingwe ti nga tlula 9 wa timitara hi ku olova.
- Ku na tiyingwe to tala leti hlaysiwa tanihi swifuwana ku tlula leti nga enhoveni.

Siku:

Xana yingwe ya xinuna yi lava ndhawu yo tanihu kwihi leswaku yi ta hanya kahle? _____

Swiyingwana swi siya vamana va swona loko swi ri na malembe mangani? _____

Sweswi hlava ndzimana hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi.

Tsala swivangelo swimbirhi swa ku hlotiwa ka tiyingwe.

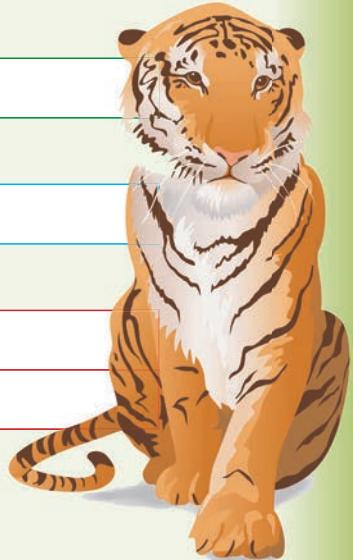

Xana xikongomelo-nkulu xa mutsari xo tsala atikili leyi hi xihi? Gwajula nhlamulo ya wena.

- Ku nyika vahlayi mahungu yo tsakisa hi tiyingwe.
- Ku kucetela vahlayi ku pfuna tiyingwe.
- Ku hlamusela muhlayi leswaku hikwalaho ka yini tiyingwe ti ri ekhombyeni ro nyamalarisiwa.

Hikwalaho ka yini tiyingwe ti lahlekeriwe hi vutshamo bya tona byo tala?

(This section contains two empty lines for writing responses.)

Hi tihi tinhlamuselo leti nga mavonelo?

- Tiy ingwe ti nga kula ku fika eka khumen'we wa tifiti hi ku leha.
- Ku hlayisa nhlayo ya tiyingwe ta nhova i mhaka ya nkoka.
- Vanhu va vange khombo ro nyamalarisa tiyingwe ta nhova.

Hi swihi swa leswi landzelaka swi hlamuselaka kahle leswi "ku tlhela u swi endla swa nhova" tanihu leswi swi tirhisiweke hakona endzimaneni yo hetelela ya atikili?

- Ku hlayisa swiharhi hi ku swi veka etizoo.
- Ku yisa swiharhi leswi tswariweke etizoo eka ntumbuluko.

Nyika nhlamuselo ya xivulavulelo lexi "ku vitana macheleni yo vonaka".

(This section contains two empty lines for writing responses.)

Hi swihi leswi humaka eka mahungu ya atikili?

- Matshalatshala yo ponisa tiyingwe ya vile na ku humeleta kambe ku na swirhalanganya.
- Matshalatshala yo ponisa tiyingwe ya tsandzekile eka nkarhi lowu hundzeke, kambe ku na xivangelo xo ya emahlweni no ringeta.
- Matshalatshala yo ponisa tiyingwe ya vile na ku humeleta swinene lero a ta ha ri na khombo ro nyamalarisiwa.

TEACHER: Sign _____

Date _____

A hi tsaleni

Mahungu yo tala eka atikili leyi ya mayelana na tiyingwe i ya ntiyiso.

Loko u tsala xitshuriwa xa mahungu u fanele ku tiva loko leswi u swi tsalaka swi ri ntiyiso kumbe vonelo.

Languta nxaxameto wa leswi nga endzeni kutani u vula leswaku hi swihi swi nga ntiyiso na leswi nga mavonelo.

	Ntiyiso	Vonelo
Ntivo-swirho wa yingwe		
Laha ti tshamaka kona		
Leswi ti dyaka swona		
Meno ya tonia		
Tiyingwe i swivumbiwa swo chavisa		
Tinxaka to hambana ta tiyingwe		
Switlangiso swa tiyingwe i switlangiso leswi ndzi swi rhandzaka		

A hi tsaleni

Hlaya ndzimana leyi landzelaka.

Ku pfumala vutiolori no dya ngopfu a swi kahle eka hina. U fanele ku famba ku lava ku ringana hafu ya awara siku rin'wana na rin'wana. Ku pfumala vutiolori swi nga vanga swiphiqo swa mahahu, swa mbilu na ku nyuhela ngopfu. Loko u ri na madyelo yo biha naswona u nga tiololi u nga vabya swinene. Swi na nkoka ku dya tiphuroteni, tikhabohayidireti, mihadzu na matsavu masiku hinkwawo. Chokoleti a yi lulamelangi ku dyiwa, malekere na namuneti a swi kahle eka meno ya wena.

Nkhwatihata tinhlamuselo leti nga ntiyiso.

Bana xirhendzevutana eka nhlamuselo leyi twalaka onge i ntiyiso kambe yi ri vonelo.

Xana hikwalaho ka yini mutsari a yi nghenisile?

Xana u ehleketa leswaku un'wana na un'wana a ta pfumelelana na mutsari? Tsala swivulwa swimbirhi leswi hlamuselaka miehleketo ya wena.

A hi tsaleni

Hlawula xiharhi xa nhova lexi ku tsakisaka. Kuma to tala hi xona kutani u tsala u tirhisa tinhlokomhaka leti landzelaka:

Nhlamuselo ya ntolovel (xik. "Tindlopfu ti kumeka ngopfu enhoveni.")

Siku:

Swihlawulekisi (xik. "Ti na minxakwa yo leha.")

Mintolovelu na mahanyelo (xik. "Tindlopfu ti tala ku hanya hi mintlhambi.")

Leswi ti dyaka swona (xik. "Ti dya matluka.")

Cinca marito lama nkhwathihatiweke u tirhisa rin'we ra vamavizweni lava, lama fanaka swinene no nyanyula kambe ya ri na nhlamuselo yo fana.

na matimba

matimba

sayizi

honisa

rixaka

Tinyingwe i swirho leswikulu swinene swa ndyangu wa swimanga naswona swi tiveka hi vukulu na ntamu wa swona. Tiyingwe ti hanya ti ri toxo. Ti tiyerile naswona ti hlota nivusiku. Ti famba mimpfhuka yo leha ku ya kuma nyarhi, mhala, tinguluve ta nhova na swian'wisi swin'wana leswikulu. Tiyingwe ti tala ku papalata vanhu kambe tin'wana ti pfa ti nga vi kahle kutani ti hlasela vanhu.

Eka marito lama nga laha hansi hlawula mavizweni wa rito rin'wana na rin'wana leri nga etafuleni. Ya tsale etafuleni ehansi ka "Mavizweni". Kutani hlawula marito-fularha ya wona (marito lama nga ni nhlamuselo ya hambana) kutani u ya tsala etafuleni ehansi ka "Rito-fularha".

ngopfu switsongo vufendze vukheta hatlisa hlwela thambha oma matimba vutoya tsongo kulu

Rito	Mavizweni	Rito-fularha
nghwetlisa		
swinene		
tsakama		
tsanana		
futa		
ntamu		

TEACHER: Sign

Date

A hi tsalen'i

Kuma atikili ya phephahungu kumbe magazini mayelana na swin'wana leswi ku tsakisaka kutani u ta na yona exikolweni. Byela tlilasi leswi atikili yi vulavulaka hi swona kutani u va hlayela yona. Kutani kombela ntlawa wa wena ku ku nyika nkutlunyo wa nkatsakanyo na ku hlaya ka wena.

Tatisa khadi ra mikutlunyo ra vana lavan'wana va ntlawa wa wena.

NKATSAKANYO		Swi saseke ngopfu	Swinene	Swi lava ku pfuniwa
Manghenelo	U vula leswi atikili yi vulavulaka hi swona.			
Mahungu	Lama nga endzeni naswona ya vulavula hi atikili.			
	U tshama eka nhlokomhaka.			
Mbulavulo	U languta vayingiseri.			
	U vulavula kahle no titshemba.			
Ku hlaya	U hlaya kahle no twala.			
	U languta vanhu a ri karhi a hlaya.			

A hi hlayeni

Xifuwana xa mbyana xi yimela n'wini wa xona ku ya ekaya

Amir Plume

Musumbhunuku, 2 Mhawuri

India, Dhaka-Xifuwana xa mbyana xi hlambele milambu minharhu, xi fambe 13 wa tikilomitara kutani xi endla murindzelo wa vhiki ehandle ka jele laha n'wini wa xona a pfaleriwe kona, ku vula phepha-hungu ra namuntiha.

Loko Sohrab Ali a khomiwa, mbyana ya yena yi hlambele endzhaku ka byatso lebyi n'wi tleketleke a pela nambu wo sungula ku ya ekhotsweni, ku vula phepha-hungu ra Independent Sungbad

Mutluti wa byatso u ringetile ku chavisa mbyana hi ku huwelela, kambe yi ya emahlweni no hlambela. Ekhotsweni, mbyana yi rindzerile ku kala n'wini wa yona a huma endzhaku ka vhiki, hi 21 Mhawuri, ku vika phepha.

"Mbyana a yo pfa yi rila ehandle ka gede, kambe a yi ta puluta ncila wa yona hi ntsako loko yi tshuka yi vone Ali, n'wini wa yona, eka tlhelo lerin'wana ra gede ya khotsa," ku vula phepha-hungu. Ali a nyika mbyana ya yena hafu ya swakudya swa yena swa le khotsweni loko a tshuka a swi kota.

Ali a khomiwe swi nga fanelangi emugangeni wa ka vona, Nakia, exifundzeni xa Sherpur, 130 km en'walungu-vupeladyambu bya Dhaka, ku hlamusela phepha. Loko a humesiwa ekhotsweni a ntshunxekile.

Mbyana leyi vito ra yona ri nga nyikiwangiki, yi vukurile hi ntsako no nantswela milenge ya Ali loko a humela ehandle, a ntshunxekile a ri wanuna wo tsaka.

Siku:

A hi tsalen'i

Xana u ehleketa leswaku nhlokomhaka ya atikili yi kahle? Vula leswaku hikwalaho ka yini?

Sikima atikili ku kuma mahungu lama landzelaka:

Xana mbyana yi hlambale emilambyeni mingani leswaku yi nga hambani na n'wini wa yona? _____

Xana mbyana yi fambile tikilomitara tingani? _____

Xana yi n'wi yimele nkarhi wo tanihi kwihi ehandle ka jele? _____

Xana atikili yi tsariwe hi siku rihi? _____

U ehleketa leswaku mbyana a yi ri eAfrika-Dzonga kumbe etikweni rin'wana? Seketela nhlamulo ya wena.

Hi yihi ndzimana leyi katsakanyaka ndzimana kahle-ndzimana yo sungula kumbe ndzimana yo hetelela? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Xana xifaniso xi seketerisa ku yini leswi atikili yi vulavulaka hi swona.

Hi rihi rito eka lama nga laha hansi leri hlamuselaka kahle nhlokomhaka-nkulu ya atikili? Hikwalaho ka yini u vula tano?

ku tshembeka

vutshembeki

mpfuno

tintswalo

A hi tsalen'i

Pananisa swivulwahava eximatsini na swivulwahava exineneni.

ku endla murindzelo

ku huma ejele

ku n'wi tleketla

yi fambise ncila wa yona wu ya hala ni hala

humesiwa ekhotsweni

teka hi byatso

yi pulute ncila wa yona

ekule ni dorobankulu

emugangeni

yi langutela no yimela n'wini wa yona

TEACHER: Sign _____

Date _____

Nhloko ya mahungu

A hi tsaleni

Nhlamuselo ya mutsari

Amir Plume

Ntila wa mbangu

Musumbhunuku, 2 Mhawuri
India, Dhaka-Xifuwana xa mbyana xi hlambele milambu minharhu, xi fambe 13 wa tikelimitara kutani xi endla murindzelo wa vhiki ehandle ka jele laha n'wini wa xona a pfaleriwe kona, ku vula phephahungu ra namuntlha.

Loko Sohrab Ali a khomiwa, mbyana ya yena yi hlambele endzhaku ka byatso lebyi n'wi tleketleke a pela nambu wo sungula ku ya ekhotsweni, ku vula phephahungu ra Independent Sungbad.

Mutluti wa byatso u ringetile ku chavisa mbyana hi ku huwelela, kambe yi ya emahlweni no hlambela. Ekhotseni, mbyana yi rindzerile ku kala n'wini wa yona a huma endzhaku ka vhiki, hi 21 Mhawuri, ku vika phepha.

Rhangela

Ku koka ku tsakela ka muhlayi. Ku nyika mahungu ya nkoka. Ku tivisa nhlokohaka. Tinhlamulo. Swivutiso: kwihi, rini, yini, hikwalaho ka yini, mani.

Xifuwana xa mbyana xi yimele n'wini wa xona ku ya ekaya

Ntshaho
Engetela
Ximunhu
Ntsakelo

Leswi nga endzeni

"Mbyana a yo pfa yi rila ehandle ka gede, kambe a yi ta puluta ncila wa yona hi ntsako loko yi tshuka yi vone Ali, n'wini wa yona, eka tlhelo lerin'wana ra gede ya khotso," ku vula phephahungu. Ali a nyika mbyana ya yena hafu ya swakudya swa yena swa le khotsweni loko a tshuka a swi kota.

Ali a khomiwe swi nga fanelangi emugangeni wa ka vona, Nakia, exifundzeni xa Sherpur, 130 km en'walungu-vupeladyambu bya Dhaka, ku vula phepha. Loko a humesiwa ekhotsweni a ntshunxekile.

Mbyana leyi vito ra yona ri nga nyikiwangiki, yi vukurile hi ntsako no nantswela milene ya Ali loko a humela ehandle, a ntshunxekile a ri wanuna wo tsaka.

A hi tsaleni

U ta tsala xiviko xa phephahungu. Xiviko xi mayelana na swichudeni leswi hlengeletaka mali hi xikongomelo lexinene.

Languta tinotsi leti nyikiweke laha henhla exitorini xa mayelana na mbyana, kutani u tiyisisa leswaku xiviko xa wena xi katsa swirho swo fana. Hetisa nkatsakanyo lowu.

Nhlokohaka ya mahungu leyi kokaka rinoko ra muhlayi no katsakanya xitori.

Nhlamuselo ya mutsari leyi katsaka vito ra mutsari.

Ntila wa mbangu lowu ku byelaka laha xitori xi sungulaka no humeleta kona.

Vundzeni (kumbe miri) lebyi tsariwaka byi va eka munhu wa vunharhu, byi nyika vuxokoxoko (ku sunguriwa hi swa nkoka), naswona mahungu ya tsariwa hi swivulwa leswi twisisekaka hi ku olova (Tsala marito ya nkoka ya vundzeni bya wena laha.)

Ndzipima leyi nga na **ntshaho** lowu endlaka leswaku xitori xi va na vun'wini swinene.

Siku:

A hi tsaleni

Tsala xiviko xa wena xa phephahungu laha. Sungula hi nhloko ya mahungu ya wena.

A hi tsaleni

Hlanganisa swivilwa u vumba swivilwa-nkatsano. Tirhisu marito lama nga endzeni ka swianqi.

Xifuwana xa mbyana xi hlambele milambu minharhu. A xi lava ku landzelela n'wini wa xona. (tanahileswi)

Mutluti wa byatso u ringetile ku chavisela mbyana ekule. A nga lavi leswaku mbyana yi valandzelela. (hikuuya)

Wanuna a ri ekhotsweni. U kote ku nvika mbyana ya yena swakudya. (hambileswi)

Mbyana yi yukule yi tsakile. Wanuna a huma ekhotsweni. (loko)

TEACHER: Sign

Date _____

109 Ku gonya Table Mountain

Kotara ya 4 – Mavhiki ya 3– 4

A hi vulavuleni

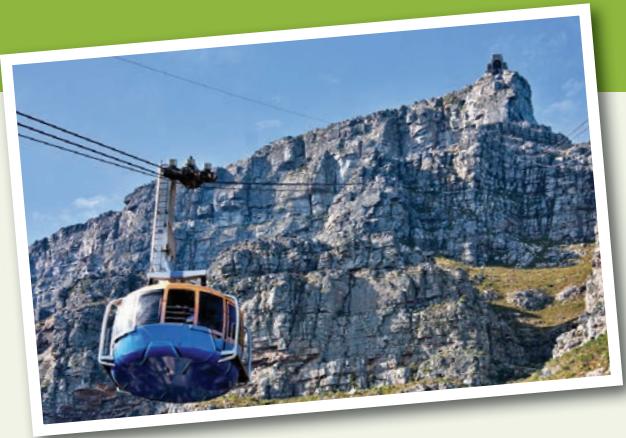
Xana u tshama u ya eTable Mountain kumbe u tshama u hlaya hi Table Mountain?

Xana u tshama u khandziya movha wa khebulu? Loko swi ri tano, byela va ntlawa wa wena leswi a swi ri xiswona. Loko u nga si tshama u ya eTable Mountain, u ehleketa leswaku u nga kota ku vona yini loko u ri enhlohlorhini ya ntshava?

A hi vulavuleni

Hlaya burochara hi Table Mountain.

Movha wa khebulu wu ta ku yisa enhlohlorhini ya Table Mountain hi 5 wa timinete. Endleleni yo ya ehenhla u namba u nantswa leswi nga le mahlweni.

Tshaku leri rhendzelekaka ra movha ri ku pfumelela ku vona eka matlhelo hinkwawo ku sukela loko u suka ehansi ka ntshava. Loko u kala u fika ehenhla, u nga tiphina hi matlhelo lamo hlamarisa ya doroba le hansi.

Swimilana na swiharhi

Table Mountain yi na ku tlula 1460 ya tinxaka to hambana ta swimilana naswona i sayiti ra Ndzhaka ya Misava. Swin'wana swa swimila swa ndhawu leyi swi katsa Cape Fynbos, swimilana leswi kumekaka ntsena eKapa.

Vutomi i matutu eka swiharhi entshaveni. U nga vona mimpfundla ya le maribyeni, makondlo, tinyoka to hambana, tinungu na maphaphatana yo hambana. Vutomi bya swinyenyana byi katsa swinyenyana swa timpiko to tshwuka, magama na swin'wana swinyenyana.

Ku famba loku leteleriwaka

Ku na ku fambahamba loku leteriwaka kumbirhi loku endliwaka masiku hinkwawo. Ndhawu yo hlanganelia eka yona hi le ka Upper Cable Station hi 10:00 na 12:00. Ku fambahamba loku ku ta ku teka ku ku fambisa eka 2 km ya le tlhelo ka le henhla ka ntshava. Ku na tindhawu to tala to tiphina hatona ku fana na tindhawu ta Cape Peninsula, Devil's Peak, Table Bay, Sea Point na Clifton. U kota no vona Lion's Head na Robben Island.

Vukorhokeri

Ehenhla ka Table Mountain ku na rhesiturente na deli laha u nga tipfunaka hi wexe hi ku xava swo nwa, u kuma swakudya swa kahle no vona tindhawu.

Mavhengele ya Cableway

Vhengele ehenhla ri tshame eka khoteji ya maribye leyi akiweke entshaveni. Ri na swo tala leswi u nga swi xavaka leswi nga na beji ya Table Mountain eka swona.

- Mahungu ya vaendzi ya kona.
- Swiambalo na tinyiko swa xiymo xa le henhla.
- Tifilimi na switempe swi kona.

Tiawara ta ku pfuriwa ka ndlela ya khebulu.

Xixika

Movha wo sungula ku gonya – 08:30

Movha wo hetelela ku gonya – 17:00

Movha wo hetelela ku rhelela – 18:00

Ximumu

Movha wo sungula ku gonya – 08:00

Movha wo hetelela ku gonya – 20:30

Movha wo hetelela ku rhelela – 21:30

Movha wa khebulu a wu tirhisiwi eka masiku ya moyo ku sivela tinghozi.

Tihakelelo

Rixaka	Ku tlhela	Ku gonya	ntsena
Lavakulu	R205	R105	
Vana (ehansi ka 18 wa malembe)	R100	R53	
Vana (ehansi ka 4 wa malembe)	Mahala	Mahala	
Vadyuhari va Afrika-Dzonga (60 wa malembe no tlula) – mi komberiwa ku humesa ID (Ravuntlhanu ntsena)	R95	R50	
Swichuden – mi komberiwa ku humesa khadi ra vuchuden (Ravuntlhanu ntsena)	R130	R68	

Ku kuma vuxokoxoko byin'wana languta webesayiti ya Table Mountain eka: www.tablemountain.net

Siku:

A hi tsalen'i

deli
rhendzelekaka
swimilana
matutu
nhlohhlorhi

Dirowa tilayini ku pananisa marito kumbe swivulwahava leswi tikisiweke na tinhlamuselo ta swona. Tsala marito kumbe swivulwahava leswi tikisiweke eka dikixinari ya wena.

ku famba hi xirhendzevutana
vutomi bya swimilana
ku tala swinene
xiyenge xa le henhlka ntshava
khefi

A hi tsalen'i

Hlaya ndzimana nakambe kutani u hlamula swivutiso leswi.

Nkhwatihata tinhlamuselo hinkwato leti u ehleketa leswaku i mavonelo. Xana u lemuka yini mayelana na mahungu lama nyikiweke eka phamfuleti?

Loko u kala u va endzeni ka movha wa khebulu, wa ha fanela ku fambafamba u rhendzeleka leswaku u ta vona eka matlhelo hinkwawo? Seketela nhlamulo ya wena.

Vula swilo swinharhu leswi nga tsakisaka muendzi loyi a vhakeleke Table Mountain.

Xana Table Mountain yi tshame yi ri yoxe? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

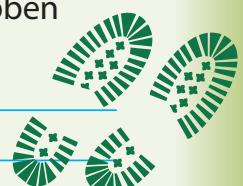
Hikwalaho ka yini Table Mountain yi pfula nkarhi wo lehanyana hi ximumu ku tlula hi xixika?

Tiawara to pfula ti kombeta leswaku u nga gonya no rhelela hi ndlela ya khebulu kumbe u nga gonya u ya ehenhla. Loko u gonya u ya ehenhla, u ehleketa leswaku u nga rhelerisa ku yini ntshava?

Hi rini u nga pfumeleriwiki ku teka ndlela ya khebulu u gonya Table Mountain? Hlamusela leswaku hikwalaho ka yini.

U nga xava swiambalo evhengeleni ehenhla ka ntshava. Xana u ehleketa leswaku u nga xava swiambalo leswi kun'wana? Hlamusela nhlamulo ya wena.

Yin'we ya tindhawu to tsakisa leti u nga ti vonaka ku suka ehenhla ka ntshava i Robben Island. Tsala mintila mimbirhi u vula leswi u swi tivaka hi xihlala lexi.

TEACHER: Sign

Date

A hi tsaleni

U komberiwe ku tsala xiviko hi rendzo ra wena ro ya eTable Mountain. Tirhisra mahungu lama nga eka burochara ku tsala xiviko xa wena.

i ya nkoka. Rhanga u kunguhata xiviko kutani u xi tsala u tirhisa tinhlokomhaka leti nga laha hansi. Kombela munghana wa wena ku xi hlaya no xi hlela u nga si xi tsala kahle eka ndhawu leyi nga laha hansi.

Nyika xiviko xa wena nhlokomhaka. Hlawula yin'we ya leti landzelaka, kumbe u tiendlela nhlokomhaka ya wena.

Mayelana na Table Mountain

Swilo swo tsakisa

Tiawara to pfula na tihakelelo

Xo hetelela, eka bokisi leri nga riki na nchumu, dirowa mepe wa Afrika-Dzonga u kombisa laha Table Mountain yi nqa kona.

A hi tsalení

Tlhantlha marito lama ku ya hi mapeletwana ya wona u tlhela u phokotelela rito rin'wana na rin'wana.

Xikombiso: nqho/he: mapeletwana mambirhi

rhendzeleka

kumeka

matutu

beiji

ndzhaka

mahunqu

Siku:

Nkhwatihata riviti, swivulwahava swa rihlamuseri na riengerteri eswivulweni leswi. Tsala leswaku xivulwana xin'wana na xin'wana i xa muxaka muni (xivulwana xa riviti, xivulwana xa rihlamuseri kumbe xivulwana xa riengerteri).

Swimilana swo tala swo saseka swi kumeka eTable Mountain.

Lapi ra tafula leri kumekaka entshaveni leyi i rin'we ra swihlamariso swa misava.

Table Mountain yi kumeka eWestern Cape.

Western Cape i xifundzhankulu lexi nga na swo koka mahlo swo tala swinene.

Xana u vone mufana a suka entshaveni?

Tlhela u tsala ndzimana leyi u ri karhi u nghanisa, maletere lamakulu laha swi faneleke.

table mountain yi le western cape. U nga vona swinyenyan leswi landzelaka entshaveni: swinyenyan swo famba hi mintlawa swa timpiko to tshwuka, magama naswona munhu a nga vona tindhawu leti landzelaka: Cape peninsula, devil's peak, table bay, sea point na clifton.

Xivulwana xa riviti i ntlawa wa marito exivulweni lama tirhaka tanahi **riviti**.

Xikombiso: **Joseph** u yile edorobeni. (**Joseph** i riviti.)

Buti wa mina lonkulu u yile edorobeni. (**Buti wa mina lonkulu i xivulwana xa riviti**.)

Xivulwana xa rihlamuseri i ntlawa wa marito exivulweni lama tirhaka tanahi rihlamuseri.

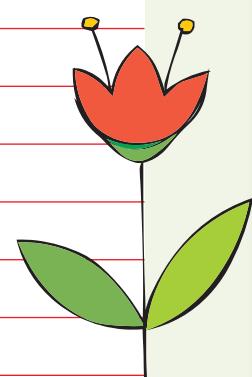
Xikombiso: Nina i thicara wa **ntokoto**. (Ntokoto i rihlamuseri.)

Nina i thicara **loyi a nga na ntokoto swinene**. (a nga na ntokoto swinene i xivulwana xa rihlamuseri.)

Xivulwana xa riengerteri i ntlawa wa marito exivulweni lama tirhaka tanahi riengerteri.

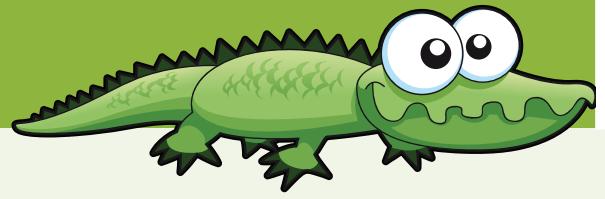
Xikombiso: Ndzi tshama **lah**. (lah i riengerteri.)

Ndzi tshama **eka xitarata lexi**. (**Eka xitarata lexi** i xivulwana xa riengerteri.)

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni

Xana u tiva laha Kruger National Park yi nga kona?

U tshama u ya eKruger National Park? Loko u tshame u ya, byela ntlawa wa wena hi rendzo ra wena: vula kampa leyi a wu tshama eka yona na swiharhi leswi u swi voneke. Loko u nga si tshama u ya eka Park leyi, vula leswaku hikwalaho ka yini u nga navela ku ya na leswaku i swiharhi swihi leswi u nga tsakelaka ku swi vona.

A hi hlayeni

Ku famba ephakeni

Ku valanga Kruger National Park hi milenge swi hambanile swinene na loko u famba u ri endzeni ka movha.

Narina Smith u humile rendzo ra masiku manharhu ro famba hi milenge eOlifants trail leswaku a ta vona timhelembe na swin'wana ekusuhi.

"I khwati ra wena. Loko ri cinca, ri sale endzhaku," ku hlevetela Nicol Coetze. Nhungu wa tiphere ta mahlo ti honokile endzhaku ka yena. Mhelembe yo basa yi ri ku dyeni ka byanyi bya rihlaza. Un'wana na un'wana a yima a nga ninginiki.

I swin'wana ku va mhelembe yi hundza eka timitara tinharhu ku suka emovheni wa wena, kambe loko u yi hlalela yi dya kwalomu ka ku tlulanyana ntlhanu wa timitara ku suka eka wena, naswona u ri hava movha wa wena tanahi xisirhelelo, ku titwa ka kona ku hambanile swinene. Naswona miehleketo ya leswaku u nga hlongoriswa hi mhelembe ya 2 500 wa tikilogiramu swi chuhisa ngopfu!

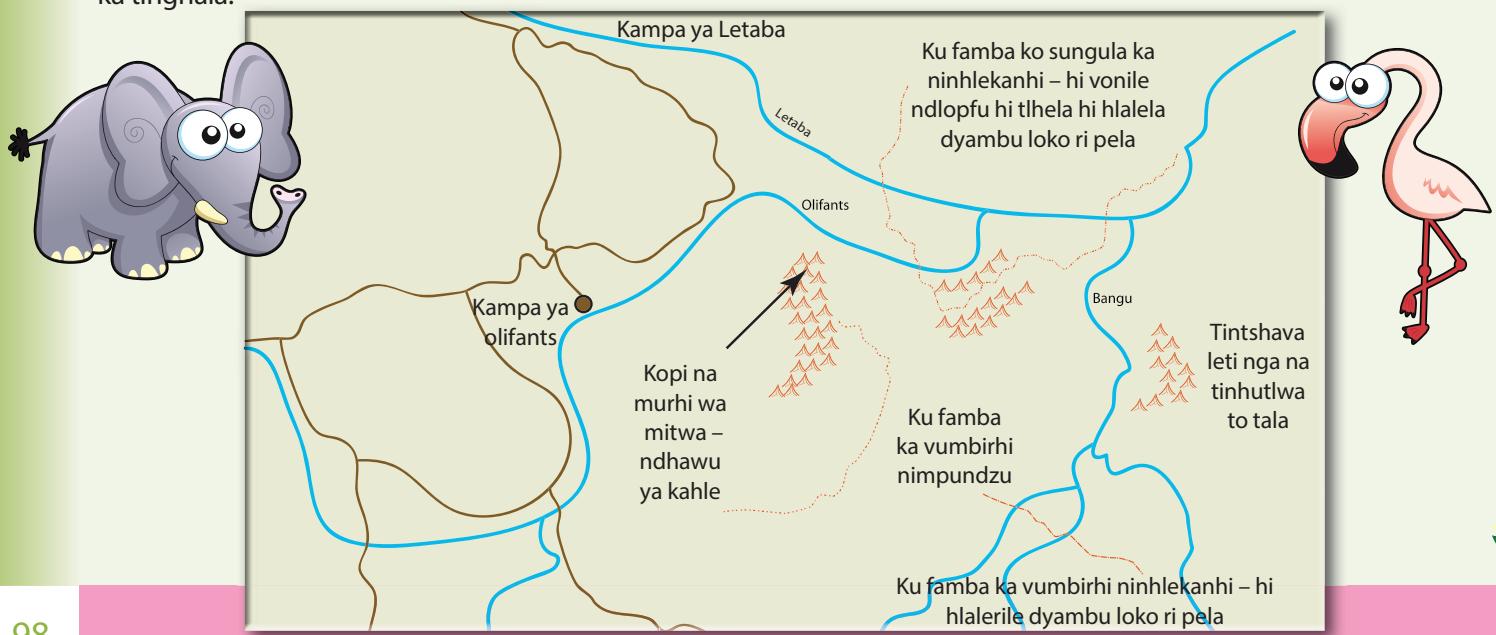
Misava yi tsekatsekile kutani ritshuri ri pfuka ri haha endzhaku ka mhelembe. Tanihi loko mpfhuka exikarhi ka hina na mhelembe wu ya wu va wutsongo, un'wana na un'wana a tikhoma ku hefemula a yima a ku whi!

Loko Nicol na Tsambok-marhenja ha mambirhi va huwelerile va yimisa mavoko ya vona, timhelembe ti swi vona leswaku hi vanhu, ti chuha ti baleka.

I ku hlangana loku vanhu va ku lorhaka-naswona va ku chava - loko va famba hi milenge emananga.

Ku famba hi milenge emananga ya le Kruger National Park u nyikiwa masiku manharhu ekhwatini u ri wexe. Ku na tindhawu ta nkombo ta mananga, leti tirhisiwaka ku famba hi milenge. Swiyenge leswi a swi khumbiwi hi vanhu. Yin'wana na yin'wana yi na kampa, leyi nga riki na swilo swo tala kambe yi tshamisekile, na mapatunyana lama tirhisiwaka ntsena hi ntlawanyana wa vatisrihi va kampa.

Olifants Trail Camp yi le tibuweni ta Olifants River. Nimixo loko dyambu ri nga si huma, u pfuka u twa mpfumawulo wa timhelembe ti rila. Ninhlikanhi u twa mpfumawulo wa swinyeyana na switswiritswiri, kutani ni vusiku ku vomba ka tinghala.

Siku:

A hi tsalen!

Hlaya atikili ya magazini nakambe. Nkhwatihata xiphemu xa xitori hi muhlovo wo tshwuka. Kutani nkhwatihata timhaka hinkwato ta ntiyiso hi muhlovo wa wasi.

Xivulwahava xa "ku famba ephakeni" xi na tinhlamuselo timbirhi. Yo sungula nhlamuselo i "rendzo ro koma ephakeni hi milenge." Ya vumbirhi nhlamuselo hileswaku "ku famba ephakeni" i xilo lexi olovaka ku xi endla. Xana u ehleketa leswaku masiku lama manharhu ya olova swinene? Seketela nhlamulo ya wena.

Languta mepe. Xana Narina u yi vone rini mhelembe?

Hi marito ya wena, vula leswi humeleleke loko va vona mhelembe.

Hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku vanhu va nga nyanyuka no chuha loko va vona mhelembe yi tshunela? A wu ta va u titwe njhani?

Varindzi va ntanga va endlile yini ku chavisa mhelembe?

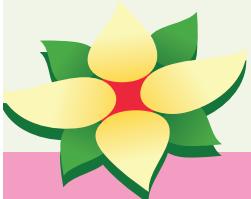
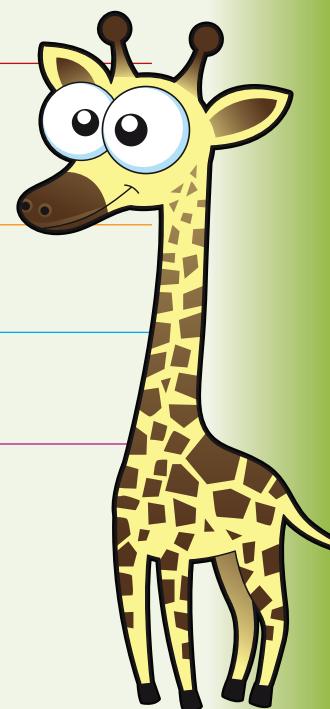
U ehleketa leswaku a va ta va va endlile yini loko mhelembe a yi nga balekangi?

Languta emepeni.

Kampa ya vona a yi ri ekusuhi na milambu yihi minharhu?

Hi yihi ndhawu ya kahle yo vona swiharhi?

Xana kampa ya vona a va yi endle kwihi?

TEACHER: Sign

Date

A hi tsaleni

U komberiwe ku tsala xiviko hi rendzo ro famba hi milenge ekampeni leri u nga va na rona. Tsala xiviko xa wena ehansi ka tinhlokomhaka leti landzelaka:

XIVIKO

Nhlamuselo ya ndhawu ya kampa

Xiendleko lexi humeleleke loko ku fambiwa hi milenge

Nhlamuselo ya swiharhi leswi voniweke

Ku languta ko hetelela

A hi tsaleni

Nkhwatihata swivilwahava swa maengeteri eswivulweni leswi.

Va tshamile ehansi ka murhi va hlalela mhunti.

Marhenjara va pimanyeta mafambelo eKruger National Park.

Mhelembe yi le kaya ekhwatini.

Kaya ra hina eka vusiku byinharhu a ku ri ehansi ka tinyeleti.

Va yile eku etleleni endzhaku ko lalela.

A hi tsaleni

Tsala swivilwa u kombisa ku hambana ka tinhlamuselo ta marito lama landzelaka.

nhloko

nhloko

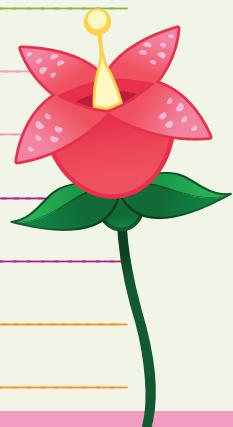
ririmi

ririmi

Xivulwana xa riengeteri ra ndhawu xi vumbiwa hi xirhangi xa vundhawu na xilandzi xa vundhawu minkarhi yin'wana eka riviti

Xikombiso: U ya ekaya ka yena, "ekaya ka yena" i xivulwana xa riengeteri ra ndhawu.

Pholisemi hi vula rito rin'we kambe ri ri na tinhlamuselo to hambana.

Siku:

A hi tsalen!

Vula leswaku swivulwa leswi i mahlayelo ya kombiso, ndzeriso kumbe ra fumiwo.

U nga famba ekusuhi ngopfu na mhisi.

Pfala fasitere tinkawu ti nga si khandziya ti nghena.

Loko a ndzi ri na matimba a ndzi ta tshama endleleni nkarhi wo lehanyana.

Hatlisa u baleka!

A hi tsalen!

Xana u tsundzuka leswaku mafana-peletwa i yini? Tsala swivulwa u tirhisa marito lama.

nala

nala

vele

vele

chela

chela

A hi tsalen!

Tianakanye onge u xirho xa tlilaba ya njhekanjhekisano exikolweni xa n'wina. U komberiwa ku seketela xitatimente lexi xa "I swa nkoka ku va enhoveni". U tiboha ku kongomisa ku vulavula ka wena eka atikili ku seketela mhaka ya wena. Andlala vonelo ra wena kambe rhanga u kunguhata mbulavulo. Tirhisa ndhawu leyi nga laha hansi.

Xana hlayelo i yini?

I ndlela leyi hi kombetaka ku titwa ka hina mayelana na leswi hi swi vulaka. Hi ta languta mahlayelo manharhu.

Hi tirhisa hlayelo ra kombiso loko hi vula mhaka leswi yi nga xiswona.

Xikombiso: Hi hetile phurojeke hi nkarhi.

Hi tirhisa hlayelo ra ndzeriso loko hi lerisa kumbe hi nyika swiletelo.

Xikombiso: Famba u ya etlela sweswi.

Hi tirhisa hlayelo ra fumiwo loko hi kombeta leswaku mhaka yi ta humelela hikwalaho ko lawula hi swin'wana.

Swikombiso: Loko a mo yima hi ta famba swin'we.

Loko majaha yo fana na wena a yo tsakela ku hlambela.

TEACHER: Sign

Date

101

Nxaxameto wo kambisisa

NDZI KOTA KU

vulavula na ntlawa wa mina		
hlaya xitori		
hla mula swivutiso swo huma eka xitori		
ku hlawula rixaka ra xitshuriwa xa xitori		
bvumba vuxokoxoko		
yelanisa vuxokoxoko na vutomi bya mina		
yelanisa marito na swivulavulelo na tinhlamuselo ta swona		
endla mepe wa miehleketo ku kunguhata no tsala eka dayari		
boxa maviti, mabumabumeri na maeneteri eswivulweni		
hlaya papila		
seketela tinhlamulo ta swivutiso		
boxa ku hambana exikarhi ka papila ra mafundza na papila ra xinghana		
yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona		
kunguhata no tsala papila		
siva maviti hi masivi		
encenyeta xitori		
hla mula swivutiso hi swimunhuhatwa, nkongomelo na kungu		
nyika mavonele		
nyika xitori nhlokohaka		
tsala ndzi tlhela ndzi hlela papila		
tirhisa maeneteri eswivulweni		
tirhisa maletere lamakulu		
tlhantlha marito ku ya hi mapeletwana ya wona		
tsala nkatsakanyo wa xitori		
bvumba mayelana na xitshuriwa		
tsala nkambisiso ndzi tirhisa fureme		
boxa		
tsala swivulwa ndzi tirhisa switwananisi leswi faneleke		
tsala swivulwa ndzi tirhisa swivulwa swa hlayelo ra fumiwo		
hla wula rito ro vumba xivul wahava		
xaxameta marito hi nongonoko wa maletere		

vulavula hi nhlokohaka		
hlaya xitshuriwa na fayili ya switiviwa		
hla mula swivutiso swo huma eka xitshuriwa		
sikima xitshuriwa ku kuma vuxokoxoko		
nyika mavonele no seketela mavonele ya mina		
boxa nkongomelo na xikongomelo xa atikili		
boxa ntiyiso na mavonele		
hla mula swivutiso swa swilo swo karhi		
hla mula nhlamuselo ya swivulavulelo		
tsala xiviko ndzi tirhisa fureme		
tirhisa ririm ieri faneleke		
hundzula marito-fularha ya va vamavizweni		
katsakanya no hlaya atikili ya phephahungu		
hetisa khadi ra mikutlunyo		
bulu hi nhlokohaka ya atikili		
sikima atikili ndzi lava vuxokoxoko bya ntiyiso		
hla wula ndzimana leyi katsakanya atikili		
boxa ku hlangana exikarhi ka atikili na xifaniso		
yelanisa swivulwa-hava na tinhlamuselo ta swona		
hlanganisa swivulwan'we ku vumba swivulwa-nkatsano		
dirowa mepe		
boxa swivulwana swa riviti, ribumabumeri na riengeteri		
tsala ndzimana nakambe ndzi nghenisa maletere lamakulu		
avanyisa marito ku ya hi mapeletwana		

Nkongomelo wa 8: Switshuriwa swo hambana

Ku anakanya misava

Kotara ya 4: Mavhiki ya 5 - 6

113 Swikanyakanya

104

Ku vulavula hi tinxaka to hambana ta vutleketli.
Lebula xifaniso xa xikanyakanya.
Ku boxa mahungu ya nkoka.
Ku hlanya atikili ya phepha-hungu.
Ku hlamula swivutiso hi atikili.
Ku nyika mavonelo no seketela.
Ku hetisa swivulwa a tirhisa marito ya yena n'wini.
Ku pananisa marito na tinhlamuselo ta wona.

114 Ku tsala hi ku

khandziya xikanyakanya

106

Ku boxa no tirhisa ribumabumeri ra rihlawuri.
Ku tirhisa masivi-nene lama faneleke.
Ku tirhisa tlhelo ra nandzulo.

115 Ku hlaya mepe

108

Ku hlaya mepe wa Afrika-Dzonga no bula hi xifundza-nkulu xa vona.
Ku hlaya mepe wa misava na phepha ra mahungu ya ntiyiso mayelana na matiko yo hambana.
Ku hlamula swivutiso mayelana na mepe.
Ku pananisa swivuriso na tinhlamuselo ta swona.

116 Tsalwa ro hlamusela

110

Ku kunguhata no tsala tindzimana to hlamusela hi ximumu na xixika.
Ku pananisa swivulavulelo na tinhlamuselo ta swona.
Ku tsala swivulwa u tirhisa swivulavulelo.
Ku boxa swivulwana swa riviti.
Veketela marito hi ndzandzelelano wa maletere.
Ku tsala swivulwa.

117 Xikanyakanya xa muxaka wuŵwana

112

Ku vulavula hi swihungasi na leswi tsakeriwaka.
Ku pananisa marito na tinhlamuselo ta wona.
Ku hlamula swivutiso mayelana na ndzimana.
Ku boxa vonelo.
Ku tsala ndzimana yo hetelela yo hetisa xitori.

118 Xikanyakanya xa mina

114

Ku dirowa xifaniso xa xikanyakanya.
Ku tsala tindzimana timbirhi ta nhlamuselo mayelana na xikanyakanya.
Ku tsala xithhokovetselo ku tirhisiwa swifananisi na swigego.
Ku ava marito hi mapeletwana.

119 Mukhalabya wo thyaka

116

Ku bula hi xifaniso.
Ku hlaya xitoro no hlamlula swivutiso leswi landzelaka.
Ku nyika mavonelo.
Ku nyika nhlokohaka leyi faneleke.
Tsala ndzimana ya mahetelelo.

120 Ximunhuhatwa xa mina

118

Ku bula hi xifaniso.
Ku hlaya xitoro kutani u hlamlula swivutiso leswi landzelaka.
Ku nyika mavonelo.
Ku nyika nhlokohaka leyi faneleke.
Ku tsala ndzimana ya mahetelelo.

Swiletelo

Kotara ya 4: Mavhiki ya 7 - 8

121 Ku endla mujeko wo amukela

120

Ku vulavula hi ku hlaya handle ko landzelela swiletelo.
Ku hlamlula swivutiso mayelana na swileriso.
Ku nyika mavonelo.
Ku hetisa swivulwa.

122 Ku tsala swiletelo

122

Ku boxa marito-fularha.
Ku tsala swiletelo eka nxaxameto.
Ku tirhisa hlayelo ra ndzeriso.
Ku boxa swirhangi na swilandzi.
Ku vumba swivulwa.
Ku tsala swivulwa nakambe ku tirhisiwa maendli lama faneleke.

123 Ku landzelela swiletelo

124

Ku landzelela swiletelo swo endla vuhlalu bya Xiegipita.
Ku hlaya swiletelo swo sweka mazambani lama tshakatiwaka.
Ku boxa ku hambana exikarhi ka switshuriwa.
Ku boxa xitshuriwa lexi twisisekaka no seketela mavonelo.
Ku nyika mavonelo.
Ku boxa xikongomelo xa xitshuriwa xa swiletelo.

124 Ku tsala swiletelo nakambe

126

Ku tsala swiletelo nakambe ku tirhisiwa marito yo tanhi ku sungula, kutani, ku landzela.
Swiletelo swa tinomboro no tirhisa ndzeriso.
Ku boxa swivulwa-hosi na swivulwananda.
Ku boxa swivulwa-hava.
Ku boxa matsalele ya marito lama faneleke.
Ku vumba swivulwa.

125 Miri wa wena wa kahle

128

Ku nyika swiletelo leswi twalaka.
Ku tsala tinotsi ku kunguhata swiletelo.
Ku hlamlula swivutiso swo huma eka xitshuriwa.
Ku tsala xihlambanyiso.
Ku tsala nakambe vuxokoxoko tanhi sete ya swiletelo leswi nambariweke.

126 na 127 Bekari ya mina ya switsokombela

Ku hlaya xitshuriwa.
Ku tsala rhesipi ku tirhisiwa fureme.
Ku dirowa xifaniso xo navetisa rhesipi.
Ku hlaya xiphemu xa xitoro no tsala swiletelo swo khoma nseve wa ku vonakala ka n'weti.

Swikanyakanya

A hi vulavuleni

Xana u na xikanyakanya?

Xana u vona swi ri na nkoka ku famba
hi xikanyakanya ematshan'wini yo
famba hi movha, thekisi kumbe bazi?

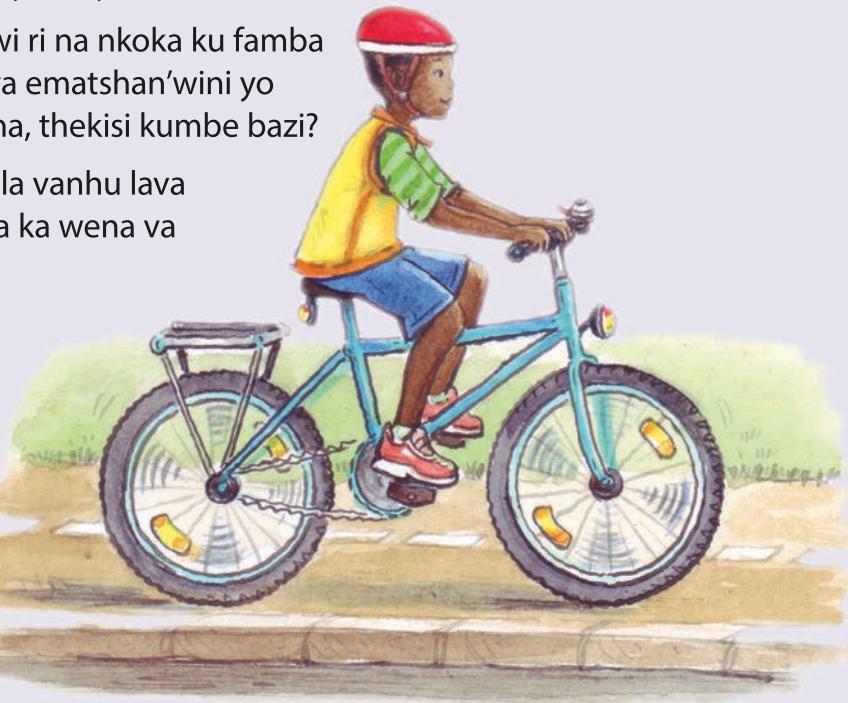
Xana vamasipala va fanerile ku olovisela vanhu lava
fambaka hi swikanyakanya? Hi ku vona ka wena va
fanele ku swi endlisa ku yini?

A hi hilayeni

Lebula xifaniso u tirhisa
marito lama landzelaka.

bokisi	baji ra swivangamisi
gondolo	timboni
bele	phevhimente

Ku famba hi xikanyakanya ku nga endlisiwa ku yini leswaku ku nga vi na khombo?
Gwajula xivulwa lexi u vonaka xi ri xa nkoka.

Mugadi un'wana na un'wana wa xikanyakanya u fanele ku va na bele _____ eka
xikanyakanya xa yena _____ loko a famba eka phevhimente _____ a ambala gondolo
_____ loko a famba etindleleni ta tibayisikiri _____ a honisa tirhoboto _____ ku va
na timboni eka bayisikiri ya yena _____ a ambala swiambalo leswi vonakaka _____ a
chela swilo eka swibokisana.

Sweswi hlaya atikili ya phephahungu.

Ambala gondolo epatwini

Hi Roy Mann

Ndzavisiso wu kombeta leswaku vachayeri va chayela
ku tlula 6 cm ekusuhi na vagadi va swikanyakanya
lava ambalaka magondolo ku tlula lava nga
ambariki hikuva va va vona va ri na ntokoto swinene.
Van'waswikanyakanya va xisati a va tshuneleri
ngopfu tanahi va xinuna.

Ndzavisiso wu endliwile hi ntiva-mehleketo wo
huma eka MMR eKapa, loyi a vulaka leswaku u endlile
ndzavisiso wa yena hi ku tirhisa sensara ya mpfukwa.
U kume leswaku loko a ambale gondolo, vachayeri
va chayela ekusuhinyana na xikanyakanya xa yena ku
tlula loko a nga ambalangi gondolo.

Vachayeri va mimovha va ehleketa leswaku, "U tiva
leswi a endlaka swona, a nga endli swo homboloka."
Kambe sweswo swi na khombo tanahi leswi
n'waxikanyakanya un'wana na un'wana a faneleke ku

ambala gondolo.

Hambileswi vachayeri va mimovha va nga biha,
vachayeri va mabazi na va tilori va nyanya. A va nga
n'wi nyiki ndhawu yo famba eka yona. Loko ntiva-
mehleketo a ambale wigi, vachayeri a va ehleketa
leswaku a ri wansati, a va n'wi nyika ndhawu ya
kwalomu ka 12 cm leswaku a famba eka yona.

Ntiva-mehleketo u lava leswaku ndzavisiso wa yena
wu pfula mahlo ya vanhu mayelana na makhombo
lama vagadi va swikanyakanya va langutaneke na
wona. Vagadi va swikanyakanya vo tala va vaviseka
emapatwini ya Afrika-Dzonga. Vativisisi va sola
vagadi va swikanyakanya lava nga riki na ntokoto,
lava fambisaka swikanyakanya yi ri ndlela yo endla
vutiolori eka ku tlakuka ka nhlayso ya ku vaviseka ka
vagadi emapatwini. Yi ri ndlela ya vutiolori.

Mimovha leyi ringetaka ku hundza yin'wana
epatwini hi yona leyi nga na khombo swinene hikuva

Siku:

vachayeri minkarhi yin'wana a va va voni vagadi va swikanyakanya.

Ntiva-mehleketo u vule leswaku loko ndzavisiso wa yena wo endla leswaku vachayeri va mimovha va va ni vukheta swinene mayelana no tshinelela ngopfu

van'waswikanyakanya epatwini, a swi ta va kahle ngopfu. Handle ka leswi a swi kumeke eka ndzavisiso wa yena, van'waswikanyakanya va tala ku pona loko va chayisiwa hi mimovha loko va ambale magondolo, naswona ku pona enghozini swi nga va swa nkoka swinene ku tlula ku wela hi nghozi!

Languta nhlokomhaka ya atikili. Xana ya ku hlamarisa? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

I mani a endleke ndzavisiso? _____.

Xana u wu endlile kwih? _____.

Xana u wu endlise ku yini? _____.

Hikwalaho ka yini a wu endlile? _____.

Hetisa swivulwa leswi u tirhisa marito ya wena.

Vachayeri lava ringetaka ku hundza mimovha yin'wana epatwini va tshinelela van'waswikanyakanya lava _____.

Va endla leswi hikuva va ehleketa leswaku van'waswikanyakanya lava va _____.

Vachayeri va mimovha va nyika ndhawu leyikulu eka _____.

_____ swi tshinelela van'waswikanyakanya ku tlula mimovha.

Vanhu vo tala va sungurile ku famba hi swikanyakanya ku _____.

Van'waswikanyakanya lava ambalaka magondolo va le ka xiyimo xo antswanyana xo _____.

Xana u ehleketa leswaku van'waswikanyakanya va fanele ku tshika ku ambala magondolo? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Pananisa rito leri tikisiweke na rito leri yelanaka swinene na rona hi nhlamuselo tanahi leswi ri nga tirhisiwa xiswona eka atikili. Khalara rito leri u ri hlawuleke hi muhlovo wo tshwuka.

ndzavisiso	xperimente	xikambelwana	vulavisi	hlamarisa
makhombo	minxungeto	minkhaviso	tinghozi	vutivi
kahle	xihlamariso	saseka	mpfumawulo	xonga
chayisa	chayisana	nghozi	tlumba	susumeta
ntokoto	ntshwa	mhangu	vuswikoti	vutivi

Ku tsala hi ku khandziya xikanyakanya

A hi tsaleni

Tsala ndzimana u hlamusela xikanyakanya lexi u nga tsakelaka ku xi xava. Rhanga u kunguhata ndzimana ya wena.

U nga tirhisa swin'wana swa swivulwahava leswi loko u swi lava.

tshwuka na mikhwalalati ya pinki **mavhilwa ya ntima wa xikontiri** **swipoko swo hatima xisilivhere** **bele ya wasi wo vangama** **timboni to tshwuka no vangama** **swikhomo swa xivunguvungu xo vangama**

A hi tsaleni

Hlaya ndzimana kutani u nkhwatihata mabumabumeri hinkwawo.

Nhwanyana lontsongo a rhelela exintshabyanini a khandziyile xikanyakanya xa yena xintshwa, xo vangama. A xi kumile hi siku ra yena ra ku velekiwa ra vukhumen'we. A ri na misisi yo leha, ya buraweni, yo songana leyi a yi haha emoyeni wo ba hi xihatla. Xo sungula u vonile ntswele ya xingoni, kutani u vonile nyimpfu yo basa ya voya byo leha. Nhova a yi tele hi swiluva swa xitshopana. Rendzo ro tsakisa ri fikile emakumu. A ri ri siku ro tala ntsako!

Kutani tirhisa ntlhanu wa mabumabumeri lama eswivulweni swa wena n'wini.

Siku:

Hetisa swivulwa hi marito lama landzelaka.

A hi tsaleni

wu

ra

hi

xa

swa

ya

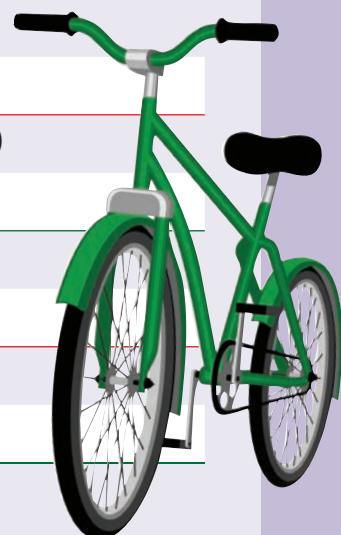
A ndzi lava xipopana _____ xilamula hi siku ra mina ra ku velekiwa kambe ndzi nyikiwile bolo
_____ ntima. Xikanyakanya _____ mina xona _____ lexikulu. Xana u na swinyeletana _____
ku namarheta eka xikanyakanya? Gondola _____ mina ri wele ehansi. Movha _____ hundza hi
ku hatlisa. Mina na munghana wa mina _____ rhandza ku ya exikolweni hi swikanyakanya swa
hina.

Hundzula swivulwa swi va swivutiso u tirhisa marito lama nga endzeni
ka swiangi.

Bolo ley i ya Magezi. (mani)

U lava xinyeletana xo namarheta eka xikanyakanya xa yena. (kwihi)

Ndzi ta amukela xikanyakanya xa pinki hi siku ra mina ra ku velekiwa. (muni)

Vana va ya ezoo hi Muggivela. (rini)

Mudyondzisi wa hina u famba hi movha ku ya exikolweni. (yini)

Tsala swivulwa leswi landzelaka eka tlhelo ra nandzulo.

Gezani u gada xikanyakanya ya yena masiku hinkwawo.

Nkateko u ta nyikiwa rhoko leyintshwa.

Xikanyakanya xa yena xi na bele yo lemukisa vanhu.

Vana va dya malekere.

Va tsala xinavetiso.

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni

Languta mepe wa Afrika-Dzonga. Bulani hi xifundzankulu xa n'wina na ntlawa wa wena. Vulavulani hi mavito ya madoroba ya xifundzankulu xa n'wina, tlayimeti ya xifundzankulu na swo koka mahlo swa nkoka.

A hi hlayeni

Kutani languta mepe wa misava.

Vito ra tiko	Nhlayo ya vanhu hi mamiliyonu	Sayizi hi km
South Africa	50,59	1 221 037
Zimbabwe	12,97	390 757
Malawi	14,39	118 484
Mozambique	23,70	801 590
Algeria	37,90	2 381 741
Egypt	83,67	1 002 000
Nigeria	162,5	923 768
Uganda	34,13	241 550
Argentina	40,12	2 780 400
China	1,344 wa mabiliyonu	9 706 961
Hong Kong	7,18	1 104
Brazil	201,03	8 514 877
United States	313,9	9 629 091
Australia	22,32	7 692 024
New Zealand	4,48	270 467
United Kingdom	62,74	242 900

Siku:

A hi tsaleni

Languta mepe wa Afrika-Dzonga.

Ku na swifundzankulu swingani eAfrika-Dzonga? _____

Xana i yini vito ra xifundzankulu xa wena? _____

Xana i yini vito ra dorobankulu ra xifundzankulu xa n'wina? _____

Hi swihi swifundzankulu leswi nga ekusuhi na lwandle? _____

Xana ku na milambu exifundzeninkulu xa n'wina? _____

Nyika mavito ya yona. _____

Xana hi tihi tindhawu ta nkoka to koka mahlo ya vaendzi exifundzeninkulu xa n'wina? _____

Kutani languta mepe na tinhlayo ta matiko man'wana ya misava.

Hi rihi tiko leri nga na nhlayo leyikulu swinene ya vanhu? _____

Xana Egipta ri na nhlayo ya vanhu leyikulu kumbe leyitsongo ku tlula Hong Kong? _____

Xana nhlayo ya vanhu va United States yi tlula nhlayo ya Afrika-Dzonga hi nhlayo muni? _____

Xana hi rihi tiko leritsongo swinene? _____

Xana Malawi i yikulu kumbe i yitsongo eka United Kingdom? _____

Xana hi rihi tiko leri nga ekusuhi swinene na Afrika-Dzonga? _____

Xana hi rihi tiko leri nga ekusuhi swinene na United States? _____

Xana hi wahi matiko lama u ehleketa ka leswaku ya titimela swinene? _____

Xana hi wahi matiko lama u ehleketa ka leswaku ya hisa swinene? _____

A hi tsaleni

Pananisa swivuriso leswi na tinhlamuselo ta swona.

Ndlopfu a yi fi hi rivambu rin'we.

Nghala yi etlele na meno ya yona.

Vukosi i mberha, bya dzudzeka.

Mavala ya mangwa i mavala man'we.

Munhu i munhu hi van'wana vanhu.

Rifumu ra hela u nga ka u nga tshembeli eka rona.

Munhu a nga ka a nga hanyi a ri yexe, u lava van'wana vanhu.

Munhu a nga heli matimba khombo rin'we.

Ku vuriwa munhu loyi a etleleke, va nga lavi ku n'wi pfuxa leswaku a ta dya na yena.

Vavasati va fana.

TEACHER: Sign

Date

U ta tsala tindzimana timbirhi ta nhlamuselo mayelana na tinguva timbirhi: ximumu na xixika. Loko u nga si tsala, u fanele ku kunguhata. Eka nguva yin'wana na yin'wana, tsala marito hinkwawo yo hlamusela lama u ya ehleketa.

Ringeta no tsala xigego xin'we kumbe xifananisi xin'we eka tinhlamuselo ta wena.

Nkunguhato

A hi tsalen'i

Ximumu

Xixika

Pananisa swivulavulelo leswi na tinhlamuselo ta swona.

Ku luma ndleve		Ku tsutsuma
Ku ba hansi		Ku tihumesa emhakeni
Ku hlamba mavoko		Ku famba
Ku khoma ndlela		Ku hlevela
Ku tsema u ri vona		Ku tsandzeka

Siku:

Hlawula swivulavulelo swinharhu kutani u tsala swivulwa hi xin'wana na xin'wana xa swona ku kombeta tinhlamuselo ta swona.

A hi tsaleni

Nkhwatihata xivulwana xa riviti eka xivulwa
xin'wana na xin'wana kutani u vula leswaku i
nhlokohaka kumbe xiendliwa xa xivulwa.

Leswaku a nga ya kumbe a nga yi ekhempeni hi xixika a swi vilerisa Solani.

Mary u tshembisile leswaku u ta ambala jesi.

Xivulwana xa
riviti i ntlawa wa
marito lowu nga na
nhlokohaka na
riendlili. A xi swi koti
ku tiyimela xi ri xoxe,
kambe xi nga tirhisiwa
tanihi nhlokohaka
kumbe xiendliwa xa
xivulwa.

Ndza swi tiva leswaku nhlamulo i yini.

Munhu loyi a vulavulaka hi China wa swi tiva leswaku u vulavula hi yini!

A hi tsaleni

Veka marito lama hi nongonoko wa maletere kutani u tirhisa
mambirhi ku yumba swivulwa.

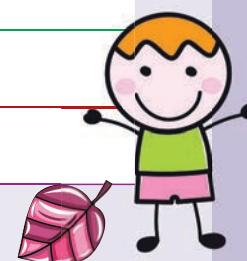
nyanyuka

nyangwa

nyenya

nyungu

nyika

TEACHER: Sign _____ Date _____

Xikanyakanya xa muxaka wun'wana

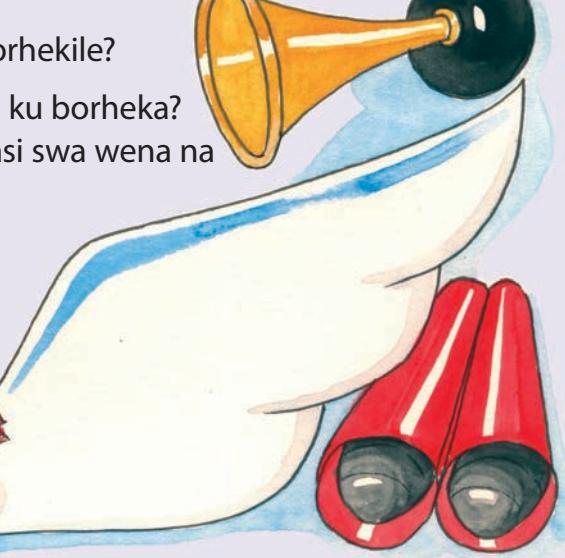
A hi vulavulen'i

Xana u pfa u borheka?

Xana u endla yini loko u borhekile?

Xana u endla yini ku herisa ku borheka?

Byela ntlawa wa wena leswaku hi swihi swihungasi swa wena na
leswaku hi swihi leswi u swi tsakelaka swinene.

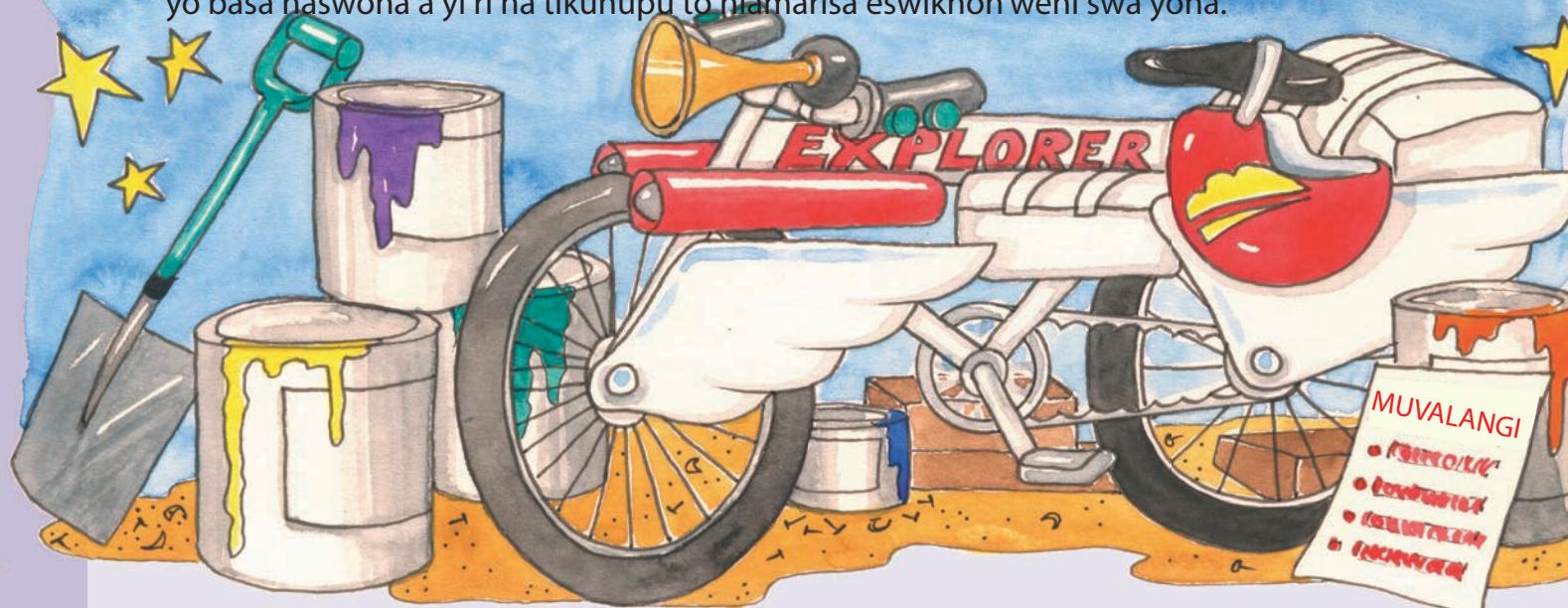

A hi hlayeni

A ndzi ri na khumen'we wa malembe loko ndzi vona garaji ya khale, ya ritshuri, **leyi nga tirhisiwiki**. A wu ri nchumu lowu a wu ta hundzula vutomi bya mina byo borha. Manana a ndzi byela masiku hinkwawo leswaku a ndzi nge borheki loko ndzi ringeta hi matimba ku tsakela xanchumu. Nkarhi wun'wana loko ndzi **phendla** buku leyi mudyondzisi wa mina a ndzi nyikeke yona **hi ntshembo** wo **thumbha** lexi nga ndzi tsakisaka, a ndzi ehleketa leswaku ku borheka loku a ku nga vi ka nkarhi wo leha.

Mfungho lowu nga erivaleni ethinini ro **rhosa** ra pende wu koka mahlo ya mina:

Empfungwe wa garaji a ku ri na bayisikiri. Marito yo tshwuka yo hatima ehansi ka xitshamo a ya hlayeka hi ndlela leyi: **EXPLORER**, leswi vulaka **MUVALANGI**. Bayisikiri a yi ri yo basa naswona a yi ri na tikunupu to hlamarisa eswikhon'weni swa yona.

Siku:

MUVALANGI

Bayisikiri ley i ya muhlovo wa yona yi ri yoxe na biriki endhawini yo sungula leyi u yi langutaka loko ko tshuka ku va na mhaka ya xihatla: Xikombiso, eswikhon'weni, ehansi ka xitshamo, ehenhla ka murhi...

Ku na swilo swo hlawuleka swo tala leswi katsaka:

- Timpapa leti tlharamulukaka (timbirhi endzhaku na timbirhi emahlweni)
- Timisayili (leti a ti dlayi, ti na tiphelete leti nuhaka ntsena)
- Xikhomo (xa ku gada eka tibampara kumbe ku dayivha)
- Bele ya movha na tifoni ta tindleve (ti nghenise etindleveni-huwa yi nga fika eka 300 wa tidesibebe)
- Tibege ta moyo na gondolo ro sivela nghozi
- Nkumba na swikhigelo (swa maendzo ya nivusiku)
- Tinamuneti na khokho yo hisa (swi cheriwe eswibyeni efuremeni)
- Xikhakhuleti lexitsono, dayari, buku yo tsalela
- Pharachuti
- Burachi ya meno na xisibi xa meno.

LEMUKA: U nga tirhisi swilo leswi handle ka loko u tiva swikongomelo swa swona.

Emily Labran (wa 10 wa malembe)

Dirowa tilayini to pananisa marito lama tikisiweke na tinhlamuselo ta wona. Tsala marito lama tikisiweke eka dikixinari ya wena.

phendla	mpimo wa huwa
thumbha	xigqhoko xo sirhelela nghozi
rhosa	switlhavatlhavana leswi tirhisewaka ku hlasela ku hlasela
muvalangi	ku pfula pheji ra buku leri landzelaka
timisayili	ku rholela
desibebe	munhu wo lavisia xilo
gondolo	ku cinca muhlovo wa nsimbhi

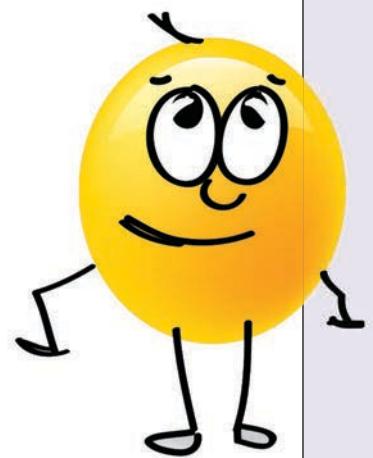

Xikanyakanya xa mina

A hi diroweni

Dirowa xifaniso xa xikanyakanya lexi u navelaka ku va na xona laha hansi.

A hi tsaleni

Kutani tsala tindzimana timbirhi to hlamusela xikanyakanya xa wena.

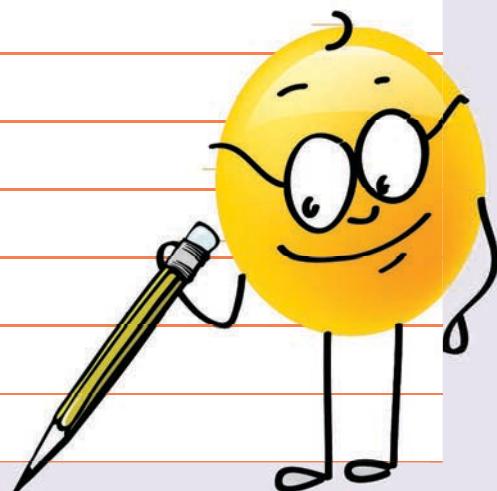

Siku:

A hi tsalení

Tsala xitlhokovetselo xa wena hi Afrika-Dzonga, u tirhisa swifananisi na swigego.

Rhanga u ehleketa hi swifananisi na swigego leswi u nga swi tirhisaka mayelana na Afrika-Dzonga. Tirhisa swo fana na "onge", "tanihi" kumbe "i". Hlawula marito eka nxaxamelo lowu nga laha hansi, kutani u ya tsala eximatsini xa kholomu ya tafula.

titimela onge
ringa ku fana na
hisa wonge
mumu wonge
ku tlhava swange

Exikarhi ka kholomu engetela maviti.
Hlawula ku suka eka nxaxamelo kumbe u tirhisa miehleketo ya wena.

rimoyana ra ximumu
norho
xiayisana
papa
hlolwa
xitulu xo mbuwetela
xikhigelo

Eka tlheloo ra xinene ra kholomu tsala ndhawu.

Hlawula ku suka eka nxaxamelo kumbe u tirhisa miehleketo ya wena.

exihlahleni xa mpfula
hi ximumu
emubedweni
mihlovo yo tshwuka
moya wa sava

A hi tsalení

Ava marito lama hi mapeletwana ya wona kutani u phokotelela rito rin'wana na rin'wana.

Xikombiso: ngho/he: mapeletwana mambirhi

Tikonkulu _____

kumeka _____

Mpumalanga _____

Soweto _____

Gauteng _____

Limpopo _____

TEACHER: Sign _____

Date _____

115

Xifananisi i ku fananisa swilo swimbirhi hi ndlela yo kongoma, ku tirhisiwa swirtwana swa onge, swange, tanihi, ku fana na, bya, swa, wonge, ingi.

Xikombiso: Afrika-Dzonga ri fana na nambu wo leha wa wasi.

Xlgego i ku fananisa swilo swimbirhi handle ko tirhisa swirtwana swa onge, swange, tanihi, ku fana na, bya, swa, wonge, ingi, kambe ku vuriwa ntsena leswaku nchumu wuin'we hi lowun'wana.

Xikombiso: Afrika-Dzonga i nambu.

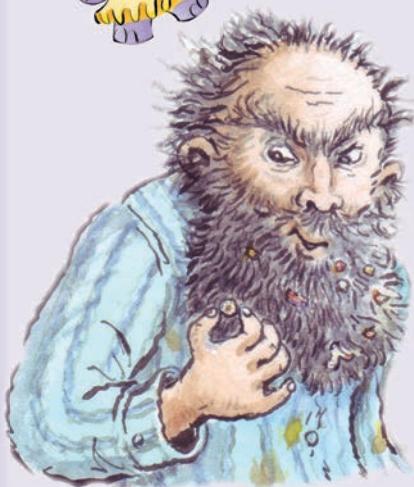
Afrika-Dzonga ri

hisa onge i	bolo ya dyambu ra xidolofiya	esaveni ra savasi
-------------	---------------------------------	-------------------

Mukhalabya wo thyaka

A hi vulavuleni

Languta xifaniso kutani mi vulavula hi xona entlaweni wa n'wina.

A hi hlayeni

Nkulukumba Donono a ri wanuna loyi a ri na rivoya exikandzeni xa yena. Xikandza xa yena hinkwaxo handle ka mombo, mahlo na nhompu, a swi phutseriwe hi voya byo tsindziyela. Voya exikandzeni xa Nkulukumba Donono a byi nga mili byi rhetela no etlela kahle tanihileswi byi vaka xiswona eka van'wana vavanuna vo va ni voya exikandzeni. A byi mila onge i swo tlhava leswi humevelaka tanihivi rivoya ra burachi ya minwala. Xana i kangani Nkulukumba Donono a hlamba xikandza lexi xa yena xa rivoya ra burachi ya minwala? Nhlamulo i NAKAN'WE, hambi hi Masonto.

Malepfu yo thyaka

Tanihi laha u swi tivaka hakona, xikandza ntsenantsena, xo pfumala voya xo tanihi xa wena kumbe xa mina xi va na mavala ya thyaka loko xi nga hlambibi ku ringanelia minkarhi hinkwayo, naswona ku hava swo biha ku fana na sweswo.

Kambe xikandza xa voya i mhaka yin'wana. Swilo swa namarhela evoyeni, ngopfu-ngopfu swakudya. Swilo swo fana na muthotho swi nghenelela emalepfini swi tshama kona.

Mina na wena, loko hi ri na vukheta, hi nga dya swakudya swa hina handle ko titotetela swakudya swikandza swa hina hinkwaswo. Kambe, languta kahle, nkarhi lowu taka loko u vona wanuna wa mavoya a dya lanci, u ta lemuka leswaku hambiloko o pfula nomo wa yena swinene, a swi koteki leswaku a hoxa lepula leri nga tala hi swakudya handle ko siya swin'wana swa swona emavoyeni ya yena.

Nkulukumba Donono a nga tikarhati hi ku pfula nomo wa yena swinene loko a dya. Hikwalaho (na leswaku a nga hlambi) a ku tshama ku ri na madzanadzana ya mahlanhla ya swakudya swa khale leswi namarheleke emavoyeni ya xikandza xa yena hinkwaxo. A swi nga ri swiphemu swikulu hikuva a tala ku swi sula hi le ndzhaku ka xandla xa yena kumbe hi voko ra hembe ya yena loko a ri karhi a dya. Kambe loko u languta swinene u ri ekusuhi, a wu ta vona mavati ya hinkwaswo swilo swo nyangatsa leswi Nkulukumba Donono a rhandza ku swi dya.

Nakambe loko u languta u ri ekusuhi, a wu ta tala ku vona swilo swi kulukumbanya leswi a nga tsandzeka ku swi sula, swilo leswi nga va kwalaho tin'hweti na tin'hweti, swo fana na xiphemu xa chizi ya rihlaza yo bola kumbe tikhonifileki ta khale to vumbana kumbe hambi wu ri ncila wo rhetela wa nhlampfi ya le thinini ya saridini.

Leswi ndzi ringetaka ku ku byela swona hileswaku Nkul. Donono a ri mukhalabya wo thyaka na risema. Nakambe a a ri mukhalabya wo chavisa swinene tanihileswi u nga ta swi kumisa xiswona ku nga ri khale. Hi Roald Dahl (tekeleriwile).

Siku:

A hi tsalení

Hlaya xitori nakambe kutani u hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Mutsari wa xitori lexi u thyile ximunhuhatwa xa yena Nkulukumba Donono. Hi marito ya wena vula leswaku donono swi vula yini.

U ehleketa leswaku Nkulukumba Donono u basile no va a landzelela milawu ya nsivela-mavabyi?

Ku humelela yini loko vanhu lava nga na malepfu va dya?

U ehleketa leswaku ku humelela yini eka mahlanhla lama namarheleke emalepfini ya Nkulukumba Donono?

Nkulukumba Donono a nga suli xikandza xa yena hi xilapana xa sevhiyete endzhaku ko heta ku dya swakudya swa yena. Xana a tirhisa yini ematshan'wini ya sevhiyete?

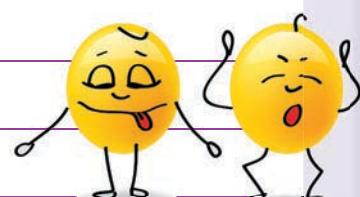
U ehleketa leswaku mutsari a tsakela Nkulukumba Donono? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Xana u nga tsakela ku tshama na Nkulukumba Donono? Seketela nhlamulo ya wena.

Nyika ndzimana leyi nhlokomhaka.

Mutsari u hi byela leswaku Nkulukumba Donono u endle swin'wana swo kala swi nga ri kahle. Tsala ndzimana u hlamusela nchumu wo chavisa lowu Nkulukumba Donono a nga vaka a wu endlile.

TEACHER: Sign

Date

Ximunhuhatwa xa mina

A hi tsaleni

Pananisa marito eximatsini na marito kumbe swivulwahava exineneni. Tsala marito lama dzwihatiweke eka dikixinari ya wena.

nyangatsa
bola
nhlahla
muthotho
furheka

siringa
furha
ku veka swilo swimbisi swi kala swi vupfa
xiphemunyana xa swakudya Hlanhla
murhu

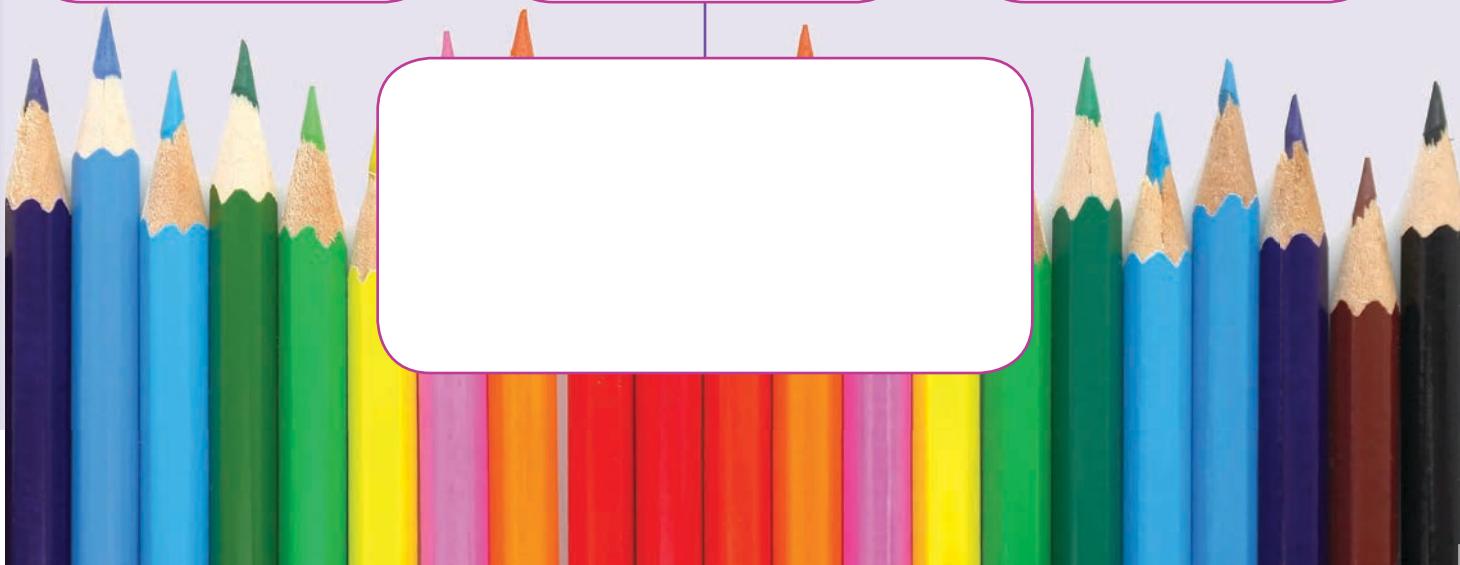
A hi tsaleni

U ta tsala xitori xa wena hi un'wana loyi u n'wi tivaka kumbe un'wana loyi u nga lo tivumbela yena. Xitori xa wena xi fanele ku va na tindzimana ta mune.

Rhanga u kunguhata xitori xa wena u tirhisa mepe wa miehleketo.

Ximunhuhatwa xa mina

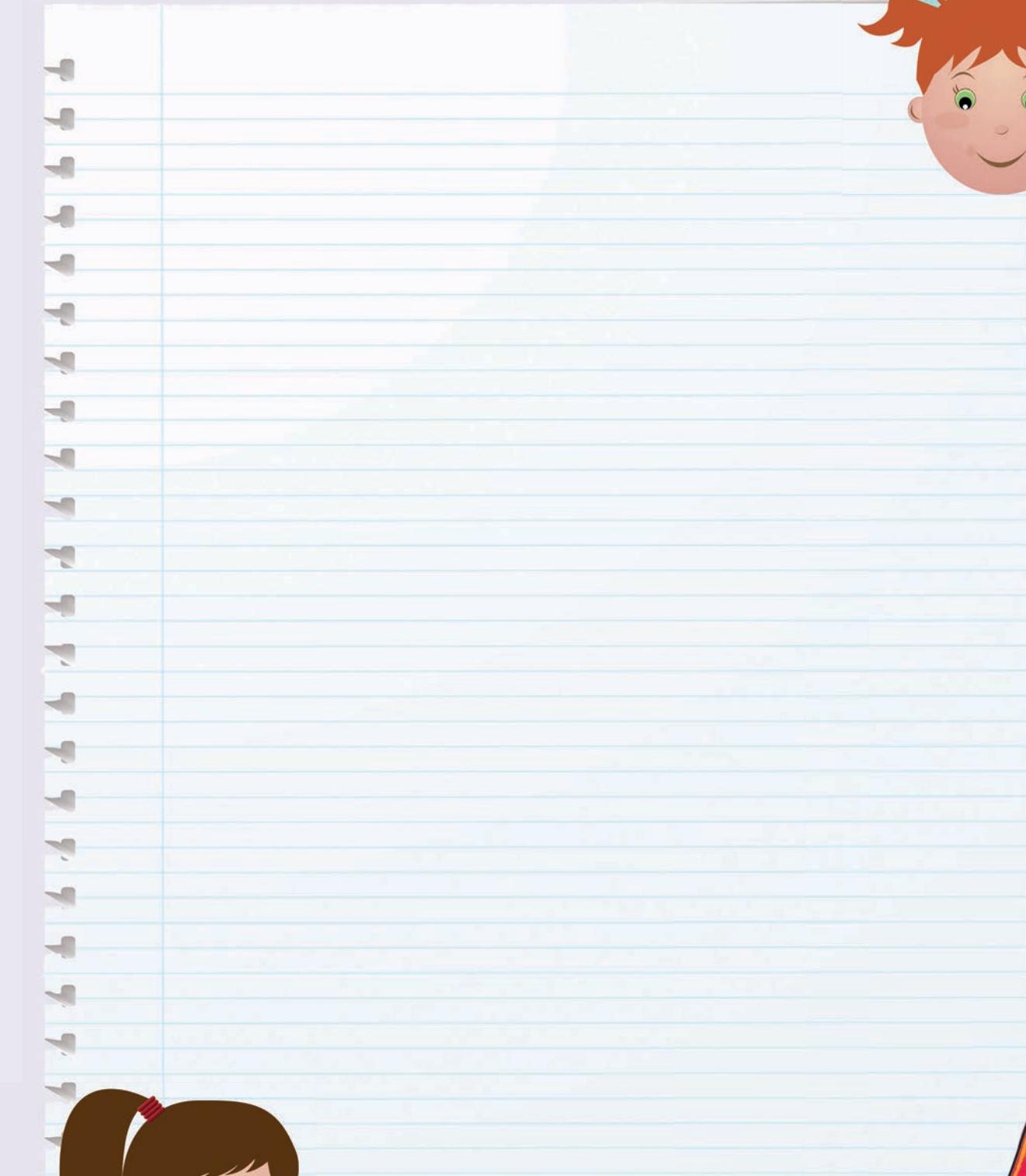

Siku:

A hi tsalenii

Kutani tsala xitori xa wena. Loko u xi tsarile, kombela munghana wa wena leswaku a xi hlaya a ku pfuna ku xi hlela.

TEACHER: Sign _____ Date _____

A hi vulavuleni

Xana u tshama u xava xilo lexi a wu lava ku xi endla kutani u tiboha ku kala u nga landzeleli swiletelo? Byela tlilasi leswi a ku ri swona na leswaku ku humelele yini. Xana eku heteleleni xilo xexo xi vile leswi a wu swi languterile?

Mi twa leswaku nhwanyana lontshwa u joyina tlilasi ya n'wina. Hinkwenu mi tiboha ku n'wi endlela mujeko wo n'wi amukela.

Rhangani mi endla batiki ya fundzu ra

xikwere. Leswi lavekaka:

- mihlovo yo hambana ya dayi ya swambalo (dayi ya mati yo titimela)
- mabantu ya rhabara
- magilavhu ya rhabara
- timabulu
- mati ya pompi
- xiphemu xa lapi ro basa ra xikwere ra 1m
- ngoti
- swifungho swa mihlovo yo hambana yo ka yi nga thunyeki
- xitepulara

Leswi mi swi endlaka:

Bohani xiphemu xa lapi ra n'wina ku ya hi nkhaviso lowu mi wu lavaka. Langutani minkhaviso leyi nga eka nxaxamelo wo sungula wa swifaniso. Nxaxamelo wa vumbirhi wu mi kombeta leswi mi nga endlisaka xiswona minkhaviso leyi.

A hi hlayeni

omisa hi dyambu	tilayini	swirhendzевутана
timabulu na tirhabara ti nga ri tingani	tirhabara ntsena	timabulu na rhabara eka yin'wana na yin'wana

Siku:

Lulamisani dayi ku ya hi maendlelo. Ambalani magilavhu ya rhabara ku sirhelela mavo n'wina tanihileswi dayi yi nga onhaka tinhlonge ta n'wina. Landzelelani switsundzuxo swa vuhlayiseki.

Nghenisani lapi endzeni ka dayi ku ringana 20 wa timinete. Loko mi ri tshika nkarhi wo lehanyana edayini, lapi ri ta dzowela ri kuma muhlovo wo dzwihalanyana. Humesani lapi edayini kutani mi ri basisa ematini yo titimela lama nga pfuleriwa ku kala mati ya tengya nga ha kombeti dayi.

Susani tirhabara na timabulu hi vukheta ku kota ku vona nkhaviso wa n'wina lowuntshwa! Ku hava minkhaviso mimbirhi leyi nga ta kumeka yi fana naswona mi nga kuma mimbuyelo yo hambana hi ku hlanganisa maendlelo yo hambana.

Kutani tsalani hungu

Mi lava ku tsala hungu leri "U amukelekile etlilasini ya hina". Tsalani letere rin'we ra hungu exikwereni xa n'wina. Tirhisani swifungho swa mihlovo yo hambana yo kala yi nga thunyeki ku tsala maletere.

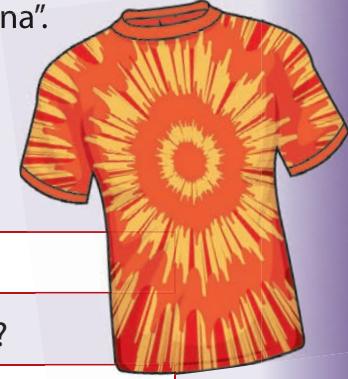
Endlani mpetso wa 1 cm ehenhla ka xikwere xa n'wina. Wu tiyiensi hi switepulara. Veketelani swikwere hinkwaswo leswaku swi endla hungu ra "U amukelekile etlasini ya hina".

A hi tsalen!

Languta swiletelo.

U lava ku endla swirhendzevutana. Xana u ta swi endla hi yini?

Ku humelela yini hi muhlovo loko u tshika lapi endzeni ka dayi nkarhi wo leha?

U nga wu kumisa ku yini muhlovo wo basulukanyana?

Loko un'wana lontshwa a fika etlilasini ya n'wina, mi endla yini leswaku munhu yoloye a titwa a amukelekile?

Hetisa swivulwa leswi u tirhisa marito ya wena.

Vadayi va batiki ya fundzu va daya lapi ku ringana 20 wa timinete.

Va endla leswi hikuva va lava _____

Loko a va lava muhlovo wo vonakanyana a va ta _____

Batiki ya fundzu i _____

TEACHER: Sign _____

Date _____

Ku tsala swiletelo

A hi tsaleni

Pananisa rin'wana na rin'wana ra marito lama nga eximatsini na rito-fularha ra rona.

endzeni	ehenhla	ehansi	ehandle	etlhelo
tshika	khoma	heriki	tlakula	veka
n'we	ntsena	tala	nyingi	mbirhi
dzwihala	hatlisa	vangama	vonaka	mfanelo
katsa	xiboho	hlanganisa	hambanisa	hoxa

A hi tsaleni

Tsala nxaxameto wa swiletelo swo endla mujeko wo amukela. Tirhisa hlayelo ra ndzeriso. Tiyisia leswaku swiletelo swa wena swi longoloxiwile kahle.

- Boha xiphemu xa lapi hi tirhabara na timabulu.

-

A hi tsaleni

Bana xirhendzevutana eka swirhangi na swilandzi eka rito rin'wana na rin'wana kutani u vumba swivulwa u tirhisa marito ya kona.

nonokanyana

hambanisa

xiviko

rhwaleka

Siku:

A hi tsaleni

Dirowa layini yo hlanganisa rito rin'wana na rin'wana eximatsini na leri yelanaka na rona swinene. Kutani tsala swivulwa hi marito manharhu ku suka eka kholomu ya voko ra ximatsi.

Toyota	movha
tindzimi	ANC
mavoko	Xitsonga, Xinghezi
Rhaliweyi	vatirhi
Luthuli House	switimela

Xiyimelo i ku tirhisa vito ra nchumu eka wun'wana lowu yelanaka swinene na wona. Xikombiso: "Hofisi yi fikile" laha "hofisi" yi vulaka "nhloko ya xikolo".

(Handwriting practice area)

A hi tsaleni

Tsala nakambe swivulwa leswi u tirhisa maendli lama faneleke.

Swilo swo tala swo (tlangisa/tlangeka) i swa muganga wa hina.

(Handwriting practice area)

Maphepha-hungu ya (fika/fikisa) mixo wun'wana na wun'wana hi awara ya ntsevu.

(Handwriting practice area)

Tisangweji (ya/ta) botere na jamu ta nandziha.

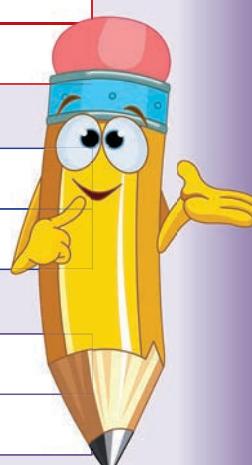
(Handwriting practice area)

Swichudeni(va/swi) famba hi ku hatlisa ku ya etlilasini.

(Handwriting practice area)

U (languta/languteka) a nga karhatiwi hi nchumu.

(Handwriting practice area)

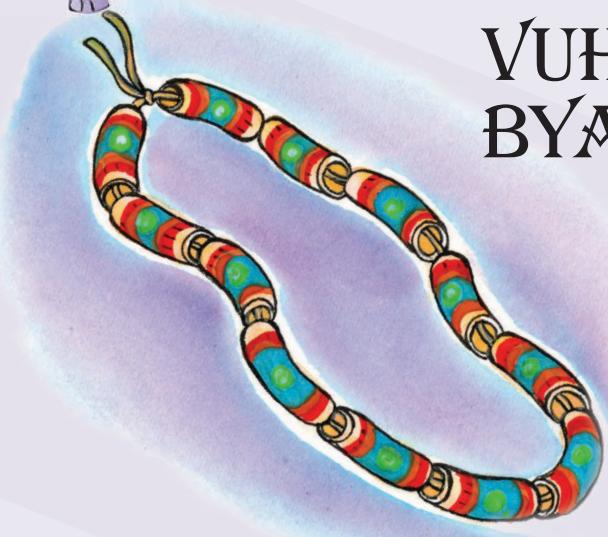

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavuleni

Xana u tshama u endla xanchumu? Byela tlasi leswi u swi endleke na leswi u swi endliseke xiswona.

A hi hlayeni

VUHLALU BYA MINA BYA XIEGIPTA

Leswi lavekaka:

- mathumbu ya phasita
- ntambhu
- nereta yo va na mbhovo lowukulu
- tipende ta mihlovo yo hambana

Xo sungula, tsema xiphemu xa ngoti leyi nga ta hundza ehenhla ka nhloko ya wena naswona yi lehe ku ringanelu leswaku u kota ku yi boha emakumu ka yona.

Kutani penda mathumbu ya phasita leswaku ya ta languteka tanihu vuhlalu. Vaegipta va khale a va rhandza muhlovo wa thekhoyisi. Kuma swifaniso swa vuhlalu bya khale bya Vaegipta na masindza ku vona mihlovo yin'wana leyi a va yi tirhisa.

Hulela ntambhu eka nereta yi va na mbhovo lowukulu.

Endzhaku ko va pende yi omile eka vuhlalu bya phasita, hulela ntambhu eka vuhlalu byo ringanelu bya pasta ku tata vulehi bya yona. Tsundzuka ku siya ntambhu yo ringanelu yi nga ri na vuhlalu ku yela emakumu eka matlhelo hinkwawo. Boha makumu ku hetisa vuhlalu.

Maendlelo ya matapula yo tshakatiwa

- 1 Vandla matapula mambirhi u ya tsemelela ya va swiphemu leswitsongo.
- 2 Chela mati ya pfala matapula kutani u ya virisa 15 wa timinete kumbe ya kala ya olova.
- 3 Chela matapula yo virisiwa exibyeni na boterenyana, kotara ya khapu ya masi na swimunywana.
- 4 Tshakata matapula ya kala ya olova no va ya rivomba.

Siku:

A hi tsalení

Xana hi swihi swilo swimbirhi leswi u nga ta swi endla?

Xana tisete letimbirhi ta swiletelo ti fana hi tindlela tihi?

Xana tisete letimbirhi ta swiletelo ti hambana hi tindlela tihi?

Hi yihi sete ya swiletelo leyi u vonaka onge ya twisiseka? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

Xana u nga byi ambala vuhlalu byo endliwa hi mathumbu ya phasita? Vula leswaku hikwalaho ka yini u hlawula muvala wolowo.

Hikwalaho ka yini u fanele ku siya ntambu yo ringaneli yi nga ri na vuhlalu emakumu ka ntambhu loko u endla vuhlalu?

Xana u ehleketa leswaku xikongomelo xa switshuriwa xa swiletelo hi xihi?

Gwajula leswi u ehleketa leswaku swa fambelana.

- Swiletelo na mafambiselo swi nyika ndzetelo wa goza hi goza ku ya eka xanchumu.
- Swi tsaleriwa ku hi pfuna ku vumba kumbe ku endla xanchumu hi ndlela leyi faneleke.
- Swiletelo na milawu swi nga tsariwa hi tindlela to hambana.
- Tidayigiramu na swifaniso swi nga nghanisiwa.
- Swiletelo swi hlamusela xitori.
- Swiletelo swi ku byela hi munhu loyi a tsalaka swiletelo.

Kutani vula leswaku hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku swivulwa leswi u nga swi gwajulangiki a swi fambelani na swona.

TEACHER: Sign

Date

Ku tsala swiletelo nakambe

A hi tsalen!

Languta swiletelo swo endla vuhlalu bya Xiegipta. Tsala swiletelo nakambe u tirhisa marito lama:

Xosungula

Kutani

Ku landzela

Xo hetelela

Kutani tsala nakambe vuxokoxoko hi ndzandzelelano lowu faneleke tanihu swiletelo leswi nambariweke.

1. Tsema

Siku:

A hi tsaleni

Nkhwatihata xivulwa-hosi kutani u ba xirhendzevutana eka xivulwa-nandza exivulweni xin'wana na xin'wana xa leswi landzelaka.

A ndzi lavi ku famba loko u nga fambi.

U tsutsumele etlilasini ya yena a ri karhi a kokakoka bege ya yena.

Loko a ndzi nga pfuniwangi hi munghana wa mina, a ndzi ta va ndzi nga endlangi vuhlalu bya mina bya Xiegipta.

Hi ku langutela ku pfuniwa ku tshakata matapula, u yimele mana wa yena.

A hi tsaleni

Xin'wana na xin'wana xa swivulwa leswi xi na xivulwa-nandza lexi nyikaka mahungunyana yo engetela. Vekela hefemulo laha ku faneleke.

Nhwanyana u khomelele bege ya yena yi tiya swinene a tsutsuma hi phaseji.

Mamiliyoni ya vanhu ku katsa na ticece va dyondza matirhiselo ya selefoni.

Murhi lowu a wu pewuriwa hi moya wu wele ehansi.

Miehleketo ya mina loko ndzi nga si etlela a ku ri muhlovo lowu ndzi nga ta penda hi wona vuhlalu bya mina.

Tiholideyi ta xikolo hi tin'hweti ta ximumu ta tsakisa swinene.

A hi tsaleni

Xiya marito lama landzelaka kutani u tsala swivulwa swa wena hi marito manharhu.

humelela/huwelela

un'wana/wun'wana

tshwuka/tshuka

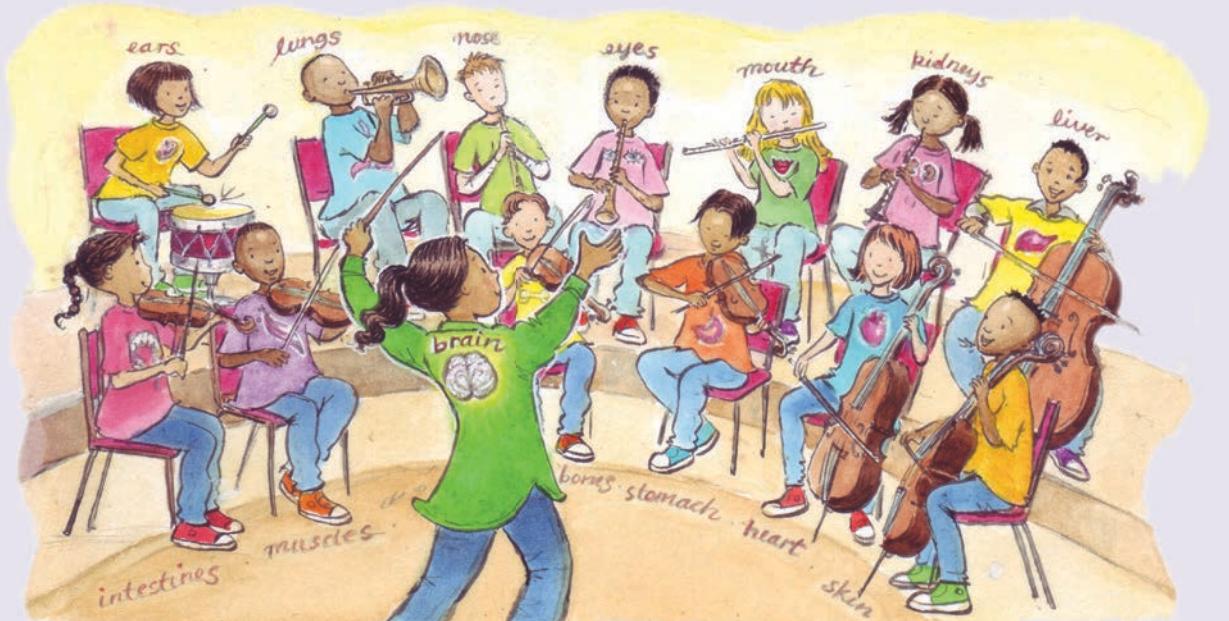
vuyelela/vuyetela

tlheletela/tlhelela

nwana/n'wana

TEACHER: Sign

Date

A hi vulavulen'i

Xana hi swihi swakudya leswi u tsakelaka ku swi dya?

Byela ntlawa wa wena maendlelo ya swakudya leswi u swi tsakelaka ngopfu. Nyika swiletelo leswi twisisekaka.

Xana un'wana na un'wana entlaweni wa wena u twisisile swiletelo swa wena?

Khwiri ra wena ri hava nchumu, kutani ri rhumela hungu ebyongweni bya wena ri ku, "Ndzi hava nchumu, ndzi nandlala!" Byongo bya wena byi hatla byi rhumela hungu emirini wa wena hinkwawo byi ku, "I nkarhi

wa lanci. Famba u ya dya lanci ya wena leswaku khwiri ra wena ri ta ka ri nga ha vi na ndlala." Milenge ya wena yi ku yisa ebavhurumu ku ya hlamba mavoko kutani u ya ekhixini ku ya dya. Ya petseka matsolo leswaku u ta tshama ehansi etafuleni. Mahlo ya wena ya vona swakudya etafuleni, nhompfu ya wena yi nuheta swakudya kutani byongo bya wena byi ku eka khwiri, "Tiyisela, swakudya swa ta." Khwiri ri nyanyuka lero kala ri tikama hi ku langutela. U twa ku lumiwa kutani u swi tiva leswaku ndlala yi ku khome njhani.

Byongo byi vona swakudya epuletini ya wena kutani byi rhumela hungu ekhwirini ra wena. Nomo wa wena wu sungula ku endla marha kutani u mita kasi khwiri ra wena ri sungula ku nyanyuka swinene. Byongo bya wena byi byela swirho hinkwaswo swa miri wa wena leswi swi faneleke ku swi endla hi nkarhi wolowo. Swandla swa wena swa tshukatshuka leswaku swi ta teka mukwana na foroko. Swandla swa wena swa famba leswaku swi ta ya tsemelela swakudya swi va swiphemu. Mavoko ya wena ya yisa swakudya enon'weni. U cakunya swakudya hi meno ya wena loko ririmri ri ringa minantswo ya: ku tsokombela, ku dzunga, munyu na ku bava. Ririmri ra wena ri fambafambisa swakudya swi rhendzeleka enon'wini ku endlela leswaku swi olova ku ringanelo no va switsongo ku ringanelo u nga si mita. Nkolo wa wena wo mita wu rhwala swakudya, swi ya ekhwirini ra wena leri kamaka swakudya swi va switsongo ku ringanelo ku nghena emarhumbyini ya wena kutani swi ya eka swirho hinkwaswo swa miri wa wena.

Nkarhi hinkwawo loko u endla leswi hinkwaswo, u nga vulavula, yingisela, languta no twa. Mahahu ya wena ya hefemulela endzeni na le handle, mbilu ya wena ya ba na ngati ya wena yi fambafamba miri hinkwawo. Byongo bya wena byi fana na muyimbelerisi wa okhesitara leyikulu, yo saseka ya swirho swo hambana swa miri wa wena, hinkwaswo swi ri karhi swi tiyisisa leswaku swa tirhisana.

A hi hlayeni

Siku:

A hi tsaleni

Hlamula swivutiso leswi mayelana na ndzimana.

Hlamusela leswi humevelaka ekhwirini ra wena loko u twa ndlala.

Xana khwiri ra wena ri fana hi ndlela yihi na okhesitara loko u twa ndlala?

Tsala swilo swo hambana leswi u nga swi endlaka loko u ri karhi u dya.

"Miri wa wena i okhesitara" i xigego. Miri wu fananisiwa na okhesitara, ku nga tirhisiwi swirirtwana swo fana na "onge" kumbe "tanihi". Hundzula xigego lexi xi va xifananisi kutani u xi tirhisa exivulweni xa wena.

Xana u ehleketa leswaku ku humevela yini loko swirho swin'wana swa miri wa wena swi tsandzeka ku tirha hi mfanelo hikwalaho ko va u nga swi hlayisi?

Hlaya nakambe xitshuriwa kutani u tsala mahungu ku sukela loko u hlamba swandla, tanihi laha swi nga veketeriwa hakona eka swiletelo. U nga rivali ku nambara swiletelo swa wena no tirhisa hlayelo ra ndzeriso. Hi ku endlerile swiletelo swimbirhi.

1.	Hlamba swandla swa wena.
2.	Tshama ehansi etafuleni.
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	

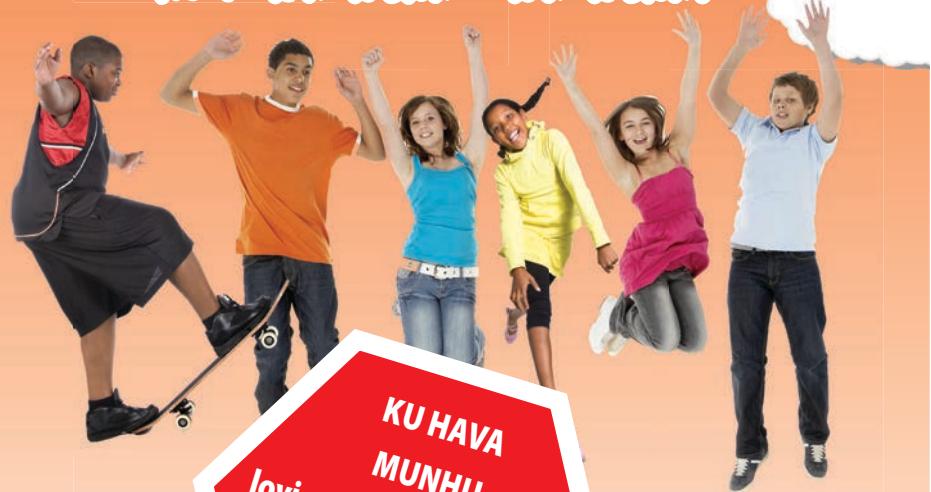
Nxaxame to wo kambisisa

NDZI KOTA KU		
vulavula hi ku nga landzeleli swiletelo		
hlaya swiletelo		
hlamula swivutiso		
nyika mavonele		
hetisa swivulwa		
boxa marito-fularha		
tsala swiletelo hi swivumbeko swo hambana		
tirhisa hlayelo ra ndzeriso		
boxa swirhangi na swilandzi		
vumba swivulwa		
tirhisa tinhlamuselo-nyingi		
tsala swivulwa nakambe ndzi tirhisa riendli leri faneleke		
boxa ku hambana exikarhi ka switshuriwa		
hlawula xitshuriwa lexi twisisekaka no hlamusela leswaku hikwalaho ka yini		
boxa xikongomelo xa xitshuriwa xa swiletelo		
boxa xivulwa-hosi na xivulwa-nandza		
boxa swivulwa-hava		
peleta marito hi ndlela leyi fanelaka		
nyika swiletelo leswi twisisekaka		
tsala tinotsi ku kunguhata swiletelo		
bula hi switori swo hambana leswi ndzi tsakelaka ku swi hlaya		
endla mepe wa miehleketo, ndzi kunguhata no tsala xitori.		

U klawulekile,

Miri wa wena kinkwano wu klawulekile.

Miri wa wena i wa wena!

KU HAVA
MUNHU
loyi a faneleke ku khoma
swirho swa wena swa le
xihundleni.

**U fanele ku byela munhu un'wana loko
ku ri na munhu loyi a khomaka swirho
swa wena swa le xihundleni.**

**U fanele ku byela munhu un'wana
loko ku ri na munhu loyi a ku
endlisaka swilo leswi
u nga tsakeriki
ku swi endla.**

**Lava u nga va fonelaka
loko u lava ku pfuniwa:**

Riqingho ra swa vana: 0800 05 55 55

Nomboro ya xihatla ya SAPS: 10111

Riqingho ro ponisa vutomi: 0861 322 322

Riqingho ro sivela vugevenga ra SAPS: 086 00 10111

Yuniti yo sirhelela vana: 012 393 2359/2362/2363

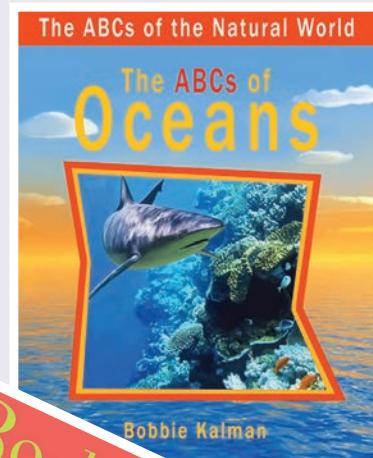
Preparing to write a story

What stories do you like to read?

Tell your friend what kind of story you like the most.

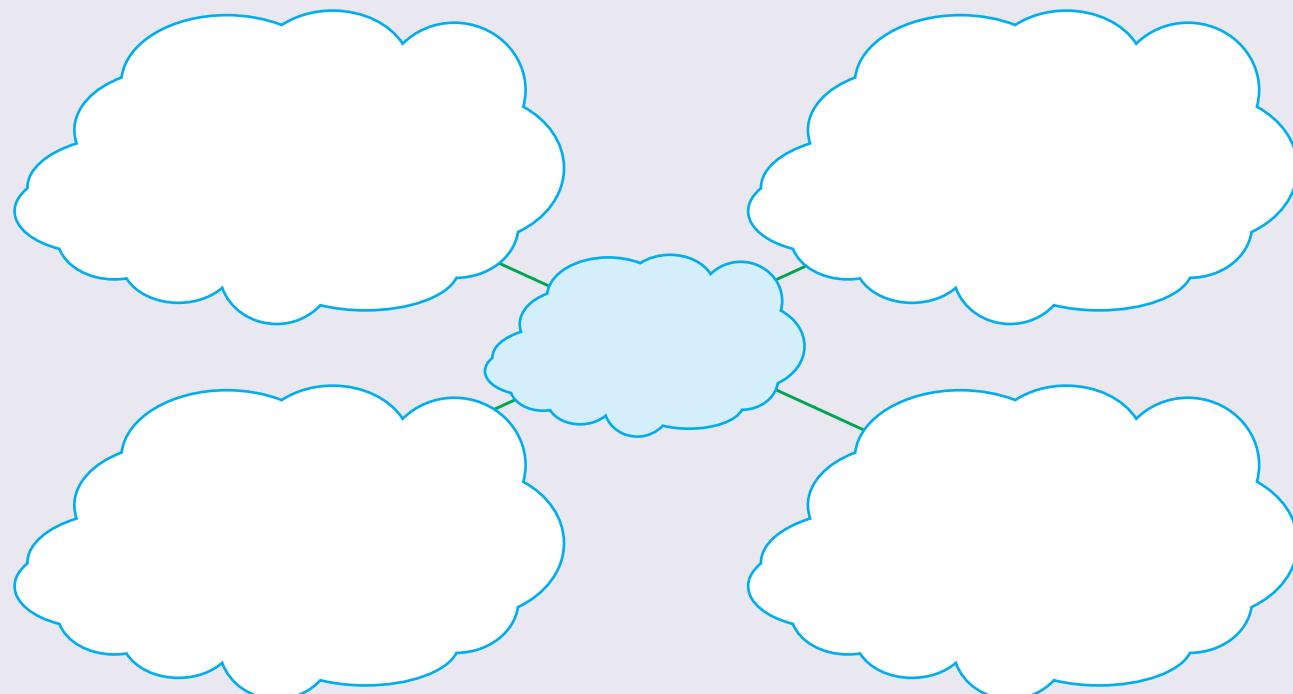
Do you like fairy tales? Or perhaps you like stories about famous people?

Do you like stories about different places? Or do you prefer stories that are about real things?

You are going to write your own story.

But first, use this mind map to plan your story.

Let's write a story

Talk to your friend about a story you really liked.

Talk about the characters in the story.

Say what you liked most about the story.

Did the story give you information?

Write a summary of your own story.

What will it be about?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Who will your main characters be?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

What information will you give?

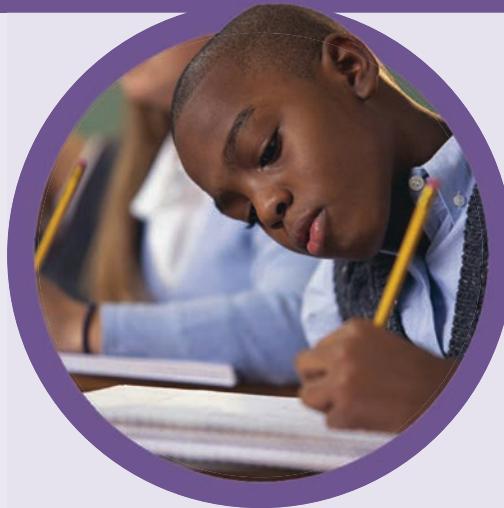
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Fun

Cut out the next page. Make a book. On the cover, write the title of the book.

Put your name under the title, because you are the writer. Draw a picture on the cover.

Now write your story with a beginning, a middle and an end.

BACK COVER

ABOUT THE WRITER

Write your name here.

Write your age here.

Write where you live.

8

COVER

Draw a picture here.

Write the name of the book here.

Fill in your name (you are the writer).

1

STEP 4: cut on the solid line after you have stapled your book

STEP 1: fold on the dotted line

5

4

Continue with your story here.

Continue with your story here.

Draw a picture here.

Draw a picture here.

Draw a picture here.

Draw a picture here.

Start writing your story here and go on to page 3.

Continue with your story here.

2

7

3

9

Write the middle of your story here and on page 4.

Say what happens at the end of your story here and on page 7.

Draw picture here.

Draw picture here.